

**Калініна С. П.
Булатова О. В.
Кушнарєнко О. П.
Савченко Е. О.**

**РОЗВИТОК СВІТОВОГО РИНКУ ПРАЦІ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ДИСКУРС**

**ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**С. П. Калініна, О. В. Булатова,
О. П. Кушнарєнко, Е. О. Савченко**

**РОЗВИТОК СВІТОВОГО РИНКУ ПРАЦІ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ДИСКУРС**

Монографія

За загальною редакцією:

*доктора економічних наук, професора С. П. Калініної,
доктора економічних наук, професора О. В. Булатової*

**Вінниця
«ТВОРИ»
2022**

УДК 399:331.101.262:331.5:339.9-027.543

К 172

Рекомендовано до друку

Вченою радою Маріупольського державного університету

Міністерства освіти і науки України

(Протокол № 11 від 10.05.2022 р.)

Вченою радою Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України

(Протокол № 3(175) від 26.05.2022 р.)

Рецензенти:

Колот А. М. – доктор економічних наук, професор;

Дугинець Г. В. – доктор економічних наук, професор;

Михайлишин Л. І. – доктор економічних наук, професор.

К 172 Розвиток світового ринку праці в умовах глобалізації: трансформаційний дискурс. Монографія / Калініна С. П., Булатова О. В., Кушнарєнко О. П., Савченко Е. О; за заг. ред. д-ра екон. наук, професора С. П. Калініної, д-ра екон. наук, професора О. В. Булатової. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 221 с.

ISBN 978-617-552-228-8

В монографії розглянуто питання розвитку світового ринку праці в умовах глобалізації.

Здійснено теоретико-методологічний та аналітичний дискурс трансформації світового ринку праці в умовах різноспрямованості наслідків глобалізації; ідентифіковано міжкраїнові диспропорції трудоресурсного забезпечення у світовій економіці. Визначено прогностичні тренди розвитку світового ринку праці в парадигмі стратегічних пріоритетів глобального економічного розвитку.

Книгу адресовано науковцям і викладачам, фахівцям в області міжнародної економіки та ринку праці, аспірантам і студентам економічних спеціальностей закладів вищої освіти.

The monograph considers issue of the development of the world labor market in the context of globalization.

The theoretical, methodological and analytical discourse of transformation of the world labor market in the conditions of multidirectional consequences of globalization is carried out; identified interstate disparities in labor supply in the world economy. The forecast trends of the world labor market development in the paradigm of strategic priorities of global economic development are determined.

The book is addressed to scientists and lecturers, specialists in the fields of international economics and the labor market, PhD students and students of economic specialties in the universities.

УДК 399:331.101.262:331.5:339.9-027.543

© Калініна С. П.

© Булатова О. В.

© Кушнарєнко О. П.

© Савченко Е. О.

ISBN 978-617-552-228-8

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1. РОЗВИТОК СВІТОВОГО РИНКУ ПРАЦІ НА ЕТАПІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ	6
1.1. Глобалізація як провідна тенденція сучасного етапу світогосподарського розвитку.	6
1.2. Формування і розвиток світового ринку праці: методологічні аспекти.....	32
1.3. Трансформація світового ринку праці в парадигмі різноспрямованості наслідків глобалізації.....	50
Розділ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ: ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЯВИ	74
2.1. Передумови трансформації світового ринку праці на етапі глобалізації: демоекономічний аналіз	74
2.2. Трансформаційні прояви на світовому ринку праці в умовах глобалізаційних зрушень	96
2.3. Оцінка впливу глобалізації на трансформацію ринку праці України.....	119
Розділ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОНЦЕПТ РЕГУЛЮВАННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	138
3.1. Стратегічні пріоритети регулювання світового ринку праці в умовах глобалізації.....	138
3.2. Прогнозування розвитку світового ринку праці в парадигмі стратегічних пріоритетів: визначення глобальних орієнтирів регуляторного впливу	150
3.3. Формування глобальної міграційної політики в системі регулювання світового ринку праці	169
ВИСНОВКИ	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	192

ВСТУП

Відмінною особливістю сучасного етапу світогосподарського розвитку є формування глобального трудоворесурсного простору, основою якого виступає світовий ринок праці, охоплюючи міжнародні потоки робочої сили та об'єднуючи національні і регіональні ринки праці. Світовий ринок праці – це не лише сукупність різнорівневих ринків, але й якісно новий етап розвитку ринку праці у глобальному вимірі в умовах зростання інтернаціоналізації виробництва та урізноманітнення комунікацій між національними економіками.

Одночасно глобалізація, виступаючи об'єктивним процесом планетарного масштабу, є найбільш суперечливим явищем сучасного етапу світогосподарського розвитку. Поряд з тим, що економічна глобалізація відкриває нові перспективи для національних господарств, її наслідки є достатньо складними і багатовимірними. Оскільки глобалізація є різноспрямованим процесом, це призводить до збільшення розриву між провідними державами світу і периферією, зумовлюючи активізацію міжнародних трудоворесурсних переміщень. Відповідно постає питання щодо можливості менш розвинутих країн забезпечити використання наявних переваг, оскільки глобальний міграційний рух набуває постійного і систематичного характеру, внаслідок чого розвиток національних економік на етапі глобалізації стикається з геоекономічними ризиками міжнародної міграції робочої сили.

Процес розвитку світового ринку праці є свідченням того, що глобалізація породжує зміни у міжнародному поділі праці. Останній як фундаментальне економічне явище виступає однією з найважливіших передумов інтернаціоналізації трудоворесурсного забезпечення економіки. Охоплюючи всі підсистеми світового господарства, трудоворесурсна складова через міжнародний поділ

праці перетворюється на головну умову збалансованого розвитку глобалізованої економіки.

Таким чином, зростає важливість ідентифікації передумов і проявів трансформації світового ринку праці на етапі глобалізації з метою визначення стратегічних пріоритетів трудоресурсного забезпечення в парадигмі імперативів глобального економічного розвитку, що визначає актуальність представленої монографії в концептуальному і практичному вимірі.

РОЗДІЛ 1

РОЗВИТОК СВІТОВОГО РИНКУ ПРАЦІ НА ЕТАПІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ

1.1. Глобалізація як провідна тенденція сучасного етапу світогосподарського розвитку

На сучасному етапі світове господарство набуває якісно нових рис, і головне в даному процесі полягає в його глобальному характері. Глобалізація світової економіки є об'єктивним процесом, що відображає реалії сучасного етапу світогосподарського розвитку, це якісно нове явище в історії розвитку людства – обмін товарами, послугами, капіталом, робочою силою виходить за межі державних кордонів і з 60-х років ХХ ст. набув форм постійного міжнародного переплетення національних економік і перманентного зростання обсягів міжнародної торгівлі.

Процес глобалізації характеризується: посиленням взаємозалежності економік різних країн; цілісністю і єдністю світового господарства; посиленням відкритості національних ринків; поглибленням міжнародного розподілу і кооперації праці. Під впливом факторів глобалізації держави поступово передають свої функції суб'єктам міжнародних відносин і міжнародного права зовнішньому контролю наднаціональних органів.

Глобалізація економіки вносить зміни в традиційні уявлення щодо якості товарів і послуг, рівня виробничих витрат, продуктивності праці і т. п. Відмінною особливістю глобалізаційних

процесів є те, що вони, створюючи єдиний економічний простір, нівелюють економічні відмінності між умовами економічної діяльності (рис. 1.1). Єдина ринкова економічна система «нанизується» на економіки країн поступово і регулюється сучасними неоліберальними принципами [40, с. 261].

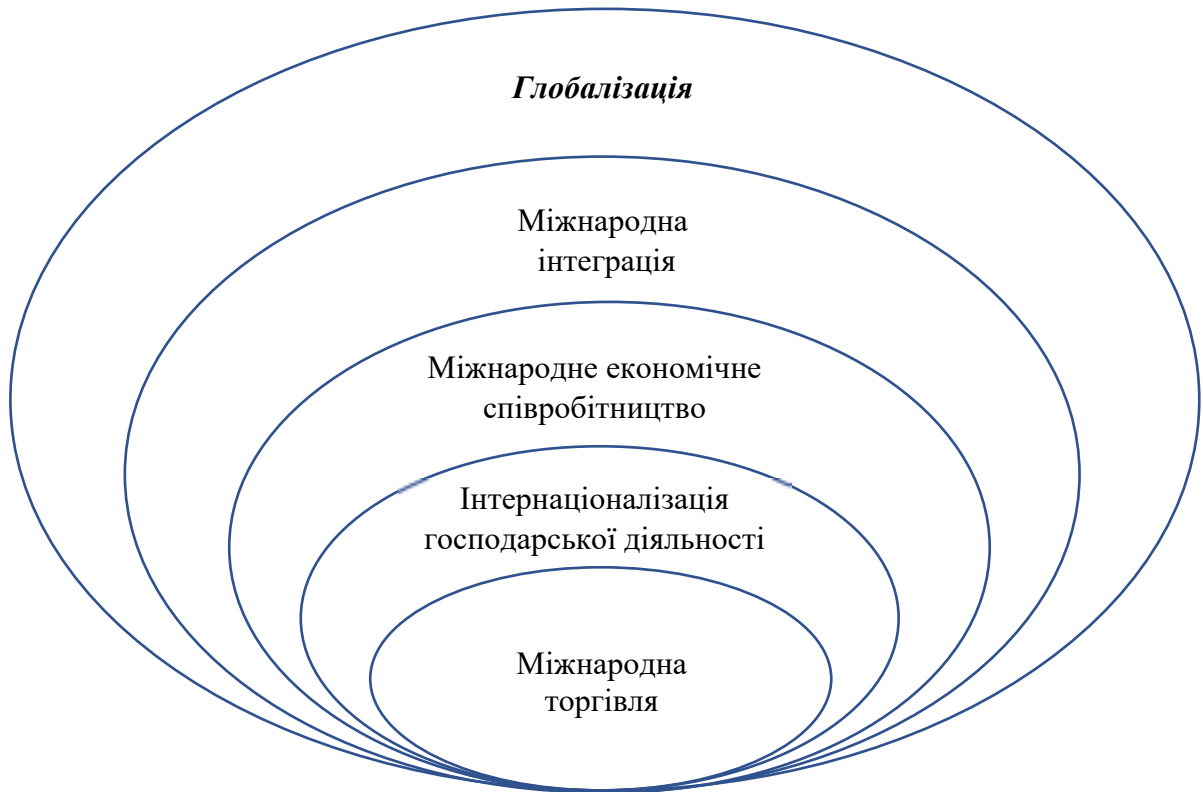

Рис.1.1. Процес глобалізації економіки [101, с. 8]

Початок розвитку *міжнародної торгівлі* як основи глобалізації пов'язують з розвитком продуктивних сил, а отже з *міжнародним розподілом праці*. В результаті міжнародного розподілу праці, активізації зовнішньої торгівлі і міжнародних економічних відносин відбувається посилення взаємозв'язку і взаємозалежності національних економік, розвиток яких на певному етапі стає неможливим без участі зовнішнього фактору – спостерігається інтернаціоналізація господарської діяльності.

Інтернаціоналізація господарської діяльності як процес посилення взаємозв'язку і взаємозалежності економік окремих

країн, впливу міжнародних економічних відносин на національні економіки, участі країн у світовому господарстві, знаходить прояв у формі міжнародного економічного співробітництва, яке стосується, перш за все, сфери обігу і пов'язано з розвитком міжнародної торгівлі і міжнародного руху капіталу.

Міжнародне економічне співробітництво характеризується розвитком стійких господарських зв'язків між державами, виходом відтворювального процесу за рамки національних кордонів.

Міжнародна економічна інтеграція як етап становлення глобальної економічної системи, що характеризується поглибленням міжнародного розподілу праці, представляє собою процес зближення національних економік, включення їх в єдиний відтворювальний процес у міжнародному масштабі. Фактично це процес господарського об'єднання країн на основі розподілу праці між окремим національними господарствами, взаємодії їх економік на різних рівнях і в різних формах шляхом розвитку глибоких стійких міжнародних взаємозв'язків [101, с. 10].

Глобалізація як більш висока стадія міжнародної інтернаціоналізації і інтеграції, є наслідком поглиблення міжнародного розподілу праці, який спричиняє диференціацію економічної діяльності та розширення різних форм економічного співробітництва й обміну результатами діяльності між країнами та виступає об'єктивною умовою розвитку світового ринку й ефективного розвитку виробництва в кожній країні [97, с. 106].

Глобалізація економіки охоплює всі аспекти виробництва і обміну (рис. 1.2). Вона розвиває до планетарних масштабів не тільки фінансові ринки та інформаційні потоки, ринки товарів і послуг, але і ринки чинників виробництва – капіталу і праці, трансформуючись в систему, в якій міжнародне перетікання продуктивних капіталів і трудових послуг визначається різницею рівнів доходів (прибутку на капітал і величини оплати праці) в різних частинах цієї системи.

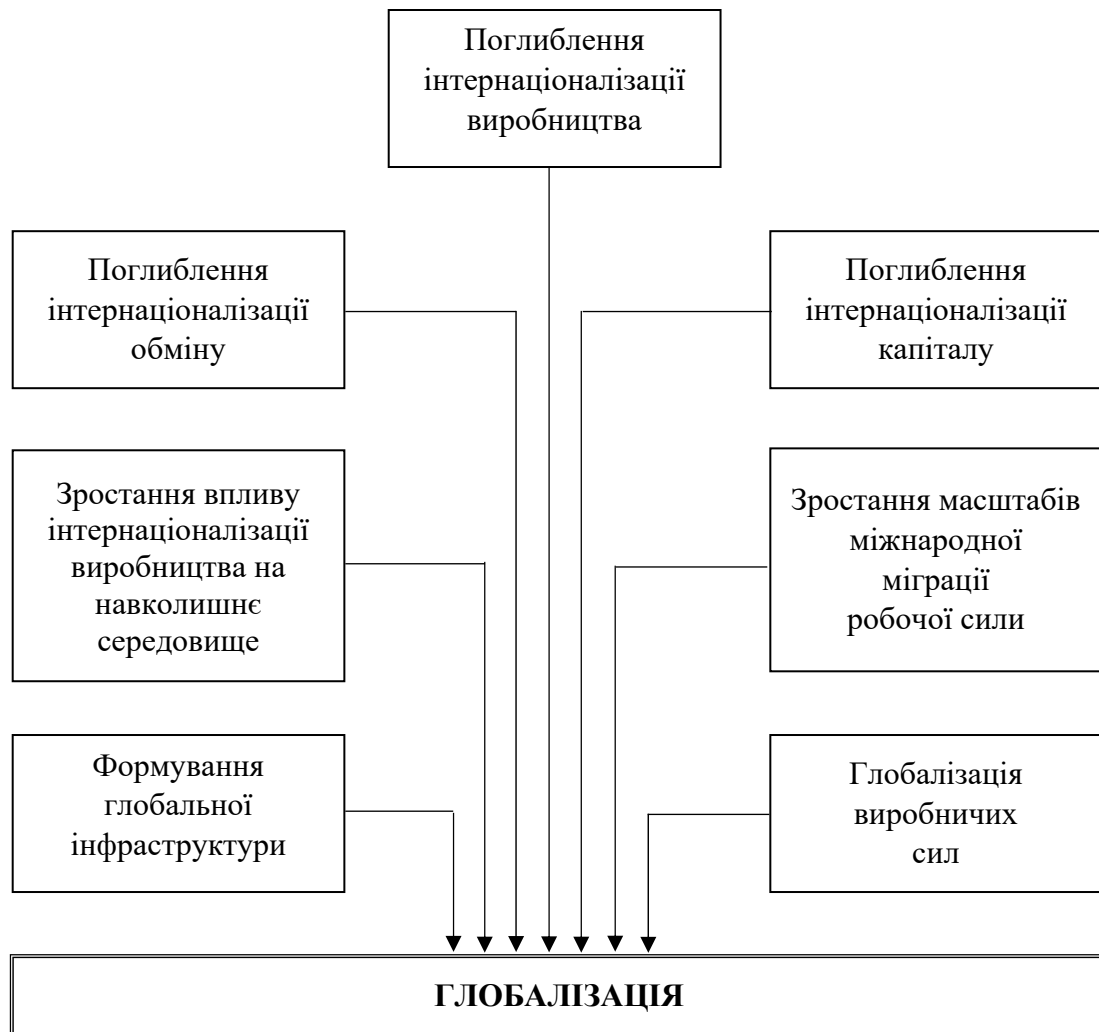

Рис. 1.2. Компоненти глобалізації світової економіки [97, с. 15]

Таким чином, глобалізація набуває комплексного характеру, охоплюючи всі підсистеми світового господарства (рис. 1.3), перетворюючись через міжнародний розподіл праці на головну умову збалансованого його розвитку (світове господарство, таким чином, представляє собою глобальний гео економічний простір, в якому в інтересах зростання ефективності матеріального виробництва вільно обертаються товари, послуги, а також людський, фінансовий, науково-технічний капітал [113, с. 17]). Якісні і кількісні аспекти глобалізації господарського життя характеризують такі показники, як рівень міжнародної спеціалізації і кооперації виробництва, обсяги міжнародної інвестиційної діяльності, обороту фінансового капіталу, спільної інвестиційної діяльності, міграції робочої сили.

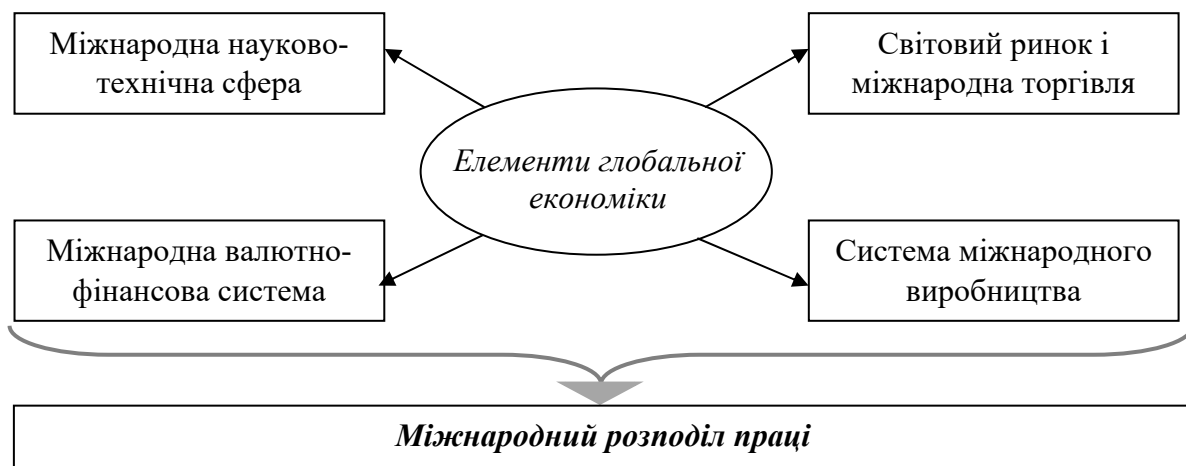

Рис. 1.3. Елементи глобальної економіки *

* побудовано з використанням [88, с. 245]

При цьому новітні форми економічних ресурсів, насамперед, знання, інформація, технології, перетворюються в умовах глобалізації в найголовнішу детермінанту зближення форм економічного життя у загальносвітовому масштабі (рис. 1.4), що виводить на перший план їх носія – висококваліфікованого працівника.

Рис. 1.4. Чинники зближення форм економічного життя в умовах глобалізації [88, с. 243]

Можна стверджувати, що *глобалізація* – це якісно новий етап розвитку процесу інтернаціоналізації економічних, політичних, культурних, правових та інших аспектів суспільного життя, коли взаємозалежність національних соціумів досягла такого рівня, який зумовлює кардинальні зміни усього світового суспільства, перетворення його в єдиний організм. Посилення єдності світової економіки, її глобалізації відбувається під впливом таких *чинників*: зростання відкритості національних ринків; *поглиблення міжнародного поділу праці і кооперації праці*; формування загальносвітової інформаційної й транспортної інфраструктури; завершення п'ятої інформаційної революції [88, с. 237–238].

Значна частина дослідників розуміють *глобалізацію* як постіндустріальний етап розвитку людства, в основі якого – зростання ролі знань і прискорене зрушення від виробництва матеріальних благ до виробництва послуг і інформації. Інші сутність даного процесу вбачають в інформаційній революції, в структурній трансформації економічної реальності, в утворенні і функціонуванні мережних структур. Багато вчених вважають, що глобалізація – це процес економічного об'єднання, переходу національних економік до глобальної форми розвитку всесвітніх фінансових, технологічних, товарних потоків і послуг. Також глобалізація трактується як процес розповсюдження неоліберальних цінностей, як концепція однополярного світу і формування нового економічного порядку [101, с. 7].

Так, *О. В. Булатова* розглядає *глобалізацію* крізь призму трансформації університетської освіти під впливом НТР у другій половині ХХ ст. (табл. 1.1), яка призвела до суттєвого розширення і поглиблення університетської співпраці, зміни освітніх можливостей країн, забезпечення рівного доступу до освіти.

Ю. В. Макогон трактує *глобалізацію* як процес підвищення ступеня інтернаціоналізації і інтеграції світової економіки, що відбувається у трьох напрямках [101, с. 7–8]:

– через розвиток світової торгівлі товарами, послугами, об'єктами інтелектуальної власності;

- за допомогою активізації руху факторів виробництва (транснаціонального капіталу, інформації, *праці, робочої сили*);
- завдяки розповсюдженню нових технологій (інформаційних, телекомунікаційних, біотехнологій).

Таблиця 1.1

**Вплив глобалізаційних хвиль на розвиток
університетської освіти [29, с. 68]**

<i>Хвилі глобалізації</i>	<i>Характеристика хвиль глобалізації</i>	<i>Характеристика етапу глобалізації освіти</i>
XVI–XVIII ст.	Період Великих географічних відкриттів	Становлення та розвиток перших європейських університетів, яке почалось у XI–XII ст.
XIX ст. – перша половина XX ст.	Монополістична стадія розвитку капіталізму, становлення системи масового виробництва та розвиток відповідних процесів міграції ресурсів	Поширення обміну науковим знанням, експорт принципів побудови освітніх систем від країн із високим рівнем розвитку університетської освіти до інших країн
Друга половина XX ст. – початок XXI ст.	Розширення міжнародного співробітництва, створення та розвиток міжнародних інституцій	Розширення та поглиблення міжуніверситетської співпраці, розвиток академічної мобільності

Д. Г. Лукьяненко визначає глобалізацію як процес, що виводить міжнародну економіку на вищий рівень розвитку порівняно із системною інтернаціоналізацією умов і сфер людської життєдіяльності, який включає в себе політичні, економічні, соціальні, екологічні, науково-технологічні та інші складові [94, с. 97]. Одночасно вчений підкреслює, що сучасна глобалізація, з одного боку, викликає максимальне зближення національних економік, їх взаємопереплетення і навіть зрощення, а з іншого – посилення міждержавних та міжблокових суперечностей і

посилення конкурентної боротьби між суб'єктами міжнародних економічних відносин на регіональному, субрегіональному та глобальному рівнях [92, с. 9].

С. В. Фомішин надає визначення глобалізації як процесу діалектичної взаємодії національних і глобальних суспільних процесів, при якому відбувається поступове підпорядкування національних суверенітетів системі глобальних відносин, цілісність якої забезпечується наднаціональними регуляторними структурами [166, с. 365].

Можна зробити висновок, що під *глобалізацією* необхідно розуміти встановлення тривалих економічних, інформаційних, політичних, культурних та інших зв'язків між державами, що у кінцевому підсумку призводить до формування взаємодоповнюваності і взаємозалежності економічних систем країн і формує визначальні орієнтири розвитку національних економік в майбутньому [63, с. 15].

Про те, що сучасна глобалізація – це не тільки результат, але й процес, що постійно розширюється [101, с. 14], свідчить ретроспективне висвітлення даного поняття в науковій літературі.

Вперше у науковий обіг термін «глобалізація» ввів *Т. Левітт*, який даним поняттям називав феномен злиття ринків певних продуктів, які виробляли транснаціональні корпорації [62, с. 51]. В результаті дослідження *Т. Левіттом*, з *одного боку*, глобалізації ринків, а з *іншого* – глобалізації виробництва і ланцюгів постачань, вченим зроблено висновок, що процес глобалізації стосується не тільки споживчих ринків, а й можливостей компаній конкурувати у глобальних масштабах, що впливає на формування загальних глобальних стратегій останніх, в рамках яких весь світ розглядається як потенційний ринок [63, с. 7–8].

В. Андерсон розглядає глобалізацію як систему систем, що прискорено змінюється під впливом політичних, культурних, біологічних чинників, які конвертуються і створюють посправжньому єдиний світ [18, с. 16–18]. На його переконання, економічна глобалізація відбувається через зростання міжна-

родної торгівлі і закордонних інвестицій, міжнаціональну інтеграцію процесу виробництва, інтернаціоналізацію ринку робочої сили, вільний обіг валюти, формування єдиних споживчих стандартів [135, с. 19].

Викладені погляди поділяє *Р. Кеохане*, який розглядає глобалізацію як стан світу, для якого характерне становлення мереж взаємозалежності у трансконтинентальному масштабі. Складовими частинами цих мереж можуть виступати потоки товарів і капіталу, інформації та ідей, а також пов'язані з ними субстанції [62, с. 49].

Дж. Гібсон-Грехем вважала, що глобалізація представляє собою низку процесів, що ведуть до швидкого інтегрування світу в єдиний економічний простір за допомогою розвитку телекомунікаційних систем через розширення міжнародної торгівлі, інтернаціоналізацію виробництва та товарних ринків [166, с. 365].

І. Валлерстайн в рамках пізнавальної стратегії, яка спрямована на вирішення завдань ідентифікації та дослідження специфіки якісно нових системних та позасистемних соціальних конфліктів сучасної глобальної світ-системи, розглядає глобалізацію як закономірний результат циклічного розвитку світового господарства в процесі взаємодії (тяжіння) країн з різним рівнем економічного розвитку (країн ядра, напівпериферії і периферії світу) [67].

Дж. Даннінг розглядав розвиток глобалізації через призму глобального капіталізму, виділяючи такі ознаки останнього: поглиблення транскордонних операцій і активізація діяльності ТНК; зростання мобільності освіти, ресурсів і послуг; підвищення фінансової нестабільності; експансія інформаційних технологій і ІТ-послуг [207]. Вчений підкреслював, що розвиток глобального капіталізму буде успішним за умови зростання ролі неринкових інститутів (перш за все, урядів) у встановленні правил діяльності на визначених ринках, а також поєднання економічного ефекту від глобалізації з дотриманням вимог соціальної справедливості у міжнародному масштабі [103, с. 37].

Відповідно до поглядів *М. Кастельса*, на сьогодні у світі формується економіка нового типу, яка одночасно є глобальною і інформаційною, оскільки в новітніх економічних умовах досягнення певного рівня виробництва, якості та конкурентоспроможності є можливим лише через включення до глобальної мережі взаємозв'язків, що склались в останній чверті ХХ ст. як наслідок розвитку ІТ-сфери [63, с. 13–14].

Е. Гіденс пропонує розглядати глобалізацію як розширення і поглиблення соціальних взаємин та інститутів через простір і час. Він наголошує, що глобалізацію, крім політекономічного концепту, слід розглядати через призму дифузних культурологічних концепцій, що відображають складну самоідентифікацію людини у локальному, національному і наднаціональному просторі [174, с. 22–23].

В основу трактування глобалізації *Дж. Тобіна* покладено процес формування глобальних транскордонних потоків капіталу, які мають циклічний характер. Дж. Тобін наголошував, що процес глобалізації світового господарства ще далеко не завершений і найшвидше він просувається у фінансовій сфері. Вчений виступав за більш активну політику, спрямовану на розширення економічної діяльності та зниження безробіття навіть нижче за його «природний» рівень, вважаючи, що переваги від розширення зайнятості компенсують втрати від інфляції. Проблема взаємозалежності безробіття та інфляції на макроекономічному рівні розглядається ним як основна дилема у вирішенні проблем сучасного промислового розвитку країн [44, с. 110].

Загалом *глобалізацію* світової економіки можна охарактеризувати як посилення взаємозалежності і взаємовпливу різних сфер і процесів світової економіки, що виражається в поступовому перетворенні світового господарства на єдиний ринок товарів, послуг, капіталу, *робочої сили*, інформації і знань [97, с. 16].

Одночасно на початку ХХІ століття активізувались проблеми, породжені ліберальною моделлю господарювання, що зумовило необхідність переосмислення базових основ світогосподарської

діяльності: *по-перше*, спостерігається швидке поглиблення екологічної кризи; *по-друге*, проявилась неспроможність ринку стосовно вирішення соціальних проблем; *по-третє*, стало очевидним, що ринковий лібералізм є нездатним запобігати ланцюговому розповсюдженню фінансових криз, навіть за участі міжнародних організацій.

Загалом процесу глобалізації, який зумовив становлення нового світогосподарського устрою, притаманні такі *характерні риси*:

- 1) нерівномірний розподіл доходів у світовій економіці;
- 2) зростаюча загроза домінування глобальних монополій і олігополій;
- 3) нестабільність світової фінансової системи;
- 4) фактична втрата незалежності національних господарств і зниження ефективності державного регулювання;
- 5) деформація цінностей і загострення соціальних конфліктів.

Вищезазначене зумовлює виникнення *глобальних проблем*, які стосуються всіх без виключення країн світової економіки, шляхи вирішення яких неможливо віднайти без поєднання зусиль як самих країн, так і відповідних міжнародних організацій і об'єднань країн. Наявність потенційної зацікавленості у вирішенні глобальних проблем у всіх суб'єктів світової економіки зумовлена глобальним характером можливих наслідків. Таким чином, важливо ідентифікувати виклики, які глобалізація висуває щодо внутрішньокраїнової і міжнародної економічної діяльності.

Глобальні проблеми – це особливий ряд соціальних явищ і процесів у сучасному світі, які за масштабами і значущістю вирізняються загальнопланетарним характером, пов'язані з життєвими інтересами народів світу і можуть бути вирішені шляхом взаємодії усіх країн світу. До *глобальних проблем* відносять проблеми, якщо [24, с. 370]:

– вони мають загальносвітовий характер (належать до сфери інтересів усіх або великої кількості країн);

– їх невирішення викликає загрозу усьому людству, регрес в умовах життя людей, у розвитку виробничих сил;

– вони вимагають невідкладних і рішучих дій на основі колективних та скоординованих дій світового співтовариства.

Глобальні проблеми можна поділити на три складові [24, с. 370–371]:

1) *проблеми, які виникають в процесі взаємодії природи та суспільства* (надійне забезпечення людства продовольством, сировиною, енергією, збереження природного навколишнього середовища, освоєння ресурсів світового океану, космічного простору). Джерела таких проблем закладені в тенденціях та закономірностях розвитку *світових виробничих сил*, які сприяють розширенню можливостей задоволення потреб людства в засобах існування. Особливості перетворення таких проблем у глобальні полягають в тому, що споживання відновлювальних та невідновлювальних ресурсів досягло величезних обсягів і характеризується подальшим зростанням. Виникла ситуація, коли з найбільшою гостротою проявилась суперечність між потребами суспільства в природних джерелах та можливостями природи задовольняти такі потреби. Відносна обмеженість природних ресурсів спричиняє пошук подальших радикальних рішень проблем у світовому масштабі;

2) *проблеми у сфері суспільних взаємовідносин* (відносини між державами з різним економічним устроєм, подолання економічної відсталості багатьох країн світу, локальні, регіональні, міжнародні кризи і т. п.). На передній план вийшла проблема регіональних конфліктів. На цьому фоні важливою залишається проблема запобігання застосуванню ядерної зброї, у вирішенні якої зацікавлені як держави, що мають ракетно-ядерний потенціал, так і всі інші країни;

3) *проблеми, що стосуються розвитку людини, забезпечення її майбутнього* (проблеми пристосування сучасної людини до умов, що змінюються під впливом науково-технічного прогресу, природного та соціального середовища, питання сучасної урба-

нізації, боротьби з епідеміями та важкими захворюваннями). Дані проблеми розглядаються як єдина глобальна проблема, в якій концентруються та посилюються всі інші проблеми людського співіснування.

При цьому поділ проблем між зазначеними сферами є достатньо умовним, а окремі глобальні проблеми зумовлені процесами, які є результатом взаємодії не лише природи й суспільства, а й взаємовідносин між державами. Кожна глобальна проблема є об'єктивною за своїм характером і має свої форми суперечностей, диспропорцій та функціональної незбалансованості. *Ключовими рисами* глобальних проблем є такі [19, с. 89]:

- всеохоплюючий характер, що відображає, з одного боку, суперечності і конфлікти всього спектру взаємовідносин людини, природи, суспільства, а з іншого – планетарно-катастрофічні наслідки в разі їх невирішення;

- динамізм у кількісному та якісному плані, обумовлений як їх акселеративною природою, так і ланцюговим ефектом у просторовому та функціональному планах;

- складність у розумінні та ідентифікації, особливо в підходах і засобах вирішення, оскільки необхідною є організована консолідація колосальних ресурсів.

В науковій літературі склався певний варіант *класифікацій глобальних проблем*, до яких, зокрема, відносять такі [42, с. 7]:

- 1) універсальні проблеми політичного і соціально-економічного характеру (глобальна проблема сталого розвитку світу, глобальна проблема суспільної організованості й керованості світовим співтовариством та ін.);

- 2) глобальні проблеми переважно природно-економічного характеру (енергетична, продовольча, сировинна, ресурсна та ін.);

- 3) глобальні проблеми переважно соціального характеру (демографічна, міжнаціональних і міжконфесійних відносин, демократії, духовності, охорони здоров'я, корупції, безробіття, організованої злочинності та ін.);

4) глобальні проблеми екологічного характеру (забруднення навколишнього середовища, гомеостазного розвитку системи «людство – природа» тощо);

5) глобальні проблеми інформаційного характеру («інформаційного вибуху», утворення єдиного інформаційного поля, інформатизації суспільства тощо);

6) глобальні проблеми технологічного характеру (високої технологізації виробництва, освіти, управління тощо);

7) глобальні проблеми науково-інтелектуального характеру (інтеграція науки, криза освіти тощо);

8) глобальні проблеми змішаного типу (війни і миру, культури, цивілізації).

Крім того, до переліку *глобальних проблем* відносять такі:

- бідність і нерівність у розподілі доходів;
- погіршення демографічної ситуації і нерівномірний розподіл населення;
- зростання міжнародної злочинності і корупції;
- міжетнічні конфлікти;
- загроза міжнародного тероризму, у т. ч. з використанням високих технологій;
- інші.

При аналізі глобальних проблем необхідно врахувати загальні закономірності історичного процесу; тенденції розвитку виробничих сил, вплив на них НТР; соціальні фактори. За таких умов оптимальне вирішення глобальних проблем вимагає поєднання науково-технічних та соціально-політичних факторів у єдиний механізм, основу якого будуть складати колективні дії всіх держав, виходячи з посильного внеску кожної з країн незалежно від рівня її розвитку та соціального устрою.

Таким чином, глобалізація зумовила виникнення проблем, спричинених внутрішніми протиріччями світогосподарського розвитку:

- неспівпадіння інтересів глобалізації світової економіки і інтересів країн-учасниць;
- нездатність ринку до саморегулювання;

– наявність протиріч у міжнародній системі наднаціонального регулювання;

– посилення нестабільності світової економіки внаслідок появи нових глобальних загроз та ін.).

Питання щодо *наслідків* глобалізації є одним з найбільш складних. Так, довгий час вважалось, що відкритість світового ринку в цілому є сприятливою для розвитку економіки і вирішення соціальних проблем. Однак вільний ринок епохи глобалізації і збереження соціальної орієнтованості ринкової економіки на сучасному етапі вступають в протиріччя, породжують протилежні суспільно-політичні норми і цінності [184, с. 60].

Як стверджують ряд західних економістів (*Ж. Атталі, Б. Барбер та ін.*), ті, хто прагне надання більшої свободи факторам відкритої глобалізації ринку, обмеження ролі держави в економічній сфері, по суті є супротивниками системи захисту прав громадян в соціальній сфері [184, с. 60; 213, с. 23]. З цим слід погодитись. Ринкова економіка в ХХ ст. була найбільш ефективною, якщо вона мала соціально орієнтований характер, оскільки не перешкоджаючи прояву характерних їй сильних сторін (оптимізація балансу попиту і пропозиції на ринку товарів, капіталів і робочої сили, створення стимулів для підвищення продуктивності праці і т. і.), обмежувались можливості прояву породжуваних конкуренцією деструктивних тенденцій. Якщо держава втрачає важелі контролю над економічною сферою життя суспільства, вона ризикує стикнутись з тими проявами логіки ринкової економіки, які давали про себе знати на початку ХХ ст. [114, с. 73].

Перш за все, це зростання соціальної нерівності до небезпечних меж. Особливо швидко починають зростати доходи у тих сегментів вищого і середнього класу, які пов'язані з діяльністю найбільш успішних ТНК і ТНБ. Так, у Великобританії, яка прийняла принцип відкритості економіки, за останні два десятиліття ХХ ст. доходи найбагатших 20 % населення зростали на 4,7 % на рік, найбідніших 20 % – лише на 0,2 % [130, с. 23].

Аналогічні процеси спостерігались в США. Так, за 10 місяців 1998 р. процеси глобалізації призвели до скорочення 523 тис. робочих місць, в той же час було створено 2,2 млн нових вакансій, однак працівники, що були вивільнені, виявились не готовими для заповнення цих вакансій. При цьому хоча середній темп зростання рівня реальних доходів населення в 90-ті роки ХХ ст. становив 1 % на рік (проти 0,2 % у 80-ті роки ХХ ст.), у керівників та працівників вищої ланки управління ТНК доходи зростали в 4 рази швидше [213].

Таким чином, потенційно глобалізація здатна загострити внутрішні соціальні проблеми більшості країн світу, збільшивши рівень соціальної нерівності, забезпечивши успішність і добробут частини еліти і середнього класу, пов'язаного з ТНК і ТНБ, при відносному (не обов'язково абсолютному) скороченні доходів всіх інших прошарків населення. В той же час, більшість країн світу, використовуючи різні методи, знаходять шляхи вирішення проблем, які не викликають суттєвих соціальних конфліктів [114, с. 77].

За новітніх умов багато держав стикаються з ситуацією, коли важелі контролю над національною економікою, які склались десятиліттями, поступово втрачають свою ефективність. Держава вимушена приймати як реальність закономірності глобального ринку, коли капітали переміщуються в ті країни, де контроль над підприємницькою діяльністю є більш слабким, *кваліфікована робоча сила* є більш дешевою, оподаткування – мінімальним, екологічні стандарти – нижчими і т. д.

Вимушено вступаючи на шлях протидії створенню режиму найбільшого сприяння капіталам ТНК, держави стикаються з дилемою – відмовитись від поступок міжнародним монополіям чи йти шляхом поступового демонтажу механізмів, які надавали ринковій економіці соціальної спрямованості, створення яких було найважливішим досягненням розвинутих держав, і які забезпечують стабільність економічного розвитку, стійкість

валютно-фінансової системи, рівновагу між дією законів ринку і основами соціальної справедливості [114, с. 74–75].

Обидва рішення матимуть негативні наслідки. У першому випадку – соціальні, у другому – капітали міжнародних монополій, доходи, отримані від продажу продукції філіалів ТНК в країні перебування, починають у зростаючих масштабах переводитись за кордон, причому в умовах відкритої економіки протистояти цьому процесу практично неможливо. Підсумком стає існування постійної загрози дестабілізації господарського життя, підриву курсу національної валюти, падіння курсу акцій, зниження рівня життя населення. З подібним ефектом, зокрема, зіштовхнулася Франція, де на початку 80-х років уряд намагався проводити традиційну соціально-орієнтовану політику.

Існують різні можливості реакції держави на наслідки глобалізації ринків. *Перша група можливостей* пов'язана з посиленням державного контролю над економікою, що дозволяє зберегти можливість контролю над соціальними процесами. Однак методи, за допомогою яких зазвичай регулювалась зовнішньоекономічна діяльність (високі мита на імпорту продукцію, субсидії і податкові пільги експортерам, встановлення квот ввозу і вивозу продукції і т. і.), при зростанні цілісності світового господарства, розвитку внутрішньофірмової інтеграції і спеціалізації на рівні зарубіжних філіалів ТНК, стали втрачати свою дієвість. Перехід же до «закритої економіки», яка обмежує використання переваг міжнародного розподілу праці, здатен створити певний ефект тільки в країнах, що знаходяться на периферії світового господарства. Для них є можливим варіант напівавтаркії, за якого держава, підтримуючи малий і середній вітчизняний бізнес, проводячи активну інвестиційну і соціальну політику, запроваджує пільговий режим щодо іноземного капіталу лише для цільових вкладень в окремі галузі або вільні економічні зони. До таких методів вдавались держави, які прагнули прискореного вирішення проблем розвитку (Індія, Південна Корея, частково Китай). Однак з укріпленням власної індустріальної бази зростало прагнення до більш широкої

участі у світовій торгівлі, що вело до лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків, відмови від режиму жорсткого протекціонізму.

Друга група можливостей, яка дозволяє частково зберегти національний контроль над економікою і, в той же час, використати переваги участі в системі міжнародного розподілу праці, пов'язана із спільним визначенням групою держав «правил гри» для корпорацій на рівні економічних просторів, що розширюються і охоплюють цілі континенти. Даний шлях, обраний зокрема Західною Європою, не виключає певних втрат. Однак він дозволяє, утверджуючи єдині стандарти господарської діяльності на території країн з найбільш ємними ринками продукції, де сконцентровані провідні світові фінансові, ділові центри і розміщується основний виробничий потенціал, певною мірою обмежити деструктивні прояви логіки вільного ринку [94, с. 75–76].

При цьому слід відзначити, що для такої країни, як США проблема вибору зовнішньоекономічної стратегії має інший характер, ніж для решти держав. США володіють більшими можливостями впливати на загальний хід світового розвитку, здатні певною мірою підлаштувати характер світового порядку до власних потреб. За наявними оцінками, США меншою мірою залежать від зовнішніх ринків, діяльності ТНК і ТНБ, ніж інші країни світу. Так, вартість суми зовнішньоторгових операцій по відношенню до ВВП країни складає у США лише близько 24 % (у Великобританії – 54 %, Канаді – 81 %, у більшості країн континентальної Європи – більше 100 %) [193, с. 55].

Однак прояви глобалізації не обмежуються втратою державами частини свого суверенітету в проведенні економічної і соціальної політики, хоча втрата від цього, як від нерівномірного розподілу вигод, пов'язаних з глобалізацією, є достатньо відчутною.

Достатньо серйозним проявом глобалізації є безпрецедентне загострення конкуренції. Хоча конкурентну боротьбу глобальних компаній можна розглядати як позитивний процес, в результаті якого підвищується якість товарів і послуг, відбувається

раціоналізація структури виробництва у глобальному масштабі, соціальна ціна такої конкуренції є занадто високою. Так, у прагненні отримати зниження витрат виробництва і досягнути підвищення конкуренції, глобальні корпорації переміщують в менш розвинуті країни, які залучаються в міжнародні економічні відносини в результаті глобалізації, працемісткі і екологічно шкідливі виробництва, що супроводжується згортанням власних виробництв, зростаннями безробіття, занепадом цілих галузей. Здійснюючи капіталовкладення в нові технології і удосконалення управління, і прагнучи при цьому зменшити витрати, глобальні корпорації вдаються до скорочення персоналу, зменшення соціальних гарантій і заробітної плати працівникам.

Крім того, в результаті вказаних дій збільшується розрив між багатими країнами і рештою світу (відповідно до даних ООН, 1/6 населення світу володіє 80 % світового доходу, а 57 % населення Землі в 63 найбідніших країнах отримують лише 6 % світового доходу). Так, з 500 найбільших глобальних корпорацій 407 ТНК належать країнам «великої сімки», їх частка у світовій торгівлі технологіями і системними ноу-хау в області менеджменту складає 80 %. На сьогодні 300 найбільших ТНК володіють 25 % світового капіталу і забезпечують 79 % прямих зарубіжних інвестицій. Тенденції витіснення економік націй-держав (на сьогодні 51 зі 100 найбільших суб'єктів світового господарства вже представлені глобальними ТНК і лише 49 – національними економіками), надконцентрації капіталів, монополізації виробництва, торгівлі та інвестицій виступають найбільшою перешкодою подолання розриву між багатими і бідними країнами. Підтвердженням небезпечності вказаних тенденцій є те, що розвинуті постіндустріальні держави імпортують з країн, що розвиваються, лише 1,2 % їх ВВП, а «замкнутий» товарний експорт постіндустріального світу зріс з 38 % у 1953 р. до більше ніж 80 % у 90-х роках ХХ ст., і зараз дана тенденція лише посилюється [21, с. 132, с. 127].

Оскільки глобалізація призводить, як мінімум, до збереження розриву між рівнем життя у багатих і бідних країнах, одночасно

відкриваючи кордони внаслідок лібералізації економіки, транспортної і інформаційної революції, у світовій економіці значно посилюються міграційні процеси. При цьому, хоча міжнародна міграція набула таких масштабів, що перетворилась на загрозливий для приймаючих країн чинник (так, лише в США нелегальних мігрантів нараховується близько 12 млн осіб), дієвих механізмів нівелювання міграційних викликів не створено. Зокрема, міжнародна міграція робочої сили до ринків праці розвинутих країн призвела до певних соціальних зрушень, у тому числі до зниження оплати праці працівників невисокої кваліфікації в приймаючих країнах (Німеччині, Франції тощо).

Важливим є також наслідок глобалізації, пов'язаний з трансформацією пріоритетів суспільного розвитку. Так, на етапі постіндустріалізації економіки відбувається не лише колосальне нарощування обсягів виробництва продукції, а й усвідомлення нової якості життя, зміна ставлення людини до свого місця і ролі в світі. За даних обставин економічний прогрес залишається необхідною, але вже недостатньою передумовою розвитку суспільства [21, с. 125]. Тобто в умовах глобальної економіки формується такий тип соціального устрою, де господарська діяльність людини стає все більш інтенсивною і комплексною, однак вона вже не визначається його матеріальними інтересами, не задається традиційним розумінням економічної доцільності [59, с. 127].

Провідна роль у розвитку процесів глобалізації належить інформаційним технологіям. Однак протиріччя між економічними суб'єктами, які приймають участь у розробці технологій, та об'єктами цих технологій (компонентами суспільства) набуває значення головного соціального протиріччя епохи глобалізації. Мова йде про те, що невідповідність традиційної системи управління реаліям і технологіям епохи глобалізації перетворюється у джерело додаткових ризиків для людства [17, с. 251–253]. Можна стверджувати, що з поширенням новітніх інформаційних технологій зростають масштаби економічної діяльності поза межами державного контролю.

Для дослідження складних та суперечливих трансформаційних процесів, до яких належить глобалізація, все частіше використовують теоретичні здобутки *синергетики*, яка досліджує процеси самоорганізації у відкритих, нерівноважних системах, що утворюються з великої кількості підсистем, компонентів або частин, які складно взаємодіють між собою.

Сучасні науковці визначають синергетику як феномен посткласичної науки, предметом якої є людинорозмірні системи, зокрема екологічні та соціальні. Як загальнонаукова дослідницька проблема, що має трансдисциплінарний характер, синергетика акцентує увагу на тих аспектах реальності, які найбільш характерні для сучасного етапу соціально-економічних змін: різновпорядкованості, нестійкості, різноманітності, нерівноважності, нелінійності, темпоральності, емерджентності тощо [76, с. 51-52].

У цьому контексті основою синергетики в економічній науці можна вважати ідеї самоорганізації соціальних систем, розроблені в працях *Т. Веблена*, *О. Богданова*, *К. Поппера*, *Ф. фон Хайєка*, *П. Девіда*, *В. Артура* та інших дослідників.

В контексті глобалізації викремлюють такі світоглядні *новації синергетики*, здатні суттєво поглибити розуміння трансформаційних процесів в умовах глобалізації [76, с. 52]:

- дослідження глобального суспільства як нестійкої, відкритої, здатної до самоорганізації системи, яка еволюціонує внаслідок спонтанних внутрішніх змін на ґрунті взаємообумовленості та взаємодії частин і цілого;

- розуміння часу не лише як зовнішньої, кількісної шкали визначення швидкості потоків та тривалості процесів глобальної економічної динаміки, але і як внутрішньої, якісної характеристики суспільного розвитку;

- подолання традиційної суперечності між детерміністською та індетерміністською картинами світу на основі переосмислення взаємозв'язку категорій «необхідність» та «випадковість», трактування останньої як імманентної та неподоланої риси поведінки відкритих нерівноважних систем;

- зміна уявлень про механізм розвитку складних глобальних систем, заснований на їх нестійкості, флуктуаціях та біфуркаційних переходах;
- визнання нелінійності глобального розвитку, багатоваріантності, альтернативності та незворотності розвитку системи, що самоорганізується при переході від хаосу до порядку або дезорганізується – від порядку до хаосу;
- переосмислення поняття «хаос», його трактування як творчого начала та конструктивного механізму глобального розвитку;
- трактування прогресу як засобу збереження нерівноважної системи у стані нестійкості, кумулятивного, але не адитивного процесу;
- визнання принципів меж прогнозування та контролю поведінки нестійких систем, яка є непередбачувальною глобально і локально;
- обґрунтування ефективності малих, але топологічно точних впливів на систему в точках біфуркації;
- відмова від суб'єкт-об'єктного протистояння і протиставлення, визнання активної ролі та моральної відповідальності суб'єктів, які усвідомлюють необхідність змін та втілюють їх у життя;
- заперечення ціннісної нейтральності наукового знання, включення аксіологічних ціннісних факторів до складу пояснювальних і прогностичних моделей. У контексті концепції самоорганізації *інтелектуальна складова* виступає як принципова нова якість глобальних систем, що самоорганізуються, здатних до рефлексії над тими етапами, які вже пройдені, та до передбачення майбутніх етапів системи;
- нове розуміння можливостей економіко-математичного аналізу та економіко-математичного моделювання складних *глобальних систем*, що самоорганізуються. Вводячи в аналіз параметри порядку, які стосуються найсуттєвіших процесів у розвитку глобальних нерівноважних систем, синергетика реалізує

принцип «вузького місця» або «простоти» опису складного явища, уможливлуючи побудову достатньо простих та ефективних теорій і поведінкових стратегій.

Наголошуючи на тому, що ідеї самоорганізації достатньо адекватні для пізнання багатьох еволюційних процесів у суспільстві, оскільки вони спираються на фундаментальні властивості незворотності та нерівноваги, які притаманні відкритим складним системам, вітчизняні та зарубіжні дослідники пов'язують парадигмальні зрушення у структурі сучасного економічного знання з формуванням *економічної синергетики*, об'єктом вивчення якої є економіка як складна, здатна до самоорганізації, *людиноцентрична система* в контексті еволюції інтеграційних систем, а предметом – закони, закономірності, механізми і форми економічної самоорганізації і взаємодії [76, с. 53].

Порівняльний аналіз традиційного та синергетичного підходів до дослідження трансформації економічних систем в умовах глобалізації (табл. 1.2) дає можливість виявити значний пізнавальний потенціал нової наукової парадигми, відповідно до якої нарощування дисбалансів може призвести економічну систему до нерівноваги, посилення якої сприяє переходу у стан біфуркації, коли колишні закономірності, способи регулювання та організації перестають діяти, розпадаються.

Перегрупування на основі самоорганізації залишків старої структури сприяє виникненню якісно нової, більш складної економічної системи. Таким чином, феномен самоорганізації глобальної економічної системи формує нову систему вищого рівня, а процес трансформації є середовищем його реалізації.

Згідно з синергетичним підходом процеси, що забезпечують трансформацію економічних систем, досягаються двома видами механізмів зворотного зв'язку – негативним та позитивним, та двома видами трансформаційних механізмів – адаптаційним та самоорганізаційним [76, с. 56]. Важливо підкреслити, що економічні системи постійно переходять від одного типу до іншого.

Порівняльний аналіз традиційного та синергетичного підходів до дослідження трансформації економічних систем в умовах глобалізації [43, с. 113–116]

<i>№ n/n</i>	<i>Традиційний підхід</i>	<i>Синергетичний підхід</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
1	<p>Заснований на класичній парадигмі, яка:</p> <ul style="list-style-type: none"> – зорієнтована на логоцентризм, лінійний детермінізм, виявлення універсальних причинно-наслідкових зв'язків та пізнання суспільства, яке практично не знає рельєфно виражених біфуркацій; – виходить з того, що світ підпорядковується оборотним у часі фундаментальним законам; – акцентує увагу на статичності систем, їх морфологічному та функціональному описі; – визнає презумпцію зовнішньої причини як джерела змін та лінійної еволюції, можливість передбачення поведінки цілого на основі поведінки його елементів. 	<p>Заснований на постнеокласичній парадигмі, яка:</p> <ul style="list-style-type: none"> – зорієнтована на дослідження процесів відкритості, нелінійності, нестійкості; – виходить з того, що світобудова все більше набуває хаотичного характеру; – акцентує увагу на процесах трансформації складних відкритих систем; – визнає нелінійність розвитку, природність випадкових та непередбачувальних флуктуацій; – відмовляється від «сліпої віри в раціональне як щось замкнене та далеке від ідеалу досяжності кінцевого знання»; – заперечує лінійний зв'язок науки та прогресу, стверджуючи, що наукові дослідження породжують «невизначну» картину світу.
2	<p>Нерівновага та нестійкість характеризуються як негативні процеси, які «збивають» економічну систему з правильної траєкторії та викликають руйнівні наслідки. При цьому нерівновага трактується як короткостроковий стан, момент між тривалими рівноважними станами системи, від якого потрібно абстрагуватись у процесі наукового дослідження.</p>	<p>Нерівновага й нестійкість характеризуються як джерело різноманітної й складної економічної динаміки, основна умова існування та динамічного розвитку системи. При цьому рівновага трактується як короткостроковий стан на шляху динамічного розвитку, вічної нестійкості, яка відіграє творчу роль. Вважається, що стійкість системи робить її вразливою до зовнішніх впливів, у той час як нестійкість сприяє її виживанню та самооновленню.</p>
3	<p>Потенційність розглядається як відображення максимального використання можливостей (ресурсів) економічної системи, ігнорується наявність у точних початкових умовах потенційної нескінченності.</p>	<p>Потенційність розглядається як певна можливість, прихована альтернативність, що породжує нелінійність економічних систем та реалізується (стає актуальною) у вигляді певної траєкторії у фазовому просторі.</p>

Продовження таблиці 1.2

1	2	3
4	Розвиток економічної системи трактується як жорстко детермінований, оборотний, зумовлений впливом переважно зовнішніх факторів. Причинність є основним принципом формоутворення та системоутворення. Обґрунтовується лінійно-пропорційна взаємодія причини та наслідку.	Економічні системи розглядаються як необоротні, такі, що саморозвиваються, самоорганізуються під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. Заперечується жорсткий прояв причинності в лінійних формах детермінізму. Обґрунтовується нелінійно-диспропорційні взаємодій причини та наслідку.
5	Вважається, що початкові умови та динамічні закони руху дозволяють однозначно визначити еволюцію системи у будь-який момент часу, оскільки є повна визначеність минулого та майбутнього. Детермінованість та випадковість представляються як взаємовиключаючі стадії єдиного процесу. Випадковість не розглядається як об'єктивна властивість навколишньої реальності.	Важлива роль відводиться початковим умовам, що утримують нескінченний обсяг інформації, яка за наявності локальної нестійкості визначає складну та необоротну картину хаотичного руху. Детермінованість та випадковість трактуються як рівноправні стадії єдиного процесу. Підкреслюється фундаментальна роль випадковості в зоні біфуркацій та конструктивна роль детермінізму після вибору системою однієї з можливих траєкторій подальшого розвитку.
6	Визначення оптимуму як максимізації цільової функції економічної системи (максимізації прибутку, мінімізації витрат) у відриві від коопераційних процесів, що в ній відбуваються.	Оптимум визначається як «золота середина» або отримання певного синергетичного ефекту, який реалізується за умов біфуркаційного стану економічної системи, коли детермінізм розвитку стає різномірнішим щодо реалізації випадковості.
7	Важливе місце відводиться принципам редукаціонізму (спрощення, зведення складних економічних явищ і процесів до простих) та суперпозиції, згідно з якими кінцевий результат є сумою індивідуальних.	Важливе місце відводиться когерентній взаємодії та синергетичному ефекту, згідно з якими сумісна спільна дія елементів економічної системи породжує її якісні особливості, які не зводяться до суми властивостей відповідних підсистем або елементів, не об'єднаних системними зв'язками.
8	Ефективний управлінський вплив на економічну систему трактується як такий, що передбачає однозначні, чітко визначені наслідки; вважається, що лише сильні впливи здатні дати суттєвий результат та змінити траєкторію еволюції економічної системи.	Ефективний управлінський вплив на економічну систему трактується як резонансний, акупунктурний, здатний «підштовхнути» її на одну з можливих траєкторій самопідтримуючого розвитку. За цих обставин першочергового значення набуває не сила, а топологічна точність малих впливів, їх відповідність внутрішнім тенденціям розвитку системи.

1	2	3
9	Розвиток економічної системи трактується як упорядковані та закономірно необоротні її зміни. При цьому хаос трактується як деструктивний результат зовнішнього впливу, несуттєвий, побічний, неминучий наслідок закономірного переходу від одного порядку до іншого.	Розвиток економічної системи розглядається як багатократне чергування порядку та хаосу. При цьому хаос кваліфікується як конструктивний результат нестійкості, невірноваженості, нелінійності, множинності траєкторій розвитку економічної системи, закономірний етап її самоорганізації та становлення нового порядку.
10	Економічні процеси трактуються як передбачувані на необмежено значних проміжках часу. Принципову можливість прогнозування майбутніх подій забезпечує виявлення причинно-наслідкових зв'язків та пізнання універсальних законів.	Переважна частина економічних процесів трактується як неупорядковані, нестійкі, розмаїті, невірноважені, засновані на нелінійних співвідношеннях. Принципова можливість передбачуваності визнається «міфом, який відіграв роль дороговказу в класичній науці» (І. Пригожин).
11	Вважається, що творчі можливості соціальних агентів, обмежені контекстом певних історичних закономірностей, не можуть радикально вплинути на характер суспільних структур та змінити напрям соціально-історичного розвитку. Лінійність історичного процесу, його об'єктивна однозначність та жорсткий детермінізм знімають з економічних суб'єктів моральну відповідальність за прийняті рішення.	Вважається, що наявність спектра альтернатив та фундаментальна роль випадковості в зоні біфуркації створюють передумови для нелінійних впливів на характер постбіфуркаційного переходу. Свобода трактується як можливість вибору і одночасно відповідальність економічних суб'єктів, які мають рефлексивну здатність, усвідомлюють необхідність змін та втілюють їх в життя.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що в результаті глобалізації і посилення взаємозалежності в економічній площині, відбувається дезінтеграція світу у соціальному вимірі, що ще більше посилює процеси державної десоверенізації. Дане явище є тим більш загрозливим, що очевидно стала неефективність глобальних інститутів управління, які діють фактично не в інтересах держав, а в інтересах самої глобальної системи.

1.2. Формування і розвиток світового ринку праці: методологічні аспекти

Світовий ринок праці як елемент глобальної економічної системи тривалий час виступає об'єктом дослідження світової наукової спільноти. Специфіка світового ринку праці полягає в тому, що на сьогодні він є не просто сумою національних ринків, а представляє собою якісно новий етап розвитку міжнародного ринку праці в умовах посилення глобалізаційних процесів, інтернаціоналізації виробництва та розвитку інформаційних технологій.

Основоположним моментом формування світового ринку праці є міжнародні трудові міграції. Глобальний рух робочої сили набуває постійного і систематичного характеру, в рамках якого продавці і покупці інтернаціональної робочої сили взаємодіють відповідно до параметрів міждержавного регулювання попиту-пропозиції робочої сили. Процес розвитку світового ринку праці є свідченням того, що трудова міграція вийшла на глобальний рівень і стосується всього комплексу соціально-трудових відносин [54, с. 107]. Дійсно, на сьогодні розвиток міграційних процесів на світовому ринку праці досяг такого рівня, коли дане явище необхідно пов'язувати з різними сферами соціальної дійсності.

Міжнародна міграція робочої сили є складовою частиною загальних міграційних процесів, що відбуваються в світі, виступаючи базовим інструментом розвитку економічних відносин між країнами. В основі трудової міграції лежать переважно економічні причини. У *Конвенціях Міжнародної організації праці № 97 та № 143* працюючий мігрант визначається як особа, яка мігрує чи мігрувала з однієї країни до іншої з метою отримання роботи [218, 215]. Слід відзначити, що хоча зайнятість не завжди виступає головним спонукальним чинником первісного пересування робочої сили, надалі вона залишається основним стимулом у процесі міграції [226].

Міжнародна міграція робочої сили відноситься до форм сучасних міжнародних процесів, що пов'язані з потоками факторів виробництва, оскільки робоча сила виступає основним чинником забезпечення безперервної діяльності суб'єктів господарювання, несучи в собі сукупність знань, навичок та умінь, які застосовує у формі трудового компоненту людського капіталу [162, с. 69].

В рамках теорій світової економіки і міжнародних економічних відносин спостерігається еволюція поглядів вчених на міграційні процеси, їх причини, способи впливу на світові міграційні процеси та на їх наслідки.

З точки зору *класичної політичної економії* (А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. Стюарт Мілль та ін.), розвиток світового ринку праці відбувається як результат експорту капіталу і трудових ресурсів [179, с. 276–277], а переміщення трудових ресурсів як результат узгодження попиту-пропозиції робочої сили, є проявом саморегулювання ринку праці. В основі теорії лежить той факт, що вільний ринок є необхідною умовою трудової міграції.

На противагу представникам класичного напрямку, *кейнсіанці* (Дж. М. Кейнс, Т. Веблен, Дж. Коммонс, В. Мітчелл та ін.) вважали, що ринкова економіка не характеризується саморегулюванням, а мобільність трудових ресурсів неминуче призводить до посилення безробіття, і у міжнародному масштабі – до міжкраїнових протиріч через зіткнення національних інтересів [222].

Марксисти (К. Маркс, Ф. Енгельс) вважали, що трудова міграція є невід'ємною складовою капіталістичної економіки, а становлення світового ринку праці відбувається як результат міжкраїнового переміщення людей з метою пошуку кращих умов праці, що є проявом нерівномірного розподілу ресурсів у світовій економіці [108, с. 300–302].

Зазначені теорії становили основу сучасного теоретичного осмислення питань розвитку світового ринку праці з урахуванням нових обставин і процесів здійснення впливу на масштаби використання робочої сили, зокрема глобалізації.

Так, представники *теорії «притягування – виштовхування»* (Е. Равенстайн, Е. Лі та ін.) підкреслювали, що людина приймає рішення щодо міграції під впливом комплексу факторів (умови в країні еміграції, умови в країні імміграції, витрати міграції, еміграційна політика країн, місцезрештування вказаних країн і т.п.), в результаті чого одні люди вдаються до міграції, а інші – ні [222, 223]. Крім того, важливим чинником прийняття рішення щодо міграції є потік інформації, основу якого становлять відгуки тих, хто вже виїхав з країни походження, які формують фактори «притягування» (стимули міграції), або ж фактори «виштовхування» (економічні, безпекові чинники тощо). Тобто рішення щодо міграції може визначатись не стільки наявністю зазначених чинників, скільки їх суб'єктивним сприйняттям потенційним мігрантом [139, с.75].

Представники *неокласичної теорії* (Дж. Хікс, Дж. Харріс, М. Годаро, О. Старк та ін.) провідну роль у формуванні світового ринку праці відводили міжнародній міграції, причиною якої є відмінності у рівнях економічного розвитку країн (заробітної плати), що є об'єктивним явищем і спонукає робочу силу до міграційних переміщень з країн з меншим рівнем економічного розвитку до більш економічно потужних країн, фактично виступаючи проявом саморегулювання ринку праці, вирівнюючи рівні заробітної плати, і через механізм трудової міграції (у тому числі через грошові трансферти) сприяючи оптимізації функціонування системи світового господарства [201]. Неокласична теорія виходить з того, що трудові ресурси у країнах – постачальниках робочої сили і приймаючих країнах є взаємозамінними. При цьому вони пояснювали парадокс міграції переважно до урбанізованих регіонів світу, де рівень безробіття може бути більшим за відповідний показник країни походження тим, що різниця у рівнях заробітної плати за один і той же вид діяльності перекриває ризик залишитись в країні прибуття без робочого місця [200].

Меркантилісти (Т. Ман, Ж.-Б. Кольбер) розвиток світового ринку праці розглядають через взаємодоповнюваність фінансових

накопичень і трудової міграції (фінансові накопичення виступають фактором привабливості для робочої сили, підштовхуючи її до міграції). При цьому зростання чисельності населення в результаті імміграції робочої сили розглядається як чинник збільшення багатства країни, в той час як еміграція – як чинник зниження рівня добробуту [179].

Монетаристи (М. Фрідмен, П. Самуельсон) розвиток світового ринку праці розглядали через призму вільної конкуренції і досконалого ринку виробничих факторів [225]. Серед основних положень даної теорії слід виділити такі: причиною існування і системоутворюючою основою явища трудової міграції є диференціація рівнів оплати праці; потоки трудової міграції на світовому ринку праці мають різноспрямований характер; найбільший вплив на потоки трудової міграції здійснює стан ринку праці, відповідно – вплинути на вказані потоки можна лише через регулювання ринку праці. Однак, наголошуючи на необхідності регулювання ринку праці, монетаристи не враховують, що для збалансування останнього необхідним є час, а досконала конкуренція не може існувати без безробіття.

Продовженням вищезазначених теорій є *концепція сегментованого (подвійного) ринку праці (М. Піоре, А. Портес, Д. Солоу та ін.)*, яка розглядає розвиток світового ринку праці як реакцію на структурні потреби світового господарства. При цьому перманентний попит на іноземні трудові ресурси формується під дією таких причин: структурна інфляція (підтримка державою рівня заробітної плати низькооплачуваних працівників зумовлює зростання оплати праці високооплачуваних працівників); мотиваційний аспект трудової міграції (заробітна плата, яку отримує працівник країни-реципієнта, і яка може бути для нього заниженою, як правило, цілком влаштовує працівника-мігранта); подвійний характер праці і капіталу (стабільні капіталомісткі ринки зацікавлені у постійному розвитку наявних працівників, трудомісткі – не відрізняються стабільністю робочих місць і заробітної плати, а постійна потреба у працівниках сприяє задіяння праці іммігран-

тів); демографічний чинник (через збільшення кількості жінок, які прагнуть побудувати кар'єру, зменшується кількість представників наступних поколінь; крім того, через бажання молодих людей отримати більш високий рівень освіти відтермінується їх вихід на ринок праці, що посилює інтерес країн-реципієнтів до робочої сили іммігрантів) [214, с. 27].

Теорія світового ринку праці (Дж. Джонстон, Є. Плетньов) вказує на те, що світовий ринок праці розвивається в результаті не лише взаємодії попиту і пропозиції робочої сили з урахуванням різниці економічних потенціалів країн (рівня заробітної плати тощо), а й під впливом політичних, демографічних, безпекових процесів у світовій економіці тощо.

Нова економічна теорія міграції (О. Старк, Е. Тейлор, П. Арнольд та ін.), в основу якої покладено макроекономічний аналіз, виходить з того, що рішення щодо міграції, які приймаються не індивідуально, а на родинному рівні, пов'язані, з одного боку, із прагненням підвищення рівня добробуту родини (через грошові перекази), а з іншого – з мінімізацією ризиків для сім'ї внаслідок недостатнього рівня розвитку ринків праці. Тобто мова йде про покращення фінансового стану не одного мігранта, а всіх членів родини [177, с. 123–126]. В даному контексті нова економічна теорія міграції доповнює попередні теорії, наголошуючи, що групові рішення, на відміну від індивідуальних, базуються на більшій раціональності, відповідно трудова міграція на світовому ринку праці стає результатом більш усвідомлених рішень. На відміну від неокласичної концепції, яка стверджує, що міграція сприяє вирівнюванню рівнів доходів, а отже стабілізації світового господарства, дана теорія наголошує, що диференціація рівнів оплати праці є неминучою, але оскільки саме вона використовується трудовими мігрантами для покращення свого добробуту, міграція на світовому ринку праці стає циклічним явищем, яке стосується всіх держав.

Причому, з точки зору *теорії зворотного зв'язку економічних циклів (Б. Томас)*, трудові еміграції і імміграції на світовому ринку

праці є наслідком чередування циклів економічного розвитку у зворотному порядку [15, с. 125].

Нову економічну теорію міграції доповнює *теорія сімейної міграції* (Г. Борджас, Дж. Мінцер), яка поєднує в собі економічний, соціальний та психологічний підходи. Дана теорія наголошує, що члени сім'ї по-різному можуть оцінювати майбутні переваги від міграції, що зумовлює необхідність пошуку консенсусу з метою взаємоприйняттого (оптимального) міграційного сценарію.

Теорія світових систем (С. Сассен, Е. Петрас) розглядає у якості пріоритетного міграційного напрямку рух між колишніми колоніями і метрополіями (як результат культурного, історичного, мовного тяжіння тощо, що виступає каталізатором міграційних переміщень), і за яким вибудовуються транспортні коридори зокрема.

На відміну від теорії світових систем, *теорія міграційних мереж* (А. Сіммонс, Д. Мессі) наголошує на важливості соціальних зв'язків мігрантів при прийнятті рішення щодо потенційної міграції: формування міграційної мережі полегшує процес міграції для наступних хвиль, фактично автономно підтримуючи міграційний процес [139, с. 75; 170, с. 7], адже з часом поширення міграційних мереж стає самовідтворювальним процесом, який, сприяючи формуванню соціальної інфраструктури, стимулює подальший міграційний рух.

Продовженням вказаної наукової дискусії є *теорія міграційних систем* (Р. Білсбороу, Д. ван дер Ка, М. Крітц та ін.), в основу якої покладено системний підхід, який об'єднує різноманітні концепції пояснення міжнародної міграції і доводить, що формування міграційних потоків зумовлено різними чинниками в рамках загальної міграційної системи як єдиного трудових ресурсного простору, який об'єднує країни походження і країни призначення мігрантів (при цьому географічна близькість є важливим, але не вирішальним фактором міжнародної міграції) [139, с. 76].

Підсумовує вищевикладені міркування *теорія загально-світової міграційної системи (І. Валерстайн)*, який розглядає питання функціонування світового ринку праці з точки зору міжнародного розподілу праці в рамках диференційованих зон світового господарства (ядро – капіталомістке виробництво, периферія – трудомістке виробництво, напівпериферія – змішана зона, що поєднує капіталомістке і трудомістке виробництво). Збільшення економічного впливу ядра здатне впливати на розвиток периферії в бік зменшення частки праці, що, в свою чергу, призводить до появи вивільнених трудових ресурсів, здатних до міждержавних переміщень в системі світового ринку праці [61].

Концепція нового економічного порядку (Дж. Бхаваті, В. Бенінг) по-новому підходить до питання взаємозв'язку міграції і розвитку світового ринку праці. Якщо більшість зазначених теорій розглядали трудову міграцію як породження попиту на іноземні трудові ресурси на світовому ринку праці, то відповідно до даної теорії, трудова міграція, її якісні характеристики та наслідки обумовлені саме пропозицією іноземної робочої сили на світовому ринку праці [30, с. 225]. В рамках даної теорії вперше поставлено питання щодо справедливої компенсації країнам еміграції (як правило, з більш низьким рівнем економічного розвитку) з боку країн імміграції за використання іноземної робочої сили, передусім, висококваліфікованої, на підготовку якої країнами походження було витрачено значні кошти і зусилля [139, с. 74–75].

На сьогодні в економічній літературі причини трудової міграції прийнято поділяти на економічні і неекономічні. Серед причин *економічного характеру* виділяють такі: неоднаковий рівень життя, відмінності у величині оплати праці та умовах праці в різних країнах (саме тому основні потоки мігрантів традиційно прямують з країн з низьким рівнем життя в країни з більш високими доходами) та ін.

Серед причин *неекономічного характеру* виділяють політичні, ідеологічні, соціальні, релігійні, а також ряд інших причин, зокрема [56]:

- нерівномірність розподілу між країнами економічних ресурсів (капіталонадлишкові, трудонадлишкові країни в цих умовах доповнюють системи одна одної через міграцію трудових ресурсів);

- зростання витрат на підготовку та перепідготовку робочої сили, а також зростання попиту на кадри високої кваліфікації в розвинених країнах під впливом НТР (з числа іммігрантів легше і дешевше заповнити робочі місця, що потребують кадрів високої кваліфікації, ніж за рахунок тривалої спеціальної їх підготовки з числа абітурієнтів;

- падіння світового попиту на некваліфіковану робочу силу і зростання її пропозиції, особливо в бідних країнах, що змушує частину населення останніх мігрувати в пошуках роботи;

- великі географічні відкриття, війни, захоплення нових територій, кризи;

- демографічна та міграційна політика міжнародних організацій, міжнародних корпорацій, держав, їх зовнішньоекономічна політика (яка стимулює або стримує міграцію робочої сили).

На нашу думку, *причини міграції* можна класифікувати за такими *ознаками* (рис. 1.5): економічні; політичні; освітні; особисті.

Трудова міграція може як позитивно, так і негативно впливати на економічний розвиток країн. Найбільш відчутними є наслідки, пов'язані з більш низькими витратами на найм іноземної робочої сили, економією на витратах на навчання наявного населення (хоча однозначним даний вплив назвати не можна через довготермінові наслідки для ринків праці приймаючих країн), додатково виробленою вартістю валового внутрішнього продукту, а також додатковими надходженнями до бюджету.

Рис. 1.5. Причини міжнародної міграції

Позитивні і негативні наслідки трудової міграції для країн-донорів робочої сили наведено на рис. 1.6.

Рис. 1.6. Позитивні і негативні наслідки трудової міграції для країн-донорів робочої сили [56]

Наслідки трудової міграції для країн-реципієнтів робочої сили представлено на рис. 1.7.

Рис. 1.7. Позитивні і негативні наслідки трудової міграції для країн-реципієнтів робочої сили [56]

Слід відзначити, що при аналізі вигод і втрат від міжнародної трудової міграції нерідко можна спостерігати суперечливі соціально-демографічні та соціально-економічні наслідки, що пов'язано зі зміною чисельності і структури населення країн (статевовікового, соціального і національного складу), чисельності і структури трудових ресурсів (освітнього та професійно-кваліфікаційного складу), демографічного навантаження на працююче населення, динамічними змінами ринку праці, а також тим, що міграція робочої сили уніфікує (не обов'язково покращує) умови праці, зайнятості на світовому ринку праці, рівень доходів населення [56].

Важливо також враховувати той факт, що соціально-економічний ефект від міжнародної трудової міграції залежить не

тільки від якісних та кількісних характеристик трудових ресурсів, що переміщуються між країнами, а й від соціально-економічної ситуації в тій чи іншій країні, рівня економічного розвитку останньої.

Загалом можна виокремити два напрямки впливу трудової міграції на світовий ринок праці (табл. 1.3) [54, с. 110]:

– *економічні аспекти впливу*: успішна інтеграція трудових мігрантів на ринку праці призводить до збільшення загальної чисельності робочої сили в приймаючих країнах та має позитивний вплив на зростання доходів населення та збільшення державного бюджету в країнах-реципієнтах протягом тривалого періоду за рахунок зростання загального рівня зайнятості населення та продуктивності праці. Хоча міграція не може повністю вирішити проблеми зі старінням населення, вона може сприяти зменшенню фіскального тиску на державний бюджет у випадку інтеграції мігрантів у ринок праці. Крім того, мігранти частіше, ніж місцеві громадяни, стають підприємцями та займаються самозайнятістю;

– *соціальні аспекти впливу*: успішна інтеграція мігрантів в ринок праці приймаючої країни виступає передумовою більш широкої соціальної інтеграції, оскільки позитивно впливає на адаптацію в інших сферах (взаємодія на робочому місці сприймається мігрантами як найважливіший елемент інтеграції в суспільство).

Таблиця 1.3

Економічні та соціальні наслідки впливу трудової міграції на світовий ринок праці [54, с. 110]

<i>Економічні наслідки</i>	<i>Соціальні наслідки</i>
- Збільшення загальної чисельності робочої сили, рівня зайнятості, продуктивності праці, доходів на душу населення	– Посилення взаємодії між громадянами та трудовими мігрантами на робочих місцях
- Зростання обсягів міжнародних грошових переказів	– Позитивний вплив на інтеграцію в інші сфери життєдіяльності
- Збільшення доходів державних бюджетів країн	– Тривале безробіття має негативний вплив на добробут
- Розвиток підприємницької діяльності	– Ризики щодо використання праці дітей - трудових мігрантів до 18 років, відсутність прав на освіту, охорону здоров'я в деяких країнах

Загалом функціонування світового ринку праці стає домінантою глобальних соціально-економічних змін, які мають різноспрямовані наслідки (позитивні, негативні) для різних країн світу, перш за все, в контексті міжнародних міграційних переміщень.

На основі вищевикладеного можна зробити висновок щодо складності наявних залежностей на світовому ринку праці та нелінійності багаторівневих зв'язків між компонентами останнього (табл. 1.4), в першу чергу через те, що глобалізація зумовлює синхронізацію різнорівневих процесів розвитку світового ринку праці.

Таблиця 1.4

Компоненти (сегменти) сучасного світового ринку праці [133, с. 39]

<i>ТНК</i>	<i>Середні та малі підприємства розвинених країн</i>
<ul style="list-style-type: none"> – привілейовані працівники – працівники сфери інформаційних технологій, програмісти – фахівці середньої кваліфікації – висококваліфіковані групи працівників – робоча сила з регіонів з низьким рівнем розвитку – працівники-мігранти – вчені, дослідники 	<ul style="list-style-type: none"> – фахівці середньої кваліфікації – робоча сила з регіонів з низьким рівнем розвитку – працівники-мігранти – вчені, дослідники
<i>Підприємства країн, що розвиваються</i>	<i>Міжнародні організації</i>
<ul style="list-style-type: none"> – привілейовані працівники – працівники сфери інформаційних технологій, програмісти – фахівці середньої кваліфікації – висококваліфіковані групи працівників – робоча сила з регіонів з низьким рівнем розвитку – нелегальні працівники 	<ul style="list-style-type: none"> – працівники сфери інформаційних технологій, програмісти – фахівці середньої кваліфікації – вчені, дослідники

При цьому в науковій літературі не сформовано єдиного підходу до трактування поняття *світового ринку праці*. Одні дослідники, аналізуючи світовий ринок праці, намагаються виокремити його із системи опосередкованих ним економічних відносин, при цьому не враховуючи, що нові явища, глибинні

зв'язки і відносини становлять основу єдиного глобального організму; інші підходять до визначення світового ринку праці системно, поєднуючи питання глобальної економіки, міжнародних міграцій, регулювання ринку праці.

Так, *Дж. Бхагваті*, спираючись на аналіз численних фактів, стверджує що становлення світового ринку праці як позитивний прояв глобалізації, що відбувається через розширення зв'язків країн з різним рівнем економічного розвитку, є засобом зростання добробуту менш розвинених країн, вирішення комплексу соціальних і екологічних проблем [30].

І. Валерстайн світовий ринок праці розглядає як процес розширення рамок трудоресурсних систем відповідно до трансформації економічних систем у бік сучасної капіталістичної світ-системи (переходу від мінісистем до світ-систем і світ-імперій) [67].

К. Девіс, П. Зонф, Ж. Тапінос розглядають формування світового ринку праці через призму демографічного переходу, тобто вплив демографічних аспектів трудоресурсного забезпечення на формування і функціонування національних ринків праці і відповідно – процесів міжнародних міграційних переміщень.

Дж. Джонстон, на основі моделювання емпіричних залежностей моделювання визначав світовий ринок праці як елемент глобальної економіки, що має лише умовні географічні межі, і функціонує за рахунок експорту і імпорту трудових ресурсів [133 с. 38].

А. Золберг розвиток світового ринку праці розглядає як результат міжкраїнових переміщень робочої сили, пов'язаних з комплексом сімейних, національних, політичних та інших факторів, який має тривалий (більше 1 року), маятниковий або циркулярний характер, та супроводжується формуванням економічного результату в країні перебування [240].

Дж. Б. Кларк, П. Жорж, Х. Джонс світовий ринок праці розглядали як комплексне явище, на якому діють соціальні, економічні та деякі інші фактори формування системи трудоресурсного забезпечення економіки у міжнародному

масштабі. При цьому Дж. Б. Кларк підкреслював, що ринок праці, як і всі інші ринки, діє на основі принципів цінової рівноваги (основним регулятором виступає заробітна плата), яка в умовах глобалізації спонукає до міжкраїнового аналізу у міжнародному масштабі [180].

Б. Олін і Дж. Янг стверджують, що формування світового ринку праці є наслідком багатоканального прояву недосконалості: ринкової конкуренції, субсидування виробництва, валютного контролю, оплати праці, що впливає на покраїнові відмінності умов використання робочої сили і одночасно – уніфікацію умов вказаного використання на світовому рівні.

Г. Джером, Дж. Полак світовий ринок праці розглядають як сукупність національних ринків праці, які, з одного боку, прагнуть до забезпечення повної зайнятості, а з іншого – знаходяться у стані протиставлення країнових інтересів, проявом чого є розвиток процесів міжнародної міграції робочої сили.

К. Маркс і Ф. Енгельс наголошують, що формування світового ринку праці відбувається під впливом ряду чинників: *по-перше*, міграційної рухливості населення, яка тісно пов'язана з рівнем розвитку продуктивних сил суспільства і змінюється під впливом їх еволюції; *по-друге*, відмінності в умовах праці, заробітної плати як основи міждержавних трудових потоків; *по-третє*, нерівномірного розширення світового виробництва і відповідно – диференційованого у покраїновому розрізі попиту на робочу силу.

Ж. Помпиду ідентифікував світовий ринок праці як середовище розрядки соціальної напруженості через використання інструментарію імміграції надлишкової робочої сили, що обумовлено активною міграційною політикою західних держав, спрямованою на залучення іноземної робочої сили.

Е. Равенстайн, розглядаючи питання формування світового ринку праці, зосереджується на процесах формалізації міграційної політики, розкриваючи її сутність і основні закономірності як з історичних позицій, так і на перспективу, наголошуючи на необхідності уніфікації відповідних напрямків регуляторного

впливу на національному і міжнародному рівні (через узгодження інтересів відповідних суб'єктів). При цьому міжнародну міграцію він пов'язував з економічним прогресом, а відсутність міжкраїнових переміщень працівників – зі стагнацією.

Розвиваючи дану думку, *Д. Велентей та П. Пріні* стверджували, що функціонування світового ринку праці є відображенням об'єктивного закону – закону рухливості населення, відповідно до якого міграція стає необхідністю розвитку суспільства будь-якої формації.

На думку *В. Зелінського*, на світовому ринку праці існують виражені закономірності збільшення територіальної мобільності, які відбуваються поетапно, і які представляють собою суттєвий елемент процесу модернізації світової економіки. *В. Зелінський* відзначав, що поряд із посиленням державного регулювання ринку праці, має місце його послаблення на рівні спільного ринку праці міждержавних союзів (ЕС, НАФТА та ін.) через породження ефекту «прозорих кордонів». Він наголошував, що в основу визначення сутності ринку праці необхідно покласти: емпіричний підхід, економічний підхід, просторове моделювання, культурологічний підхід, соціологічний підхід, історичний підхід, психологічний підхід, системний підхід.

Тут важливо підкреслити, що *спільний ринок праці* має зміст, відмінний від *світового ринку праці*. У першому випадку мається на увазі, що в межах регіону, який утворюють ряд держав, існує така ж свобода найму і пропозиції робочої сили, як і всередині кожної з держав. У другому випадку ступінь руху робочої сили всередині країн і між ними є різним, і міграція між країнами, окрім державних кордонів, обмежується правовими і адміністративними бар'єрами.

Д. Солоу в основу економічного зростання ставить технічний прогрес, що, враховуючи масштаби створення і реалізації інновацій на етапі глобалізації, на перший план виводить трудоресурсний чинник, і відповідно – світовий ринок праці як базисну складову формування умов підвищення рівня життя у

світовому масштабі, що уніфікує умови використання робочої сили у глобальній економіці [168].

Д. Старк питання розвитку світового ринку праці розглядав в контексті соціологічної (особистісної) взаємодії в рамках економічних мереж (міграційної мережевої взаємодії), яка визначає компонентну структуру, функціональну структуру, організаційну структуру даної взаємодії. На перший план виходять дослідження потенціалу зазначеної взаємодії в контексті результативності виробничого процесу, його дисипативності та ентропійності.

М. Тодаро світовий ринок праці розглядав як інструмент забезпечення економічного зростання у глобальному масштабі шляхом заохочення міжнародних переміщень трудових ресурсів разом зі своїми знаннями, навичками, досвідом, які формують соціально-економічний потенціал як країн призначення трудових мігрантів, так і країн їх походження: по мірі активізації таких переміщень на світовому ринку праці нівелюються відмінності умов використання робочої сили.

Дж. Харріс відводить світовому ринку праці роль майданчика для забезпечення конкурентоспроможності національних економік завдяки формуванню якісних характеристик трудових ресурсів як найважливішого активу створення міжнародних конкурентних переваг, і через їх використання у міжнародному масштабі – виникнення явища науково-технічного прогресу у глобальній економіці.

Крім того, в науковій літературі *світовий ринок праці* визначається як економічний простір світу, який не має чітко визначених державних або регіональних кордонів, формується і розвивається за рахунок міжнародних міграційних процесів, в першу чергу, в результаті експорту і імпорту іноземної робочої сили [58, с. 125].

Інші дослідники підкреслюють, що при визначенні сутності *світового ринку праці* окрім попиту і пропозиції на іноземну робочу силу в тих чи інших регіонах світу обов'язково необхідно враховувати вплив світової динаміки на політичні, демографічні, інші процеси [61, с. 71].

Також *світовий ринок праці* визначається як новий якісний розвиток ринку робочої сили в умовах посилення процесів інтернаціоналізації виробництва і зростання спілкування між народами, а також як наднаціональне утворення, де на постійній основі виступають покупці і продавці закордонної робочої сили, які приймають участь в процесі відбору необхідної робочої сили в рамках міждержавного регулювання попиту-пропозиції робочої сили [57, с. 47].

Світовий ринок праці розглядається і як відкрита конкурентна система, формування якої підпорядковано законам попиту і пропозиції робочої сили, яка знаходиться під впливом глобальних чинників, і одночасно визначається специфікою відтворення трудових ресурсів в рамках національних економік [156].

Здебільше *світовий ринок праці* розуміють як систему економічних механізмів, норм, інструментів, які забезпечують взаємодію попиту на працю і його пропозиції на міждержавному рівні [112].

Таким чином, одні дослідники аналізують світовий ринок праці предметно, намагаючись виокремити його із системи опосередкованих економічних відносин, але одночасно не враховуючи глибинних зв'язків і відносин як частини єдиного утворення, інші розглядають ринок праці системно.

Демонструючи достатньо широке уявлення щодо різних аспектів розвитку світового ринку праці, спільність викладених визначень полягає у позиціонуванні міжкраїнових переміщень робочої сили як центрального компонента формування світового ринку праці в умовах глобалізації.

Слід зазначити, що вплив глобалізації на розвиток світового ринку праці відбувається через розвиток таких процесів:

- формування інтегрованої системи національних ринків праці, які знаходяться у постійній взаємодії через взаємозалежність національних економік;

- розширення масштабів трудових ресурсного простору як наслідок інтернаціоналізації економічної діяльності;

- взаємопроникнення національних ринків праці;
- нівелювання формальних географічних кордонів як обмежувачів використання робочої сили;
- рівнозначність процесів переміщення робочої сили і капіталу у світовій економіці, що призводить до активізації процесів трудової міграції і технологічної спеціалізації у глобальному масштабі;
- якісні зміни стану світового ринку праці в бік збільшення вимог до рівня освіти і кваліфікації;
- розвиток міжнародної інфраструктури регулювання ринку праці.

Підсумовуючи вищевикладене, *світовий ринок праці* можна визначити: у *широкому розумінні* як відкритий конкурентний наднаціональний трудоворесурсний простір, становлення якого відбувається в результаті дії глобальних факторів впливу економічного, демографічного та іншого характеру, функціонування якого здійснюється через становлення глобальних міграційних мереж в рамках міжнародного розподілу праці; у *вузькому розумінні* – як систему економічних механізмів та інструментів експорту і імпорту робочої сили від впливом інтернаціоналізації виробництва та взаємодії попиту і пропозиції робочої сили на міжкраїновому рівні.

При цьому міжнародний розподіл праці як фундаментальне економічне явище виступає однією з найважливіших передумов трудової міграції на етапі глобалізації (зокрема, чинником активізації трудової міграції в умовах інтернаціоналізації економіки виступає демографічний).

Одночасно слід підкреслити, що цілісна система формування світового ринку праці, яка спирається на міжкраїнові потоки робочої сили, що набули постійного і системного характеру, посилює часткову втрату суверенітету країн, а масиви міграційних переміщень набули значення перманентного чинника трансформації світового ринку праці. Так, навіть в умовах кризового спаду в економіці і, відповідно, падіння попиту на робочу силу,

розвинуті країни продемонстрували неспроможність обходитись без працівників-іммігрантів, що вимагає дослідження передумов трансформації світового ринку праці в контексті різноспрямованості наслідків глобалізації.

1.3. Трансформація світового ринку праці в парадигмі різноспрямованості наслідків глобалізації

Початок ХХІ ст. характеризується подальшим збільшенням масштабів господарської діяльності, розширенням зв'язків між різними країнами, поглибленням міжнародного розподілу праці. У світовій економіці практично не залишилось країн, які б не взаємодіяли між собою економічно, не були б включені до системи виробничих відносин і взаємозалежностей. Світ, при всіх його складностях і протиріччях, в економічному відношенні представляє собою певну цілісність, єдність [90, с. 7].

Вузькість внутрішніх ринків, нестача ресурсів сировини, палива, засобів виробництва компенсуються широкою участю країн у світогосподарських процесах на основі розширення та поглиблення інтернаціоналізації виробництва й обігу. Інтернаціоналізація об'єднує структурні елементи та суб'єкти світового господарства в єдине ціле, виступаючи одним із системоутворюючих факторів світогосподарського простору: з поглибленням процесу інтернаціоналізації посилюється єдність світового господарства, зростає його органічна цілісність [164, с. 30].

Як масштабний, динамічний і у певний спосіб структурований процес, інтернаціоналізація на макрорівні проявляється у розширенні та поглибленні світогосподарських зв'язків завдяки підвищенню міжнародної мобільності факторів і результатів виробництва, а на мікрорівні – в інтенсифікації залучення компаній до міжнародних операцій [154, с. 6]. Інтернаціоналізація остаточно перейшла в стадію глобалізації економіки в останньому десятилітті

XX ст. і в даний час набирає темпів, набуваючи все більшої глибини і інтенсивності [129, с. 226]. Тобто глобалізація як результат інтернаціоналізації – це процес, під час якого світ перетворюється на об'єднану систему, основною сполучною ланкою якого виступає ринок праці.

Досягнутий рівень глобалізації перевершив всі прогнози. Потоки товарів і послуг, капіталів і людей, що переміщуються між країнами, глобальні системи комунікацій і інформації, діяльність міжнародних економічних і фінансових організацій і корпорацій утворюють мережу глобальної економіки, в яку більшою чи меншою мірою залучені всі без виключення національні економіки [23, с. 15]. Таким чином, взаємозалежність господарської діяльності в теперішній час не тільки проявляється набагато сильніше, ніж раніше, але й охоплює практично всі країни світу, перетворюючись на глобальне явище [23, с. 15].

Як комплексний геоекономічний, геополітичний й геогуманітарний процес, глобалізація в цілому характеризується [118, с. 382]:

- комплексною інтеграцією світових ринків, регіональних економічних систем, усіх сфер людської діяльності;

- поступовим перетворенням світового економічного простору в цілісну структуру, де безперешкодно переміщуються капітали, товари, послуги, праця, вільно поширюються ідеї й пересуваються їх носії, стимулюючи розвиток сучасних інститутів і вдосконалюючи механізми їх взаємодії;

- інтенсифікацією регіональних інтеграційних процесів, що призводить, з одного боку, до виникнення єдиного економічного простору та отримання відповідного ефекту за рахунок зростання масштабів виробництва, а з іншого – до сегментації світового ринку, до секторизації єдиного світового господарства внаслідок створення відносно замкнених торгово-економічних блоків та інтеграційних угруповань;

- розширенням сфери діяльності транснаціональних компаній, створенням системи транснаціональної економічної діяльності;

- зростаючим значенням інтелектуально-інформаційних та комп'ютерно-комунікаційних складових економічного розвитку;

– прискореними темпами фінансової та інвестиційної централізації;

– поступовим «розмиванням» економічних кордонів країн тощо.

Глобалізація також визначальним чином впливає на зміну умов ведення бізнесу. Провідні імперативи глобалізації (використання ключових компетенцій компанії, придбання ресурсів, пошук нових ринків збуту, необхідність конкурувати на міжнародному рівні) обумовлюють прагнення компаній інтернаціоналізувати свою діяльність. В той же час, розширення міжнародних ділових операцій компаній до сучасних масштабів було б неможливим без суттєвих змін політичних, технологічних і трудових умов ведення бізнесу як наслідків глобалізації.

До узагальнених наслідків глобалізації належать зміна політичного середовища, зміна технологічного середовища, становлення *світового ринку праці*. Розглянемо вказані наслідки детальніше.

Зміна політичного середовища. В першій половині ХХ ст. виходу компаній на нові ринки перешкоджали бар'єри на шляху розвитку торгівлі з боку урядів іноземних держав. Після Першої світової війни багато країн, у тому числі Сполучені Штати Америки, Франція, Великобританія, Німеччина, ввели митні тарифи і квоти на товари, що ввозились, а також створили сприятливі умови для ведення бізнесу вітчизняними компаніями, надали їм урядові контракти на постачання продукції. В результаті в 30-ті роки ХХ ст. обсяг міжнародної торгівлі і міжнародних інвестицій суттєво знизився.

Однак після другої світової війни дана практика була переглянута. Між основними країнами, що займались торгівлею, відбулись переговори щодо скорочення митних тарифів і квот, а також щодо усунення обмежень на прямі іноземні інвестиції на території цих країн. Багато з цих домовленостей були досягнуті в процесі роботи з укладання *Генеральної угоди з тарифів і торгівлі*

(GATT), а також в результаті зусиль наступника вказаної організації – Світової організації торгівлі (СОТ). Регіональні організації, такі як Європейський Союз, Загальний ринок країн Південної Америки (MERCOSUR) і Північноамериканська угода щодо вільної торгівлі (NAFTA), також послабили обмеження на інвестиційну діяльність і на торгівлю між країнами-учасниками цих договорів [163, с. 16–17].

Зміна технологічного середовища. Зміни у політиці країн в умовах глобалізації активізували міжнародні ділові операції. Нові технології (зокрема, в області систем зв'язку, транспортних мереж і засобів обробки інформації) підвищили швидкість прийняття рішень і прибутковість міжнародного бізнесу. Технологічні досягнення роблять процес управління територіально віддаленими компаніями набагато більш дієвим у порівнянні з попередніми періодами (декілька десятиліть тому). Доступність новітніх технологій активізує проникнення компаній на міжнародні ринки [163, с. 17–18].

Становлення світового ринку праці. Світовий ринок праці охоплює різноспрямовані потоки робочої сили, об'єднуючи національні, регіональні ринки праці в рамках глобального трудових ресурсного простору. Це не лише сукупність вказаних різнорівневих ринків, але і новий якісний розвиток глобального ринку праці в контексті зростання інтернаціоналізації виробництва і комунікацій між національними економіками: через набуття транснаціональними потоками робочої сили постійного і систематичного характеру працівники мають можливість обирати у світовому масштабі місце прикладання своєї здатності до праці. Тобто формування глобального ринку праці характеризується рядом переваг за такими складовими: заробітна плата; набуття досвіду; значні перспективи зростання; закордонні відрядження; можливість переїзду в іншу країну (табл. 1.5).

Переваги світового (глобального) ринку праці

<i>Переваги</i>	<i>Прояви</i>
Заробітна плата	Різниця в доходах фахівців на внутрішньому і світовому ринках може складати до 10 разів. Витрати отримуваних коштів в країні походження (як самими мігрантами, так і членами їх родини через грошові перекази) сприяє розвитку економіки країни – донора робочої сили і, таким чином, вирівнюванню рівнів добробуту у глобальній економіці.
Отримання досвіду	Глобалізація економіки надає можливість працювати у провідних міжнародних компаніях, що сприяє отриманню унікального досвіду та професійному удосконаленню в результаті опанування зарубіжного досвіду в процесі вивчення специфіки і здійснення бізнес-процесів.
Значні перспективи зростання	Робота в міжнародній компанії сприяє професійному зростанню, отриманню можливостей професійних комунікацій у світогосподарському просторі, формуванню міжнародної кар'єри, що розширює можливості працевлаштування у міжнародному масштабі і відповідно сприяє глобальній професійній мобільності. Такий працівник буде характеризуватись більшою конкурентоспроможністю у випадку його повернення в країну походження.
Закордонні відрядження	Співробітники міжнародних компаній мають можливість територіальної мобільності через використання інструменту міжнародних відряджень у структурні підрозділи в різних частинах світу, що сприяє отриманню нових знань, формуванню відповідних навичок, та розширює можливості професійного визнання і кар'єрної мобільності у глобальному масштабі.
Можливість міжнародної територіальної мобільності	Міжнародна територіальна мобільність, як правило, є результатом професійного визнання і супроводжується пропонуванням кращих умов використання праці у глобальному трудових ресурсному просторі, що є передумовою формування масиву міжнародних трудових міграцій на світовому ринку праці.

Становленню глобального ринку праці сприяє розвиток інформаційних технологій. Можна виділити три основні напрямки відповідного впливу. *По-перше*, інформаційні технології сприяють розвитку міжнародної комерційної діяльності в сфері послуг (банківська справа, консультування, освіта, роздрібна торгівля

тощо). Оскільки всі операції можна здійснювати з використанням електронної техніки, територіальне розташування підприємств і працівників практично не має значення. *По-друге*, вплив інформаційних технологій на міжнародний бізнес полягає в тому, що Інтернет дозволяє певною мірою вирівняти умови ведення бізнесу для великих і малих компаній незалежно від того, які продукти або послуги продають ці компанії. *По-третє*, Інтернет характеризується величезними потенційними можливостями для формування мережі зацікавлених комерційних організацій. Так, мережі типу «бізнес – бізнес», які забезпечують міжкорпоративний зв'язок, дозволяють об'єднати світові компанії, їх постачальників, клієнтів і стратегічних партнерів в єдину інформаційну систему, що забезпечує більш оперативний і більш простий спосіб спільного ведення бізнесу.

Усвідомлення наслідків глобалізації відбулось в 90-х роках ХХ ст. Дані наслідки стали очевидними після виділення певних *закономірностей глобалізації*, які найбільш повно визначив О. Білорус [21, с. 64–70]:

1) *глобалізація у світовому суспільстві є явищем об'єктивним і її прояв обумовлено законами природи*. Тому посилення процесів глобалізації на базі акумуляції на певному етапі є також закономірним. Відповідно, тільки взаємодіючи, люди, корпорації і держави глобалізують світ;

2) *можна і треба розрізняти політичний, економічний, культурний та інший глобалізм*, оскільки існування і діяльність людства можуть бути розкладені по різних сферах – політиці, економіці, культурі (у вузькому сенсі) і т. д. Можна говорити про певну «дифузю» процесів глобального характеру – дифузю товарну (економічний аспект глобалізації), дифузю людську (демографічний аспект глобалізації), дифузю технологічну (технологічний аспект глобалізації), дифузю влади (політичний аспект глобалізації), дифузю культурну тощо;

3) *фактором глобалізаційного процесу є двосторонність*. Оскільки дифузія розвивається у напрямку накопичення маси

товару, людей, технологій, інформації, влади, науки і т. і., слід говорити про пряму і зворотну складові дифузії глобалізаційного процесу. Отже, необхідно розглядати дві зустрічно діючих складових загального процесу глобалізації;

4) глобалізація як один із законів розвитку людства, є *проявом дії закону напруження і конфліктів розвитку*. Об'єктивною причиною напружень, що виникають, є наявність градієнту, який, об'єктивно породжуючи глобалізаційний рух, неминуче протиставляє контактуючі сторони, які мають власні інтереси;

5) глобалізаційні процеси набувають дедалі більшого прояву в умовах зростання умов для контактування учасників глобалізації. В рамках взаємозв'язку «глобалізаційний процес – умови контактування учасників глобалізації» діє *позитивний зворотний зв'язок*, внаслідок чого процес глобалізації розвивається зі швидкістю, яка з часом зростає (гіперболічно). Відповідно у майбутньому слід очікувати поглиблення глобалізаційних процесів і примноження їх наслідків;

6) об'єктивний процес глобалізації розвивається за активної *усвідомленої участі людей*, що зумовлює необхідність підвищення уваги людської спільноти до необхідності більш зваженого і продуманого підходу до своєї участі у ньому;

7) першоосновою будь-яких людських мотивацій до активності в рамках глобалізаційних процесів є *прагнення до безпеки*. Зв'язок між глобалізацією і безпекою в людській діяльності має як психологічну і культурну, так і регіональну основу.

Одночасно глобалізація, хоча і виступає об'єктивним процесом планетарного масштабу, є найбільш суперечливим процесом сучасного світогосподарського розвитку. Вплив процесу глобалізації на кожну національну державу настільки потужний, що зовнішнє по відношенню до внутрішньої економіки середовище вже таким не є, оскільки відбулось переплетення внутрішніх і зовнішніх чинників, які визначають стратегічні завдання країни [20, с. 21].

Глобалізація економічного розвитку спричинила появу проблем, зумовлених внутрішніми *протиріччями* світового господарства, до яких слід віднести такі:

- неспівпадіння інтересів глобалізації світового ринку з національними інтересами країн-учасниць;
- нездатність ринку до самоврегулювання, що зумовило виникнення глобальної економічної кризи;
- наявність протиріч у міжнародній системі наднаціонального регулювання – між діяльністю міжнародних організацій і системою міжнародного права;
- посилення нестабільності світової економіки внаслідок появи нових глобальних загроз.

Виділяють також систему менш узагальнених суперечностей [155, с. 38–39], які формують витокові передумови *трансформації світового ринку праці*:

- 1) суперечності між загальнолюдськими інтересами у взаємозалежному світі та національно-етнічними особливостями, між глобалізацією і прагненням до ідентичності, соціальних спільностей тощо;
- 2) проблеми несумісності різних локальних цивілізацій, їх суперечливого взаємного впливу – проблеми, які не пом'якшуються, а, навпаки, загострюються в період прискореної глобалізації;
- 3) суперечності між об'єднанням і фрагментацією, інтеграцією і відцентровими тенденціями, гомогенізацією та диверсифікацією;
- 4) суперечності, що поглиблюються внаслідок нерівномірності світового розвитку, що проявляються у зростаючому розриві у рівні доходів між зоною «золотого мільярда» і рештою населення світу;
- 5) науково-технічні диспропорції та соціально-економічна поляризація, яка посилюється внаслідок того, що на антагонізми, притаманні індустріальним суспільствам, накладаються суперечності інформаційної епохи розвитку людства;

6) суперечності між транснаціональними корпораціями, їх політикою і інтересами різних категорій працівників найманої праці, вимогами їх організацій;

7) суперечності, що випливають з потреб розширення громадянської участі, поглиблення демократії на різних рівнях, з одного боку, і реальною владою великих господарюючих суб'єктів, які прагнуть уникати контролю за своєю політикою – з іншого.

Тобто поряд з тим, що економічна глобалізація відкриває нові перспективи розвитку національних господарств, її наслідки є достатньо складними і багатовимірними. Глобалізація має позитивні наслідки, перш за все, для розвинутих країн світової економіки, одночасно призводячи до поглиблення проблем менш розвинутих країн. Перш за все, це стосується сфери науково-технічної діяльності, розвиток якої вимагає значних інвестиційних вкладень у сферу освіти і науки, і нестача яких є характерною, зокрема, для країн з менш розвинутою економікою, і що апріорі зумовлює їх відставання від розвинутих країн, навіть незважаючи на наявність в останніх значного інтелектуального потенціалу, що призводить до збільшення розриву між провідними державами світу і периферією, і зумовлює в перспективі міграційні переміщення у високоінтелектуальному сегменті глобального ринку праці.

На те, що глобалізація є *різноспрямованим процесом*, вказують всі дослідники. На думку провідних економістів-міжнародників, глобалізація дискредитує традиційні уявлення стосовно умов, факторів, джерел і критеріїв успіху особистостей, малих і великих груп людей практично всіх сфер діяльності, корпорацій, країн, регіонів світу [95, с. 20]. З одного боку, її сутнісні риси в цілому сприяють підвищенню ефективності світового господарства, економічному і соціальному прогресу людства. З іншого боку, форми прояву вказаних сутнісних рис наносять шкоду інтересам широких верств населення і цілих країн світу, які не входять до числа «золотого мільярду». Неоліберальна модель глобалізації

несе в собі цілий ряд негативних моментів, характеризується гострими колізіями і конфліктами між різними агентами світогосподарських відносин [129, с. 230].

Крім того, внаслідок глобалізаційного розвитку, світ занурюється у хаос: оскільки глобалізація веде до збільшення ентропії, тобто до «втрати обличчя» одними суб'єктами глобалізації, інші суб'єкти вказаного процесу накопичують потужності, розвиваючись у зворотному напрямку [21, с. 71].

Сутність сучасної форми глобалізації полягає саме в тому, що сьогодні більше, ніж раніше окремі групи, організації, фірми та компанії в різних країнах світу напряду співпрацюють між собою (інтегруються), використовуючи можливості міжнародного трудових простору, не обов'язково залучаючи в цей процес безпосередньо і держави. Слід відзначити, що теоретично глобалізація має сприяти більш швидкому зростанню, високому рівню життя, створенню нових можливостей для всіх людей у світі. Однак, як можна спостерігати, цього не відбувається [36, с. 22].

Загалом глобалізація – це об'єктивний процес планетарного масштабу, який має як прогресивні наслідки, так і негативні. Виступаючи як об'єктивна тенденція розвитку людства, глобалізація відкриває додаткові можливості для економік окремих країн. Але ймовірні вигоди супроводжуються певними втратами і загрозами для національних економік не тільки бідних, але й багатих країн, якщо вони не мають можливостей контролю того, що відбувається ззовні.

До *позитивних наслідків глобалізації* можна віднести такі [42, с. 24–25]:

– поглиблення спеціалізації й міжнародного поділу праці (в умовах глобалізації більш ефективно розподіляються ресурси, у т. ч. трудові, що в остаточному підсумку сприяє підвищенню середнього рівня життя й розширенню життєвих перспектив населення);

– економія на масштабах виробництва (що потенційно може привести до скорочення витрат і зниження цін, а отже, до стійкого економічного зростання);

– виграш від вільної торгівлі на взаємовигідній основі (що задовольняє всі сторони);

– посилення конкуренції, що стимулює подальший розвиток нових технологій і поширення їх серед країн (в умовах посилення конкуренції темпи зростання прямих інвестицій набагато перевищують темпи зростання світової торгівлі, що є найважливішим чинником у трансферті промислових технологій, утворенні транснаціональних компаній, що впливає на національні економіки);

– сприяння загостренню міжнародної конкуренції (мова йде про нові конкурентні сфери і про більш масштабне суперництво на традиційних ринках, що загалом є вигідним, насамперед, споживачам, оскільки конкуренція надає їм можливість вибору та знижує ціни);

– підвищення продуктивності праці в результаті раціоналізації виробництва на глобальному рівні й поширення передових технологій, а також конкурентного тиску на користь безперервного впровадження інновацій у світовому масштабі;

– створення можливості для країн мобілізувати значний обсяг фінансових ресурсів (оскільки інвестори можуть використовувати більш широкий фінансовий інструментарій на більшій кількості ринків);

– створення серйозної основи для вирішення загальних проблем людства, у першу чергу, екологічних (що обумовлено об'єднанням зусиль світового співтовариства, консолідацією ресурсів, координацією дій у різних сферах).

Переваги економічної глобалізації не реалізуються автоматично, і не всі країни відчувають їх однаковою мірою, оскільки вигоди від глобалізації розподіляються нерівномірно: на 20 % населення планети, що живе в найбагатших країнах, припадає 86 % світового ВВП, а на 20 % найбідніших країн – 1 % [204, с. 2]. При цьому питання щодо того, якою мірою глобалізація економічного життя впливає на ступінь диференціації економічного розвитку, не має однозначної відповіді. Дослідження показують,

що після 1965 р. рівень душевого доходу в обох групах країн подвоївся, але розрив залишився незмінним [23, с. 28–29], що зберігає, і навіть посилює, передумови міжнародних переміщень робочої сили.

Хоча визнаних критеріїв справедливого розподілу економічного ефекту глобалізації не існує, тим не менш, можна говорити про наявність певної асиметрії у даному процесі, перш за все, в координатах «центр – периферія».

До *суперечливих і негативних сторін глобалізації* слід віднести, перш за все, такі [42, с. 25–26; 129, с. 230–236]:

– протиріччя між глобалізацією економіки як об’єктивним процесом з його позитивними ефектами і сьогоденною моделлю (практикою) глобалізації;

– переваги глобалізації розподіляються нерівномірно (існують галузі, які отримують переваги від зовнішньої торгівлі, і галузі, пов’язані з експортом, що відчують більший приплив капіталу і *кваліфікованої робочої сили*. В той же час, ряд галузей значно програє від глобалізаційних процесів, втрачаються конкурентні переваги через зростання відкритості ринку);

– неоліберальна модель породила диференціацію світу на країни, які виграли від глобалізації, і які програли: наявними є труднощі пристосування до викликів глобалізації для країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою через відсутність у них таких засобів і коштів, які мають у своєму розпорядженні промислово розвинені країни (непідготовленість національних правових, економічних, адміністративних систем і механізмів і т. д.);

– процеси глобалізації зменшують економічний суверенітет як атрибут влади національних держав і потенціал економічного регулювання відповідних національних урядів, що опиняються в зростаючій залежності від ТНК (нинішні ТНК функціонують як автономні суб’єкти, які самі визначають стратегію і тактику своєї світогосподарської поведінки);

– глобалізація, істотно ослабивши традиційні національні системи державного регулювання економіки, в той же час не

призвела до створення дієвих міжнародних, а тим більше національних, механізмів регулювання (виключенням є ЄС, перш за все, євროзона);

– швидке перенесення економічних збоїв і фінансових криз з одних регіонів світу в інші, а при поєднанні ряду негативних чинників – додавання їм глобального характеру (особливо це стосується міграції короткострокових спекулятивних капіталів на фінансових ринках);

– розвинуті цивілізації, які вступають в постіндустріальну еру, використали переваги глобалізації, перемістивши в менш розвинуті країни масове і екологічно шкідливе виробництво (у даному контексті існує глибоке протиріччя між об'єктивним – в основному позитивним – процесом глобалізації і односторонньою політикою глобалізації розвинених країн);

– глобалізація стала середовищем для різкого посилення транскордонної злочинності;

– хоча результати науково-технологічної глобалізації прямо або опосередковано використовуються всім людством, в першу чергу, вони слугують інтересам ТНК і країн «золотого мільярда» (за наявними розрахунками, 15 % населення планети, що зосереджено у вказаних країнах, забезпечують майже всі світові технологічні інновації. Близько ½ решти людства здатна використовувати наявні технології, тоді як третина людства взагалі ізольована від них, не здатна ні створювати власні інновації, ні використовувати зарубіжні технології);

– деіндустріалізацію економіки як істотне падіння значення обробної промисловості в економіці країни. Загалом деіндустріалізація – нормальне явище, породжуване технологічним прогресом і економічним розвитком, мова йде про певну асиметрію економічного розвитку, що виникає внаслідок деіндустріалізації (дійсно, частка обробних галузей в економіці промислово розвинених країн різко знижується, але це зниження збалансовується швидким зростанням питомої ваги сфери послуг, включаючи фінансовий сектор).

Одним з найбільш важливих негативних наслідків глобалізації (в контексті привілейованого становища розвинутих країн) може слугувати відтік мізків з менш розвинутих країн: багаті країни, що притягують до себе *інтелектуальну міграцію*, опиняються у великому вигаші, а країни, які втрачають свій інтелектуальний потенціал – у значному програші. При цьому відтік мізків нерідко поєднується із втечею капіталів з відповідних країн, що означає перерозподіл кредитних ресурсів на користь багатих країн, гальмуючи розвиток бідних, що ще більшою мірою посилює нерівномірність розподілу вигод від глобалізації [23, с. 33–34].

Високий ступінь економічної взаємозалежності країн, неконтрольовані потоки спекулятивних капіталів зробили глобальну економіку вразливою (фінансовий крах в Південно-Східній Азії, бразильська і аргентинська кризи підтвердили реальність загрози руйнівної ланцюгової реакції) [23, с. 34].

Загалом дестабілізація економічного розвитку країн може бути викликана багатьма обставинами:

- помилкова державна політика, неефективний контроль за фінансовою і банківською системою;
- зменшення спроможності держави збирати податки внаслідок підвищення мобільності капіталу і кваліфікованої робочої сили;
- погіршення кон'юнктури на світових ринках;
- неконтрольовані транскордонні потоки короткострокових фінансових ресурсів;
- політичні кризи.

Так, найважливіша особливість сучасної валютно-фінансової системи полягає у високому ступені інтернаціоналізації капіталу при збереженні національно-державної форми організації грошово-фінансових систем. Свобода фінансових потоків поряд із беззаперечними вигодами для інвесторів (розширення можливостей формування фінансових портфелів) і для реципієнтів (можливість залучення додаткових ресурсів) одночасно породила суттєві проблеми, перш за все, деструктивні валютно-фінансові кризи. Крім того, інновації у фінансовій сфері випереджають

розвиток способів їх регулювання, що само по собі загрожує дестабілізацією національних і міжнародних фінансових ринків [23, с. 35–36].

Наступний негативний наслідок – виклик суверенітету національних держав: процес глобалізації не може не вступати в протиріччя з національно-державною формою організації суспільно-економічного устрою. Перехід значної частини контролю над національною економікою до ТНК і міжнародних організацій (у яких свої, нерідко протилежні інтересам суверенних держав, цілі) перетворюється на складну проблему: глобалізація знижує ефективність макроекономічної політики держав, призводячи до значної нестійкості внутрішніх ринків, зменшуючи конкурентні переваги національних продуцентів і погіршуючи екологічні стандарти [23, с. 37].

Виходячи з того, що глобалізація є *різноспрямованим процесом* (з одного боку, прояв її сутнісних рис сприяє підвищенню ефективності світового господарства, економічному і соціальному прогресу людства, з іншого – неоліберальна модель глобалізації містить ряд негативних моментів, характеризується гострими колізіями і конфліктами між різними агентами світогосподарських відносин), з урахуванням результатів аналізу позитивних і суперечливих (негативних) наслідків глобалізації (їх складності і багатовимірності) можна зробити висновок, що прояви глобалізації необхідно розглядати в контексті виникнення *загроз* як ймовірних проявів наскрізної руйнації цілісності світогосподарського простору:

– *загроза нерівномірності розподілу переваг глобалізації*, зміст якої розглядається у галузевій площині. *По-перше*, незважаючи на те, що ряд галузей, які отримують в результаті глобалізацій переваги від зовнішньої торгівлі, і галузей, пов'язаних з експортом, відчують більший приплив капіталу і кваліфікованої робочої сили, відбувається це зазвичай у короткостроковій перспективі (часовий аспект нерівномірності розподілу переваг глобалізації). *По-друге*, галузі, що внаслідок глобалізації

втрачають позиції на відкритому міжнародному ринку, змушені вдаватись до адаптаційних заходів для підтримання своєї конкурентоспроможності, що у короткостроковій перспективі для підприємств зазвичай означає прагнення до зменшення витрат через скорочення робочих місць, а для держав – збільшення соціальних видатків на перекваліфікацію робочої сили і вирішення соціальних проблем (при цьому перерозподіл робочої сили відбувається у довгостроковій перспективі);

– *загроза зменшення продуктивності праці внаслідок деіндустріалізації економіки.* Розглядаючи деіндустріалізацію як об'єктивний процес, породжуваний технологічним прогресом і економічним розвитком, слід вказати на необхідність підняття продуктивності праці в сфері послуг як замісника галузей обробної промисловості, що утруднюється великою кількістю робочої сили, яку необхідно відповідним чином підготувати або перекваліфікувати, а отже вимагає тривалого періоду часу і значних сум коштів. Крім того, цей процес має бути безперервним, зважаючи на рухливість змін у сфері послуг, що викликано безперервністю удосконалення технологій з надання останніх, зокрема, у сфері ІТ та фінансових послуг;

– *загроза збільшення розриву у рівнях заробітної плати більш кваліфікованих і менш кваліфікованих працівників.* Відбувається це внаслідок збільшення попиту на висококваліфіковану робочу силу, що одночасно зумовлює виникнення загрози безробіття серед менш кваліфікованих працівників. Саме по собі дане явище не становить безпосередню загрозу глобалізації, більш того, є об'єктивною реакцією ринку (роботодавців) на ціну створюваного працівниками продукту, однак вимагає випереджального регулювання ринку праці з метою запобігання дисбалансу попиту-пропозиції робочої сили і коштів на вирішення соціальних проблем звільнених працівників;

– *загроза відтоку робочої сили, особливо кваліфікованої, внаслідок міжнародної мобільності останньої.* Найвищою мобільністю характеризуються висококваліфіковані працівники,

особливо в інтелектуальному сегменті ринку праці. Відкриваючи ринки для даної категорії працівників, в короткостроковій перспективі економічно більш розвинуті країни спричиняють «відтік мізків» з менш розвинутих країн. В довгостроковій же перспективі дані процеси здатні призвести до підвищення (вирівнювання) продуктивності у глобальному масштабі. Відповідно вищевикладену загрозу слід оцінювати як таку, що має короткостроковий характер, а у довгостроковому вимірі можна говорити про оптимізацію процесу використання робочої сили у глобальному масштабі;

– *загроза скорочення кількості робочих місць у розвинутих країнах* внаслідок перенесення виробництв у країни з більш низькою вартістю робочої сили. Однак дана загроза має чи не найменшу ймовірність прояву, оскільки переноситься зазвичай та частина процесу виробництва, яка гармонічно лягає на індустріальний ґрунт економічно менш потужної країни, в той час як інтелектуальна частина процесу виробництва залишається в материнських структурах деіндустріалізованої країни походження. Таким чином, працівники закордонних філій і материнської компанії скоріше створюють взаємодоповнюючий внутрішньо-фірмовий ринок праці;

– *загроза внутрішньокрайнових фінансових криз внаслідок відтоку іноземного капіталу*. Дійсно, певна небезпека припливу іноземного капіталу в країну існує, однак це стосується переважно спекулятивного сегменту фінансового ринку. Якщо ж говорити про прямі іноземні або портфельні інвестиції, то їх важко вилучити з національної економіки внаслідок незначної ліквідності (по-перше, гарантована прибутковість настає через відносно тривалий термін; по-друге, капітал у формі цінних паперів є лише відносно вільним). В результаті прагнення протистояти вказаній загрозі країни дотримуються певних вимог макрофінансової стабільності, що викликає необхідність вироблення ефективних заходів захисного регулювання.

Результатом прояву вказаних загроз виступає дезінтеграція глобального простору у соціальному вимірі, проявом чого є

мультирівнева диверсифікація підходів до вирішення трудоресурсних проблем, породжених глобалізацією. Тобто глобалізація впливає на економіку всіх країн, цей вплив має багатоаспектний характер. Вона охоплює виробництво товарів і послуг, використання робочої сили, інвестицій у фізичний та людський капітал, технології та їх переміщення з одних країн в інші. Це впливає на ефективність виробництва, продуктивність праці та конкурентоспроможність [20, с. 8].

Якщо оцінювати, що ж у кінцевому рахунку глобалізація несе країнам – загрозу чи нові можливості, то очевидно, що і те, і інше. Будь-яка інша альтернатива відсутня. Спроби обмежити чи відтермінувати на більш пізні періоди ефект глобалізації призведуть лише до зменшення вигод від неї і до збільшення втрат. Ціни на імпортовану продукцію зростуть, що викличе зниження життєвого рівня населення, а більш високі витрати виробництва спричинять подорожчання капіталу і, отже, значний спад в галузі інновацій і нових технологій [122].

Достатньо проблемним наслідком глобалізації, що має потужний прояв, є *асинхронність темпів зростання реального виробництва й фінансових ринків*. Характерні для економічної глобалізації усунення бар'єрів у міжнародній міграції виробничих факторів, універсалізація методик підприємницької практики, уніфікація споживчих переваг, формування глобального інформаційного простору тощо обумовили стрімке поширення кризових явищ на всі сфери міжнародної економіки. Гіпертрофоване зростання фінансового сектору, надзвичайна мобільність капіталу, орієнтованість інвесторів на короткострокові високоприбуткові проекти, з одного боку, стимулювали розвиток інноваційних секторів реального виробництва, характерною ознакою яких є короткостроковість виробничого періоду та високий рівень прибутковості. Але, з іншого боку, вони викликали зростання частки спекулятивних угод, інтенсифікували міжнародні фінансові потоки, визначивши пріоритет фінансової сфери над реальною економікою, поставивши

останню в критичну залежність від локальної інвестиційної привабливості й стану світових фондових ринків. Вказана асинхронність темпів зростання реального виробництва й фінансових ринків, що властива сучасній глобальній економіці, сприяє зростанню майнової диференціації в суспільстві, знижує цінність праці в реальному секторі економіки, забезпечує формування нестабільних економічних моделей, вкрай залежних від негативних екстерналій [118, с.383].

Головне ж протиріччя глобальної економічної системи зумовлене формуванням в рамках економічно розвинутих країн замкнутої господарської системи, про що свідчать такі прояви вказаного процесу:

- концентрація в країнах, що вступили в постіндустріальну стадію розвитку, більшої частини *інтелектуального* і технологічного потенціалу людства;

- зосередження основних торговельних потоків в межах розвинутих держав і випередження ними за темпами зростання обсягів виробництва;

- переважна спрямованість інвестиційних потоків між розвинутими країнами, що пов'язано з новою якістю інвестиційної активності у вказаних країнах;

- одностороння спрямованість *міграційних потоків* з менш розвинутих країн в більш розвинуті.

В контексті вищевикладеного виникає питання щодо можливості менш розвинутих країн на одному рівні з більш розвинутими забезпечити використання переваг глобалізації в процесі розвитку своєї економіки, оскільки розвиток більшої частини людства знаходиться в фактичній залежності від постіндустріальних країн, по відношенню до яких прояви глобалізації означають зближення рівня їх розвитку.

З одного боку очевидним є той факт, що досягнення країнами периферії рівня життя країн ядра є практично неможливим [31, с. 82; 157, с. 181], з іншого боку, закордонні вчені наголошують на зменшенні ролі глобалізації і на тому, що в подальшому країни, що

розвиваються, отримуватимуть все більше можливостей для покращення своїх показників [121, с. 103].

За висловленням *С. Радзівєвської*, світ сьогодення є перехідним. Сутність даного переходу полягає у створенні нових полюсів світу (крім Заходу і Сходу), що відбувається вже сьогодні. При цьому в умовах мегатренду конвергенції світової економіки, коли все нові країни невідворотно нарощуватимуть економічну активність, усім (і в першу чергу, країнам центру) доведеться шукати нові моделі розвитку [140, с. 92–93].

Глобалізація породжує також зміни у міжнародному *розподілі праці*. Відділення одного виду трудової діяльності від інших, спеціалізація на виробництві окремих видів продукції – процес безперервний, коли відбувається диференціація не тільки за родами діяльності, але й за територіальною ознакою.

Міжнародний розподіл праці – одна з форм територіального (географічного) розподілу праці. Його можна визначити як процес стійкої концентрації в окремих країнах виробництва певних видів матеріальних благ або послуг понад внутрішні потреби, тобто для зовнішнього обміну, і одночасно як процес стійкого задоволення внутрішніх потреб в тих чи інших товарах і послугах за рахунок ввезення ззовні [23, с. 43, с. 45]. Міжнародний розподіл праці можна трактувати також як трудоворесурсний обмін між країнами в контексті пошуку можливостей використання надлишкової робочої сили, що одночасно актуалізує *геоекономічні ризики міжнародної міграції* робочої сили.

Таким чином, міжнародний розподіл праці (рис. 1.8) породжує економічні відносини між учасниками даного процесу, перш за все, з приводу обміну продукції і пов'язаних з ним трудових відносин. Те, як взаємодіють види економічної діяльності, що розмістились і закріпились на території різних країн, визначає суспільний тип міжнародного розподілу праці. Їх взаємодія має базуватись як на рівноправному і взаємовигідному співробітництві, так і на підпорядкуванні слабких партнерів інтересам сильних, тобто на використанні своїх економічних і

політичних переваг для отримання односторонніх вигод і переваг [23, с. 45–46].

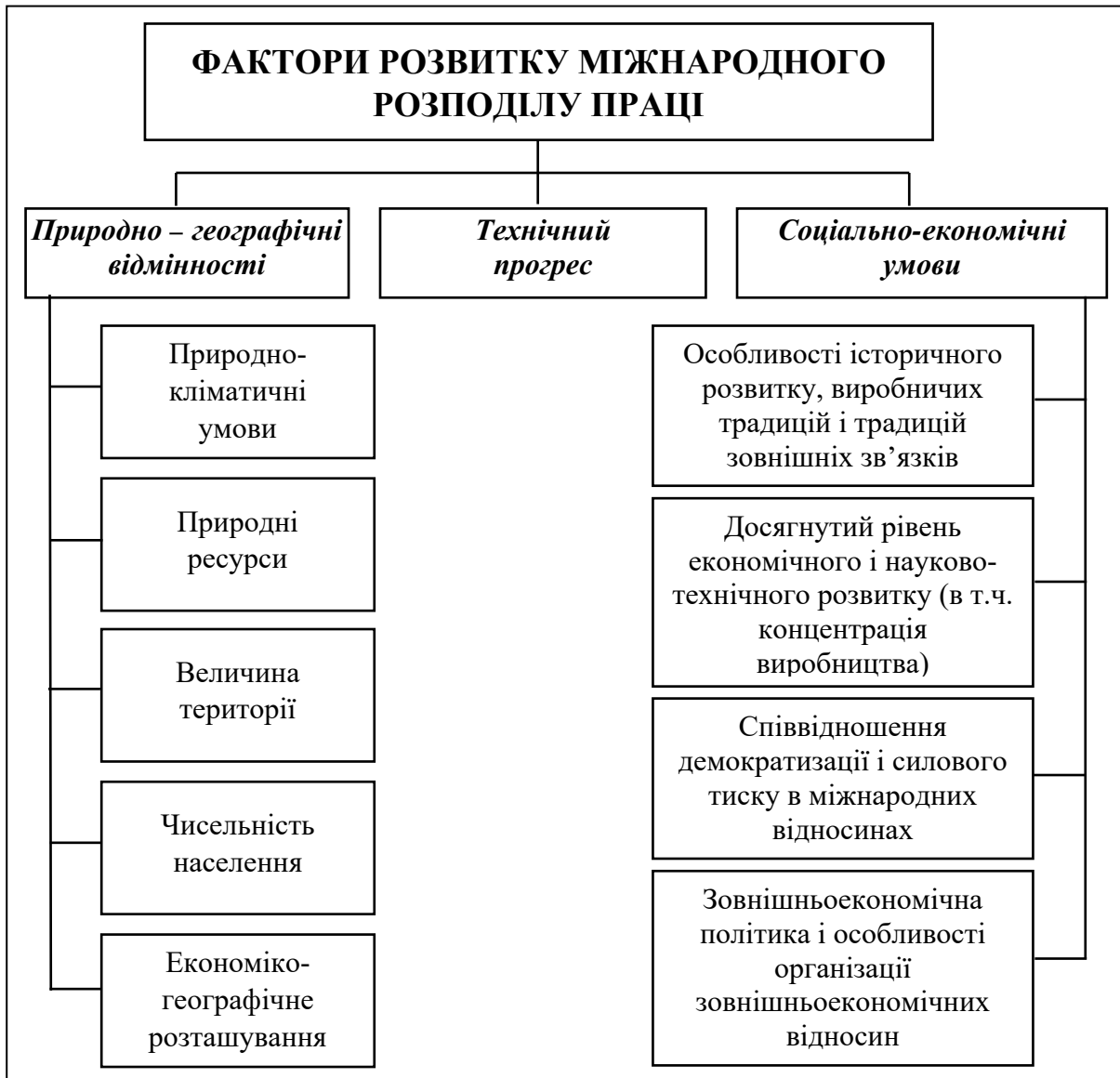

Рис. 1.8. Фактори розвитку міжнародного розподілу праці [63, с. 39]

Під впливом зазначених чинників міжнародний розподіл праці надасть економію кожному учаснику незалежно від рівня його індустріального розвитку, хоча величини отриманої вигоди можуть суттєво відрізнятись. При цьому слід враховувати, що ефект від участі в міжнародному розподілі праці з точки зору окремого експортера або імпортера трудових ресурсів не обов'язково співпадає з ефектом для економіки країни в цілому. З точки зору інтересів країн і навіть окремих компаній, важливо

приймати до уваги не стільки поточні виграші або збитки, скільки перспективи здобуття конкурентоспроможності на світовому ринку [23, с. 55–56].

Загалом, поглиблення спеціалізації і міжнародного розподілу праці виступає *позитивним наслідком* глобалізації: ефективізація розподілу наявних засобів і трудових ресурсів сприяє підвищенню рівня життя у світовій економіці; економія на масштабах виробництва призводить до зниження цін, а отже, до економічного зростання і підвищення рівня добробуту.

Рівень технологічної інфраструктури, дієвість регуляторного впливу, якість системи освіти, продуктивність праці – ці характеристики є відносно стійкими і не змінюються помітно в короткі проміжки часу. Безумовно, вони в першу чергу, визначають переваги, якими володіє країна в міжнародному розподілі праці.

Одночасно зростає важливість розвитку інституційного середовища регулювання світового ринку праці, а саме, враховуючи необхідність створення передумов реалізації трудового потенціалу у міжнародному масштабі через активізацію економічної діяльності, окрім *Організації Об'єднаних Націй (ООН)* і *Міжнародної організації праці (МОП)*, виникає необхідність залучення до регуляторних процесів *Світової організації торгівлі (СОТ)*, *ЮНЕСКО*, *Міжнародного валютного фонду (МВФ)*, *Міжнародного банку реконструкції і розвитку (МБРР)* тощо, з метою сприяння соціальному прогресу, вирішенню проблем, породжених становленням глобального ринку праці.

Основні сутнісні риси і наслідки глобалізації необхідно враховувати не тільки при розгляді реалій і тенденцій, що склались, але й при розробці прогнозів розвитку світової економіки на короткострокову і довгострокову перспективу.

Підсумовуючи, можна виокремити такі передумови трансформації світового ринку праці в контексті різноспрямованості наслідків глобалізації:

– особливості міжнародних переміщень робочої сили відповідно до структури світового економічного простору;

- розвиток інституційного середовища регулювання світового ринку праці;
- вплив регіонального та країнового поділу праці на соціально-економічну стратифікацію мігрантів;
- ідентифікація міграції як геоекономічного ризику;
- та ін.

На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що глобальні зміни зумовлюють розгалуження причинно-наслідкових зв'язків на світовому ринку праці, що вимагає перегляду теоретико-методологічних положень та інструментарію дослідження впливу глобалізації на трансформацію світового ринку праці.

Разом з тим, оцінку впливу глобалізації на трансформацію світового ринку праці та на використання потенціалу міжнародної міграції як чинника розвитку країн походження, транзиту і призначення мігрантів ускладнює цілий комплекс факторів: нестача достовірних і повних статистичних даних щодо міжкраїнових переміщень робочої сили; комплексний характер міжнародної міграції і відсутність всеохоплюючої теорії міграції; складний взаємозв'язок між міграцією та економічним розвитком (а саме дія комплексу демографічних, економічних, політичних, екологічних та інших чинників), що зумовлює необхідність проведення детального емпіричного аналізу трансформаційних тенденцій на світовому ринку праці з урахуванням впливу найбільш потужних чинників, які піддаються кількісному вимірюванню.

Враховуючи, що людські ресурси в умовах глобальних трансформацій набувають стратегічного значення, а також їх секторальну диференціацію в контексті включення до міжнародних трудових ресурсних відносин, можна висловити *гіпотезу*, що декомпозиція міжнародної міграційної політики в контексті орієнтації на різні стратифікаційні групи мігрантів створює передумови раціонального використання людських ресурсів на світовому ринку праці.

Таким чином, глобалізація економіки, яка стала фактом наприкінці ХХ ст. та посилюється зараз, – явище складне, супе-

речливе, вона не усуває розрив між багатими і бідними, авангардними та відсталими цивілізаціями та народами, але створює певні передумови для зменшення розриву в перспективі, при зміні нині переважаючої моделі глобалізації, яка існує в інтересах ТНК та західних цивілізацій [42, с. 27]. Відповідно глобалізація, як суперечливий і різноспрямований процес, потребує регулювання на національному та міждержавному рівнях, що зумовлює необхідність дослідження проявів і викликів глобалізації на сучасному етапі світогосподарського розвитку у трудоресурсному вимірі.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ: ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЯВИ

2.1. Передумови трансформації світового ринку праці на етапі глобалізації: демоекономічний аналіз

Трансформація світового ринку праці виступає однією з важливих форм глобалізації, що потребує аналізу відповідних трансформаційних передумов у взаємозв'язку з іншими процесами економічного розвитку – демографічними, міграційними тощо.

Моніторинг та аналіз процесів, що відбуваються на світовому ринку праці, є основою оцінювання та вимірювання перспектив розвитку країн в контексті інтернаціоналізації економічної діяльності та розширення міжнародних відносин між суб'єктами світового господарства. Хоча розвиток світового ринку праці створює перспективи економічного характеру у глобальному масштабі, при цьому необхідно враховувати аспект демографічного розвитку – кількість населення, його структуру, які безпосередньо впливають на розміри міграційних переміщень робочої сили.

Так, для країн, які мають високі демографічні показники, міграція може мати позитивні наслідки внаслідок зменшення стану напруженості на ринку праці; для країн, які потерпають від проблем демографічного розвитку (старіння, високий ризик смертності, низька народжуваність) міграція означатиме приплив робочої сили або, навпаки, відтік, перш за все, кваліфікованої

робочої сили. Відповідно, недостатня увага до аналізу демографічного стану може мати негативні наслідки різного характеру: політичні, економічні, соціальні, культурні [10, с. 70].

Так, за оцінками ООН, чисельність населення світу до 2050 р. за медіанним прогнозом становитиме 9,7 млрд. осіб (рис. 2.1), тобто порівняно з 7,7 млрд у 2019 р. зросте на 21 %, а у порівнянні з 2,5 млрд у 1950 р. – майже в 4 рази (табл. 2.1).

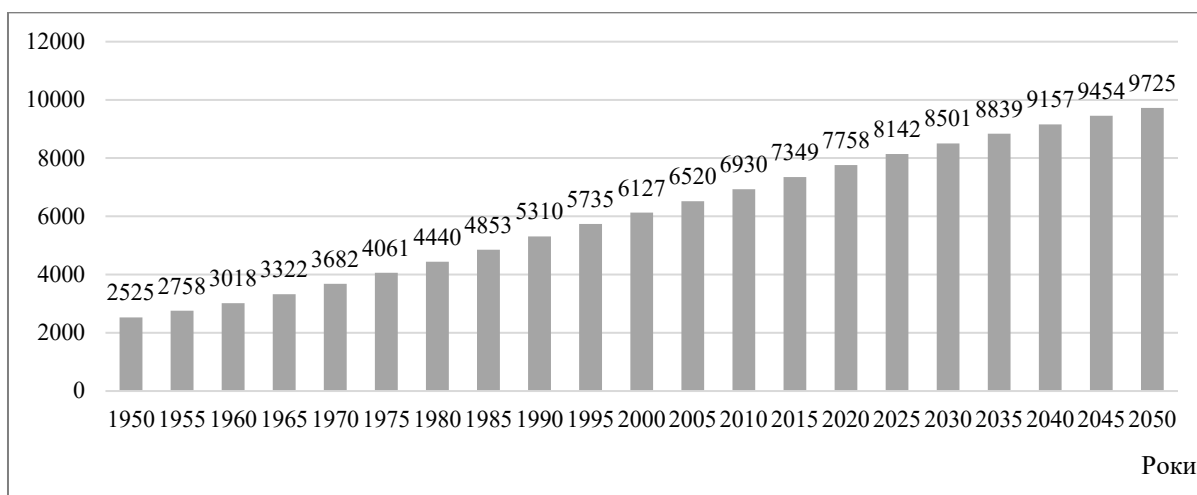

Рис. 2.1. Динаміка чисельності населення світу у 1950–2050 рр., млн осіб* [134]

* 2020–2050 рр. – прогноз

Таблиця 2.1

**Динаміка чисельності населення світу
у 1950–2050 рр., осіб * [134]**

<i>Рік</i>	<i>Осіб</i>	<i>Рік</i>	<i>Осіб</i>
1950	2525149312	2005	6519635850
1955	2758314525	2010	6929725043
1960	3018433828	2015	7349472099
1965	3322495121	2020*	7758156792
1970	3682487691	2025*	8141661007
1975	4061399228	2030*	8500766052
1980	4439632465	2035*	8838907877
1985	4852540569	2040*	9157233976
1990	5309667699	2045*	9453891780
1995	5735123084	2050*	9725147994
2000	6126622121		

* 2020–2050 рр. – прогноз

При цьому у регіональному розрізі спостерігаються значні територіальні відмінності (табл. 2.2), які, за прогнозом ООН, будуть лише посилюватись, оскільки відтворення населення є тривалим процесом (розроблений ООН демографічний прогноз вказує на скорочення і старіння населення розвинених країн та неминуче зростання потреб в іноземній робочій силі).

Таблиця 2.2

**Динаміка чисельності населення за регіонами світу
у 1950–2050 рр., млн осіб * [134]**

	<i>Азія</i>	<i>Європа</i>	<i>Африка</i>	<i>Північна Америка</i>	<i>Латинська Америка і Карибські о-ви</i>	<i>Океанія</i>
1950	1394	549,1	228,9	171,6	168,8	12,68
1955	1534	576,6	254,0	186,6	193,2	14,18
1960	1687	605,6	284,9	204,2	221,2	15,78
1965	1875	635,1	322,0	219,2	253,9	17,5
1970	2120	657,2	365,6	231,0	288,5	19,69
1975	2378	677,3	416,5	242,2	325,8	21,50
1980	2626	693,9	478,0	254,2	365,0	22,97
1985	2897	707,9	550,0	266,7	405,9	24,87
1990	3202	721,1	631,6	280,6	446,9	26,97
1995	3475	727,8	720,4	295,7	487,3	29,05
2000	3714	726,4	814,0	313,7	526,9	31,07
2005	3945	729,0	920,0	328,5	563,8	33,37
2010	4170	735,0	1044,0	344,1	599,8	36,41
2015	4393	738,4	1186,0	357,8	634,4	39,33
2020*	4598	739,7	1340,0	371,3	666,5	42,13
2025*	4775	738,1	1504,0	384,3	695,6	44,79
2030*	4923	733,9	1679,0	396,3	721,1	47,36
2035*	5045	728,0	1866,0	406,9	742,7	49,81
2040*	5144	721,4	2063,0	416,4	760,5	52,15
2045*	5218	714,4	2268,0	424,9	774,3	54,41
2050*	5267	706,8	2478,0	433,1	784,2	56,61

Так, як свідчать дані рис. 2.2, найбільше зростання чисельності населення прогнозується в Азійському і Африканському регіонах, що неминуче вплине на активізацію міграційних процесів через відмінності в рівні економічного розвитку між

вказаними регіонами і більш економічно розвинутими регіонами Європи і Північної Америки.

Дійсно, по мірі зростання чисельності населення в світі та поглиблення процесів глобалізації, активізуються процеси міжнародної міграції, яка пов'язана з широкими глобальними економічними, соціальними, політичними і технологічними перетвореннями, які стосуються широкого кола питань і виступають основою трансформацій світового ринку праці. При цьому в рамках загального міграційного процесу слід виділяти *історичні* (міграція відбувається в довгостроковому соціальному і економічному контексті, внаслідок чого створюються потужні інерційні потоки, які формують традиційний простір міжнародних трудових міграцій) та *сучасні* (процес глибоких глобальних перетворень, які формують середовище, в якому відбуваються міжнародні міграції) чинники, що рівною мірою діють у глобальному економічному просторі, формуючи напрями розвитку світового ринку праці.

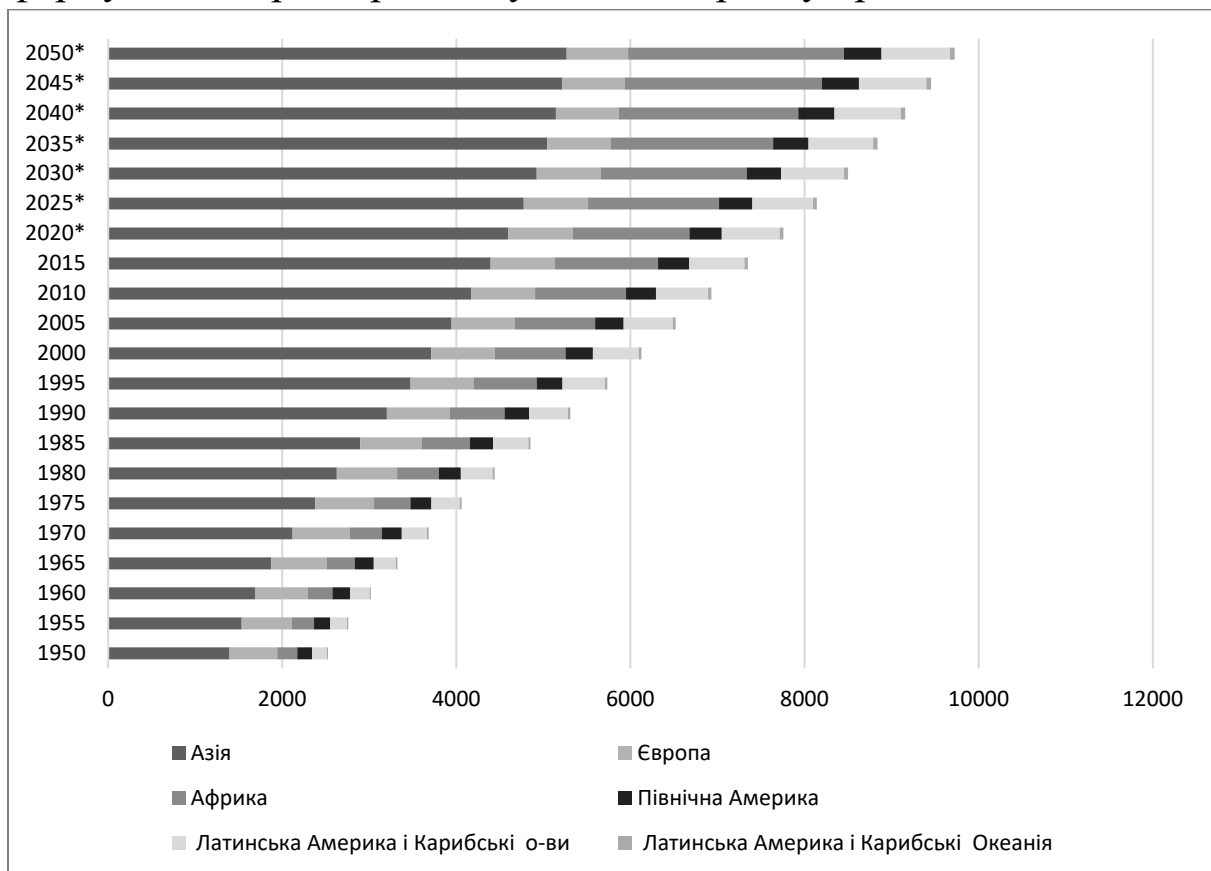

Рис. 2.2. Динаміка чисельності населення за регіонами світу у 1950–2050 рр., млн осіб * [134]

* 2020–2050 рр. – прогноз

Про важливість міграційного чинника розвитку світового ринку праці свідчать зусилля держав – членів ООН щодо удосконалення глобальних договорів, спрямованих на удосконалення регулювання міграції на міжнародному рівні: *Глобального договору щодо безпечної, впорядкованої і легальної міграції* і *Глобального договору щодо біженців*, які стали результатом багаторічної взаємодії з ключових питань, яких стосуються дані документи. Про важливість врегулювання питань міжнародної міграції свідчить зростання кількості держав – членів *Міжнародної організації міграції (МОМ)* (з 76 держав у 2000 р. до 173 держав у 2019 р.) і територіальних відділень МОМ (зі 120 у 2000 р. до 436 у 2019 р.).

Необхідність розгалуженої мережі установ МОМ визначається тим, що хоча дані щодо контингентів мігрантів є доступними, дані щодо глобальних міграційних переміщень (потоків) є набагато більш обмеженими. Хоча дані Департаменту з економічних і соціальних питань ООН [49], на які ми будемо спиратись у даному дослідженні щодо контингентів мігрантів є широкомасштабними і глобальними за охопленням, база щодо міграційних потоків охоплює лише 45 країн. Фіксація даних щодо міграційних потоків є надзвичайно складним завданням з декількох причин: *по-перше*, в той час, як міжнародні міграційні потоки зазвичай вважаються такими, що охоплюють притоки і відтоки мігрантів в країни і з них, більша увага приділялась фіксації притоків. Наприклад, такі країни, як Австралія і Сполучені Штати Америки враховують транскордонні переміщення, багато інших країн враховують лише в'їзди, а не відправлення. Крім того, джерелом даних щодо міграційних потоків в деяких країнах виступають адміністративні процедури, пов'язані з імміграційним статусом (наприклад, видача документів, продовження права на проживання і т. і.), які використовуються як опосередковані дані щодо міграційних потоків. Для відслідковування міграційних переміщень також необхідними є значні ресурси, інфраструктура і системи інформаційних технологій, що особливо створює

проблеми для країн, що розвиваються, де можливості щодо збору, адміністрування, аналізу і надання даних щодо мобільності, міграції тощо часто є обмеженими. Також треба враховувати, що міграційні переміщення складно відділити від неміграційних поїздок, особливо якщо це пов'язано з традиціями неформальної трудової міграції.

На сьогодні кількість міжнародних мігрантів у світі оцінюється на рівні 272 млн осіб (рис. 2.3) (чисельність мігрантів в світі до 2050 р. збільшиться майже вдвічі – до 450 млн осіб [134]), при цьому дві третини з них є трудовими мігрантами. Майже кожен міжнародний мігрант є потенційним працівником, що є наслідком, з одного боку, інтернаціоналізації світового господарства та удосконалення організації міжнародних економічних відносин, а з іншого – відмінностей економічних потенціалів ринків праці країн походження і країн призначення мігрантів (наявність значних міжкраїнових розривів у рівнях добробуту і природного приросту населення тощо).

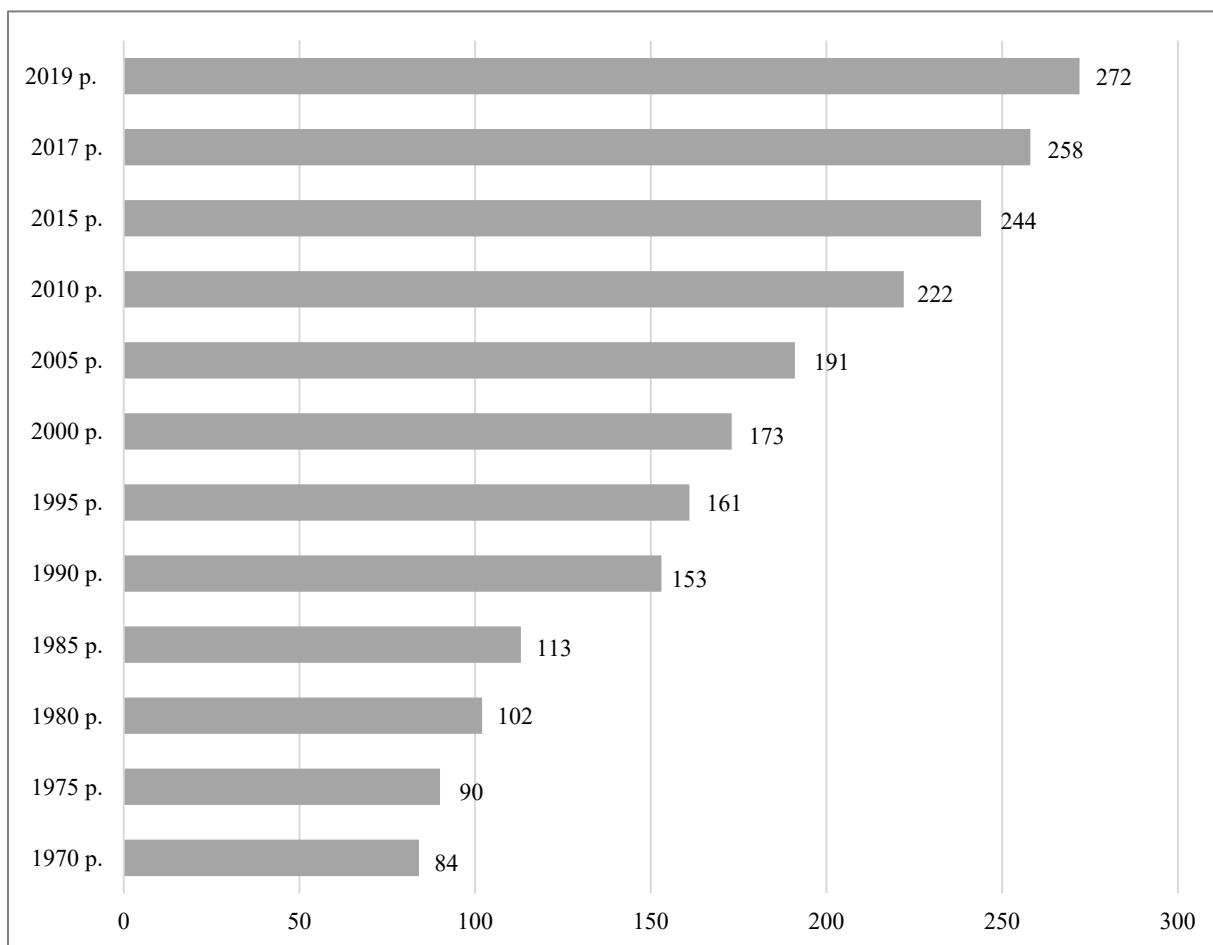

Рис. 2.3. Динаміка міжнародної міграції у 1970–2019 рр., млн осіб [2]

Хоча частка міжнародних мігрантів складає лише невелику частину населення світу – приблизно 3,5 % (рис. 2.4.), тобто переважна більшість населення світу (96,5 %) проживає в тих країнах, в яких вони народились, – цей показник невпинно зростає, і частка міжнародних мігрантів вже перевищує попередні прогнози, зроблені у розрахунку до 2050 р., в яких наводились менші оцінки (2,6 % або 230 млн осіб [238]).

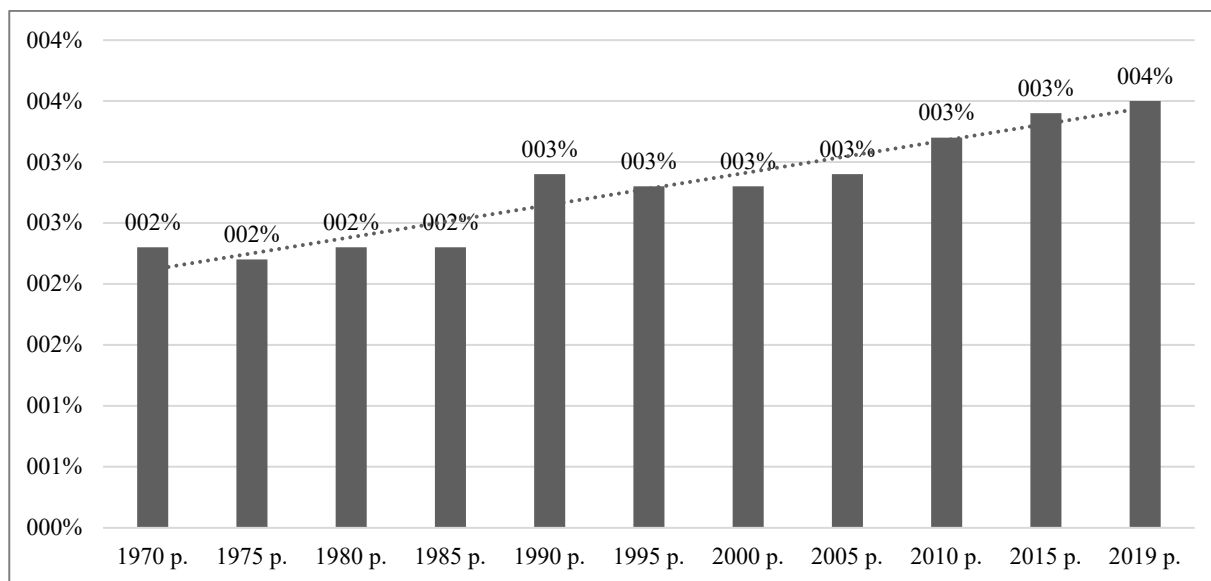

Рис. 2.4. Динаміка чисельності міжнародних мігрантів (млн осіб) і їх частки в загальній чисельності населення світу (%) у 1970–2019 рр. [2, с. 26]

Так, за глобальними розрахунковими даними МОП, трудові мігранти становлять 4,4 % загального обсягу робочої сили в світі, що на 0,9 % перевищує частку міжнародних мігрантів в загальній чисельності населення світу [242].

Як свідчать дані табл. 2.3, кількість міжнародних мігрантів за останні 20 років зросла на 85 %, біженців – на 80 %, внутрішньо переміщених осіб – на 97 %. При цьому 74 % міжнародних мігрантів знаходились у працездатному віці (від 20 до 64 років), 52 % міжнародних мігрантів становили чоловіки, 48 % – жінки (рис. 2.5.); серед трудових мігрантів у 2018 р. кількість чоловіків перевищувала кількість жінок на 28 млн осіб – 96 млн становили чоловіки (58 %), 68 млн – жінки (42 %). Найбільше зниження кількості трудових мігрантів протягом 2014–2019 рр.

спостерігалось у країнах з високим рівнем доходу (зі 112,3 млн осіб до 111,2 млн осіб), найбільший приріст – в країнах з доходом вище середнього (з 17,5 млн осіб до 30,5 млн осіб) [238, с. 4].

Таблиця 2.3

Деякі оціночні дані щодо розвитку міграції у світі

	2000 р.	2019 р.
Оціночна кількість міжнародних мігрантів, млн осіб	150	272
Оціночна частка мігрантів у населенні світу, %	2,8	3,5
Оціночна частка жінок серед міжнародних мігрантів, %	47,5	49,7
Оціночна частка дітей серед міжнародних мігрантів, %	16,0	13,9
Регіон з найбільшою часткою міжнародних мігрантів	Океанія	Океанія
Країна з найбільшою часткою міжнародних мігрантів	ОАЕ	ОАЕ
Кількість працівників-мігрантів, млн осіб	н.д.	164
Загальний обсяг міжнародних грошових переказів, млрд дол. США	126	689
Кількість біженців, млн осіб	14	25,9
Кількість внутрішньо переміщених осіб, млн осіб	14	25,9
Кількість апатридів, млн осіб	н.д.	3,9

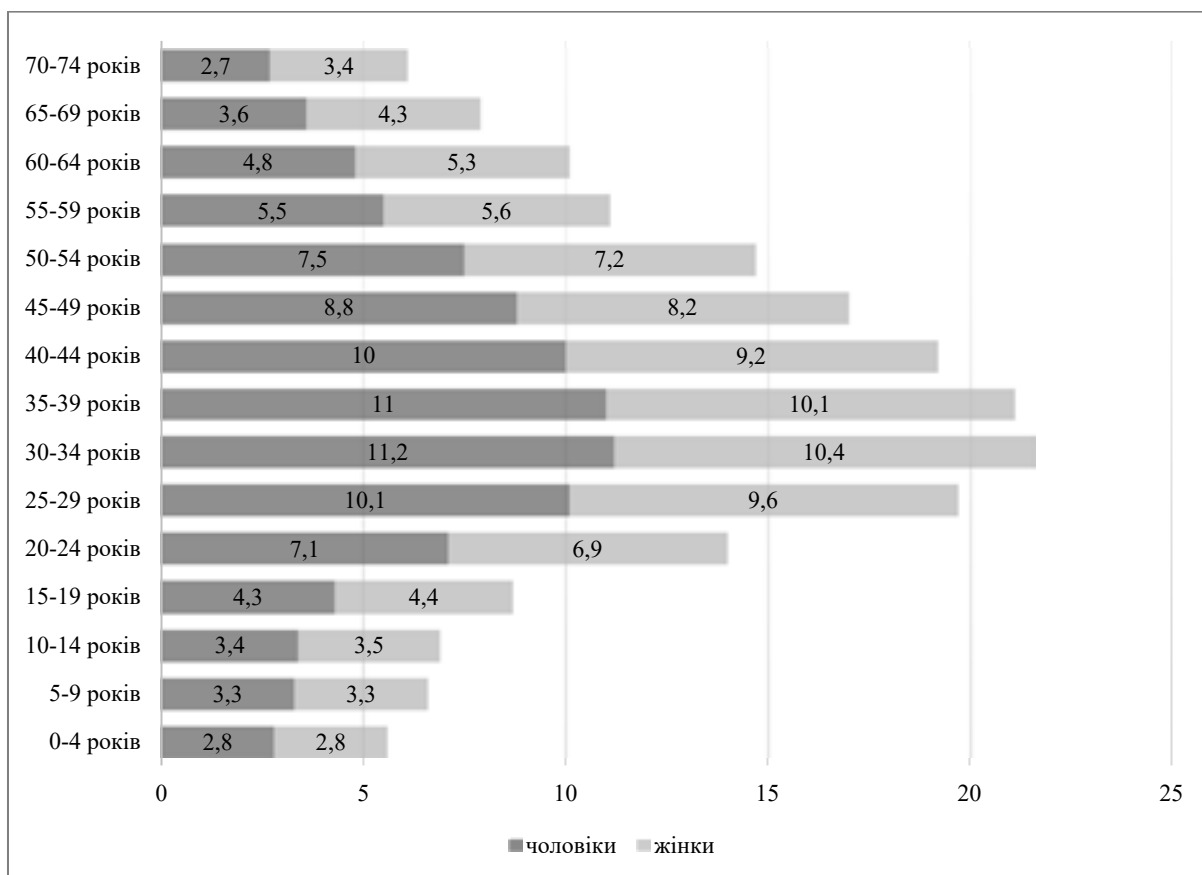

Рис. 2.5. Частка жінок і чоловіків у загальній кількості міжнародних мігрантів у 2019 р., %

Складність оцінки масштабів і темпів міжнародної міграції обумовлена, *по-перше*, масштабними подіями, що впливають на стан міжнародного середовища (міжнародна нестабільність, економічні кризи, конфлікти), *по-друге*, довогостроковими тенденціями (демографічні зміни, економічний розвиток, досягнення в сфері телекомунікаційних технологій, доступ до засобів переміщення тощо). Таким чином, міжнародна міграція формується під впливом економічних, географічних, демографічних та інших чинників, які зумовлюють формування різних моделей міграції (поглиблення моделей міграції відбувається як результат формування можливостей, обумовлених проявами і формами економічного зростання), зокрема становлення міграційних коридорів (рис. 2.6).

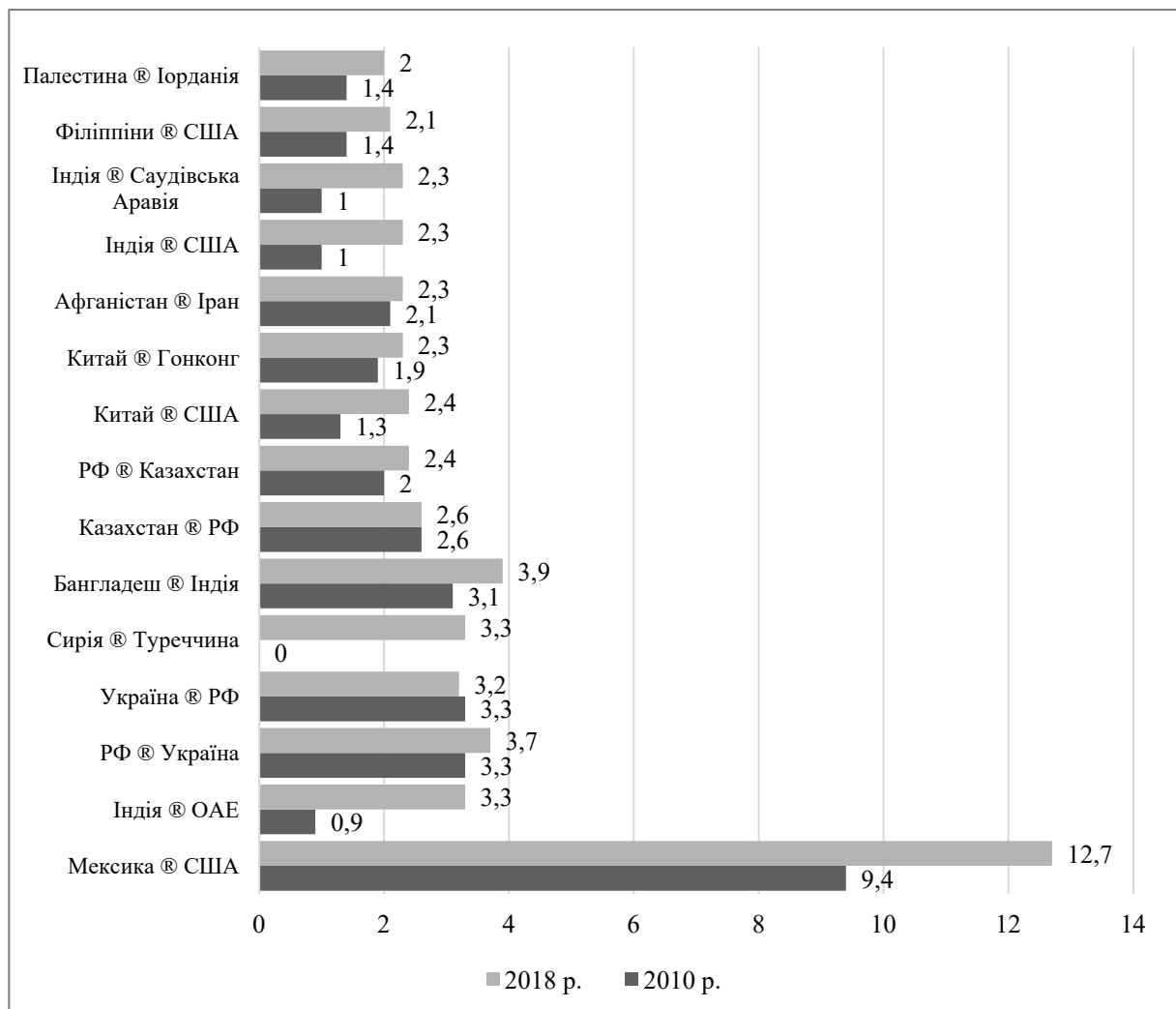

Рис. 2.6. Найбільші міграційні коридори у світі у 2010–2018 рр., млн осіб [52]

Як свідчать дані рис. 2.6, міграційні коридори, як правило, мають напрям з країн з меншим рівнем економічного розвитку до країн з більшим рівнем економічного розвитку, такі, як США, ОАЕ, Гонконг, РФ (слід відзначити, що потоки з України до РФ останніми роками зменшуються, що є наслідком подій на Сході України). Так, найбільша кількість мігрантів, які живуть за кордоном (17,5 млн осіб), є вихідцями з Індії, наступні місця займають Мексика (11,8 млн осіб), серед країн призначення на першому місці знаходяться США (50,7 млн осіб) [238, с. 3].

Очевидно, що через сталість тенденцій розвитку міжнародної міграції залежно від рівня доходів країн (рис. 2.7) (безпосередній вплив на формування міграційних потоків на світовому ринку праці у географічному вимірі здійснює динаміка ціни робочої сили як чинник визначення векторів спрямування капіталу через вплив ціни праці на інвестиційну привабливість країн), дана модель залишиться незмінною на тривалу перспективу, тим більше, що в наступні десятиліття в деяких субрегіонах і країнах, що розвиваються прогнозується зростання чисельності населення, яке буде здійснювати міграційний тиск на майбутні покоління [206].

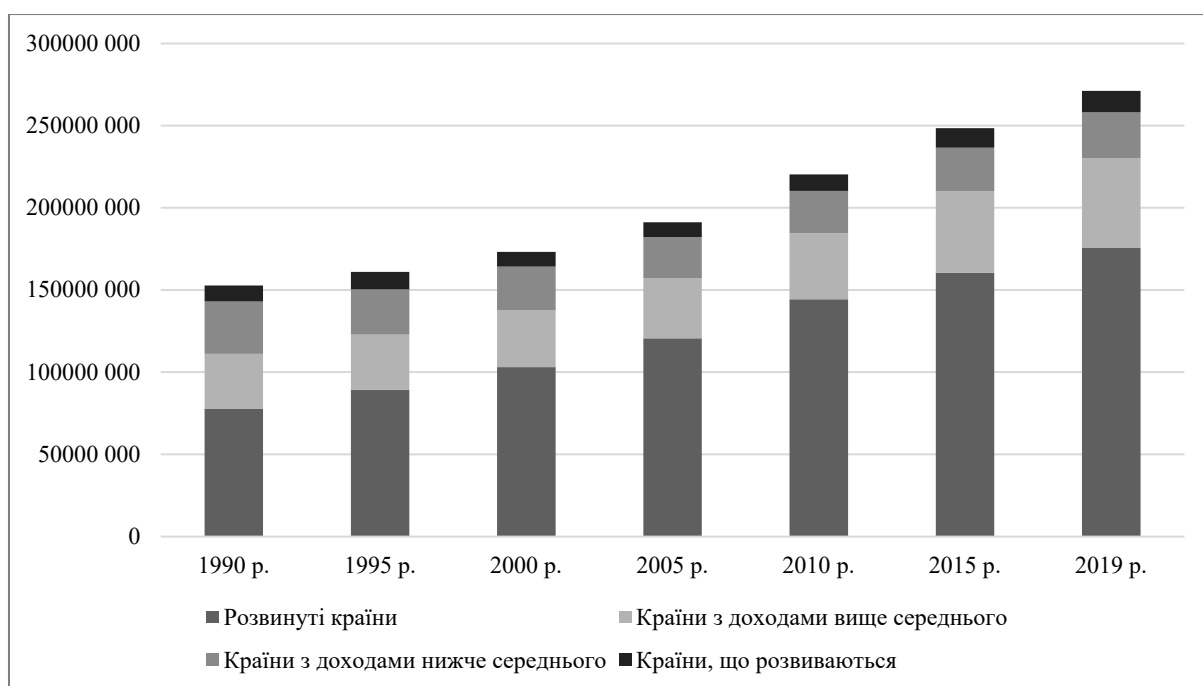

Рис. 2.7. Динаміка кількості міжнародних мігрантів за основними групами країн у 1990–2019 рр., осіб [206]

Зростаючі тренди щодо масштабів міграційних переміщень спостерігаються у всіх регіонах світу (рис. 2.8). Так, у 2019 р. Європа і Азія приймали відповідно 82 млн і 84 млн мігрантів, які становили 61 % від загальносвітового контингенту міжнародних мігрантів. В Північній Америці нараховувалось майже 59 млн міжнародних мігрантів (22%), в Африці – 26,5 млн (10 %), в регіоні Латинської Америки і Карибських островів – 12 млн (4 %), Океанії – 9 млн (3 %).

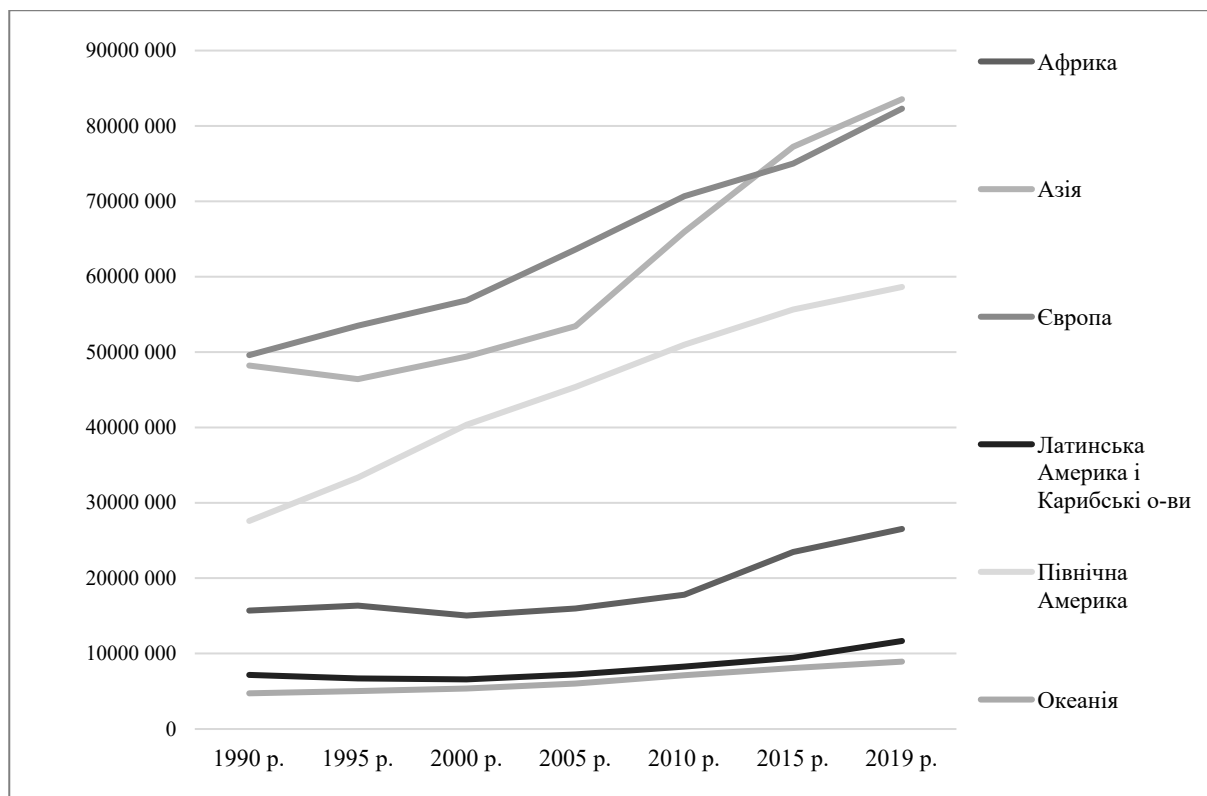

Рис. 2.8. Динаміка чисельності міжнародних мігрантів за регіонами світу у 1990–2019 рр., осіб [206]

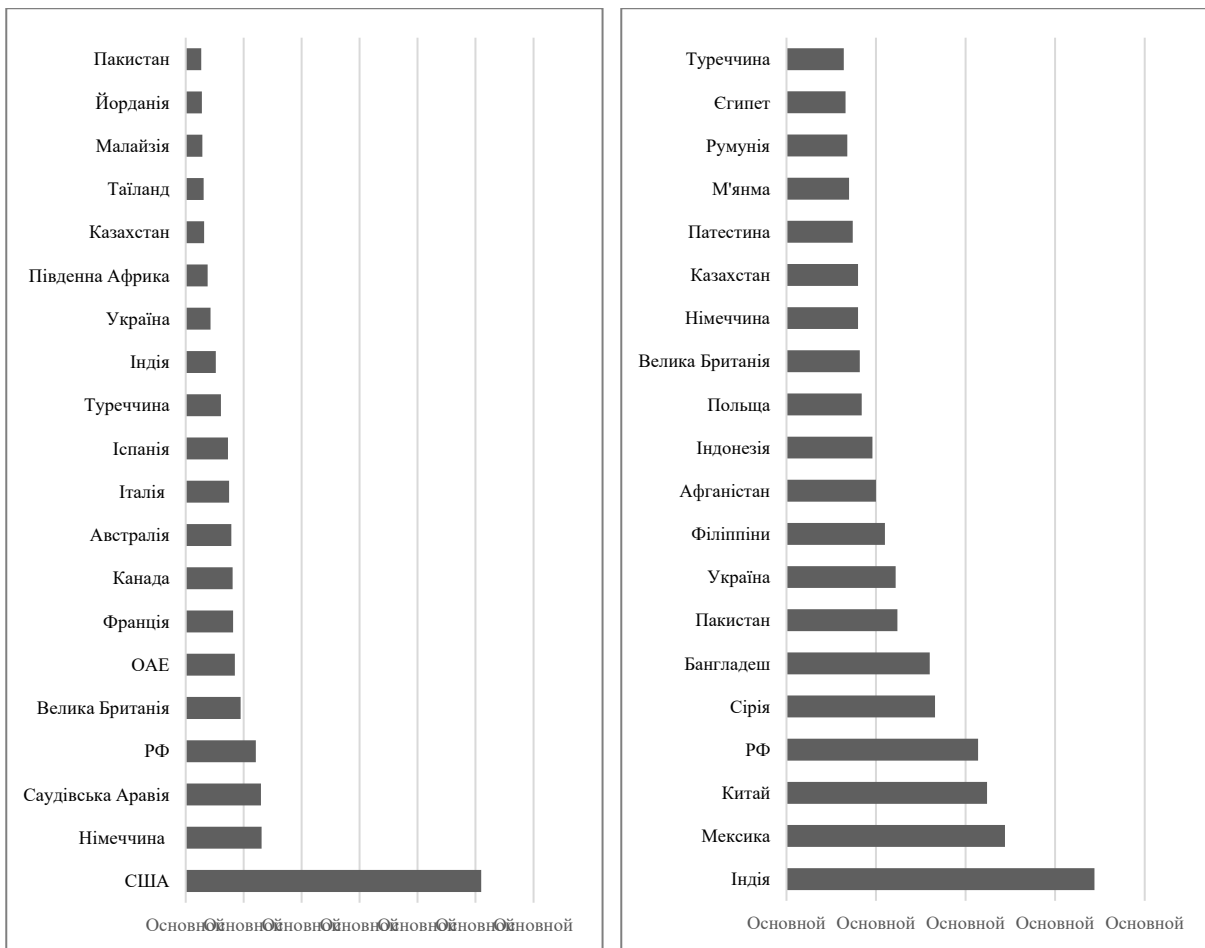
У співставленні з чисельністю населення в кожному регіоні, частка міжнародних мігрантів в 2019 р. була найбільш високою в Океанії, Північній Америці і Європі, де міжнародні мігранти становили відповідно 21 %, 16 % і 11 % від загальної кількості населення. У порівнянні з ними відносно невеликою є частка міжнародних мігрантів в Азії (1,8 %), Африці (2 %), регіоні Латинської Америки і Карибських островів (1,8 %).

Одночасно в Азії в 2000–2019 рр. спостерігався найбільш масштабний приріст мігрантів – 69 % (34 млн. осіб), в Європі приріст чисельності міжнародних мігрантів становив 25 млн осіб, в Північній Америці – 18 млн осіб, в Африці – 11 млн осіб.

В деяких регіонах зростання міжнародної міграції з часом вплинуло на зміну чисельності населення. Так, хоча Європа традиційно була одним з основних регіонів призначення міжнародних мігрантів, впродовж зазначеного періоду в Європі спостерігались найбільш низькі темпи пропорційної зміни чисельності населення – трохи більше 1 %, через скорочення народжуваності. Для порівняння, найбільш значні зміни відбулись в Африці: за вказаний період населення континенту зросло на 30 % через високі показники народжуваності і збільшення тривалості життя, однак даний приріст згладжувався в результаті еміграції з Африки в Європу і Азію [49].

В 2019 р. більше 4,6 млрд осіб проживало в Азії (тут знаходяться п'ять з десяти найбільш густонаселених країн світу – Китай, Індія, Індонезія, Пакистан, Бангладеш), зростання кількості мігрантів впродовж 2009–2019 рр. становило 440 млн осіб; в Африці, де чисельність населення становила 1,31 млрд. осіб, зростання кількості мігрантів становило менше 300 млн осіб.

З 1970 р. основною країною призначення міжнародних мігрантів виступають США – кількість мігрантів в країні впродовж 1970–2019 рр. зросла з 12 млн. осіб до 51 млн. осіб, основною країною походження мігрантів є Індія (рис. 2.9). Мексика за кількістю мігрантів займає друге місце. Станом на 2019 р. більше 40 % мігрантів (112 млн. осіб) народились в Азії (Індія, Китай) і Південній Азії (Бангладеш, Пакистан, Афганістан). Серед європейських країн, з яких походить значна кількість мігрантів, разом з Великою Британією, Польщею, Німеччиною, входить й Україна, займаючи 8 місце у світі.

а) країни призначення мігрантів

б) країни походження мігрантів

Рис. 2.9. Топ-20 країн призначення (а) і походження (б) міжнародних мігрантів у 2019 р., млн осіб [52, с. 31]

Щодо розподілу мігрантів за групами країн з різним рівнем доходів (табл. 2.4), то в 2019 р. майже 2/3 міжнародних мігрантів проживали в країнах з високим рівнем доходу – біля 176 млн. осіб; в країнах з доходами вище середнього та нижче середнього проживали 82 млн. мігрантів, (біля 1/3 загального контингенту мігрантів), а в країнах, що розвиваються (з низьким рівнем доходу) – 13 млн мігрантів.

Так, на сьогодні більше половини міжнародних мігрантів мешкають лише в 20 країнах світу (у США – 51 млн осіб, у Німеччині і Саудівській Аравії – по 13 млн., в РФ – 12 млн, у Великій Британії – 10 млн, в ОАЕ – 9 млн, в Канаді, Австралії, Франції – по 8 млн, в Італії – 6 млн осіб), кожен сьомий мігрант є

молодшим за 20 років. У регіональному розрізі лідерами за кількістю мігрантів станом на 2019 р. виступають Європа (82 млн осіб), Північна Америка (59 млн осіб), Західна Азія (49 млн осіб).

Таблиця 2.4

**Чисельність міжнародних мігрантів за групами країн
у 1990–2019 рр., осіб [206]**

	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2019 р.
Розвинуті країни	77802868	89346612	103029727	120543730	144282576	160366582	175811829
Країни з доходами вище середнього	33285549	33494586	34642477	36657488	40238761	49653277	54279436
Країни з доходами нижче середнього	31838817	27545443	26516501	24965879	25741242	26469822	27958245
Країни, що розвиваються	9790238	10577086	8975609	8969212	10040501	11869725	13072099

Хоча міжнародні мігранти здебільше тяжіють до країн з високим рівнем доходу, у глобальному масштабі причини такого тяжіння можуть бути різними. В деяких країнах походження міжнародні мігранти проживають за кордоном з економічних, політичних, безпекових, торговельних або культурних причин, які можуть мати як сучасний, так і історичний характер. До країн з найбільшою часткою населення в еміграції в 2019 р. належали Сент-Кітс і Невіс (70 %), Домініка (52 %), Суринам (42 %), Тонга (41 %), Гренада (40 %), Гайана (40 %), Самоа (39 %), Антигуа і Барбуда (37 %), Сен-Вінсент і Гренадини (36 %), Боснія і Герцеговина (33 %), Сирія (32 %), Албанія (29 %), Барбадос (28 %), Ямайка (27 %), Сейшельські острови (27 %), Сент-Люсія (26 %), Кабо-Верде (25 %), Вірменія (25 %), Північна Македонія (24 %), Португалія (20 %) [52, с. 32].

Безумовно, наявні оцінки стосовно населення, яке народилось за кордоном приймаючих країн, не відображає імміграційний статус або категорії, які важливо виокремити з метою здійснення аналізу (студенти, висококваліфіковані мігранти тощо), фіксація яких є ускладненою з деяких причин: *по-перше*, міграційний

статус людини може бути непостійним і швидко змінюватись в залежності від обставин; *по-друге*, як зазначалось вище, в країнах діють різні установки імміграційної політики і різні процедури збору даних щодо кількісного і якісного складу мігрантів, що утруднює розробку уніфікованого підходу до врахування контингенту незаконних мігрантів у глобальному масштабі. Тому зростає важливість експертних оцінок, при проведенні яких важливо дотримуватись ряду умов: чітко визначитись з категоріями мігрантів (враховуючи ті, що можуть перетинатись) і обмеженнями щодо віднесення мігрантів до тієї чи іншої категорії; забезпечити проведення відповідних досліджень фаховими аналітиками, які спеціалізуються на даній тематиці; отримувати консультації і експертні відгуки (оцінки) на етапі, що передує оприлюдненню результатів.

Особливо важливим це є в контексті трудової міграції. За останніми даними, станом на 2019 р. у світі нараховувалось приблизно 169 млн працівників-мігрантів, що становить 60 % від загального контингенту міжнародних мігрантів. Серед міжнародних мігрантів працездатного віку частка трудових мігрантів складає 70 %. Одночасно, за оцінками МОП, ці дані є заниженими через відмінності у методології і джерелах даних [151].

За наявними оцінками, 68 % працівників-мігрантів проживали в країнах з високим рівнем доходу – біля 111 млн осіб, 47 млн працівників-мігрантів (29 %) припадає на країни з середнім рівнем доходів, 5,6 млн (3,4 %) – на країни з низьким рівнем доходу. Важливо, що станом на 2019 р. відбулись помітні зміни у виборі працівниками-мігрантами категорії країн призначення. Так, впродовж 2014–2019 рр. в країнах з високим рівнем доходів (розвинутих країнах) спостерігалось скорочення кількості працівників-мігрантів (з 75 % до 67 %), в той час, як в країнах з рівнем доходу вище середнього спостерігалось збільшення (з 12 % до 20 %). Ймовірно, на дані зрушення вплинуло економічне зростання в країнах з середнім рівнем доходу (в посткризовий період) або імміграційні обмеження в країнах з високим рівнем

доходу. Щодо частки працівників-мігрантів у загальній структурі робочої сили, в групах країн з доходом вище середнього, нижче середнього та з низьким доходом (країнах, що розвиваються), частка працівників-мігрантів у загальній кількості працівників була достатньо низькою (2,3 %, 1,8 % і 1,3 % відповідно), а в групі країн з високим рівнем доходів – значною (18,6 %) (рис. 2.10).

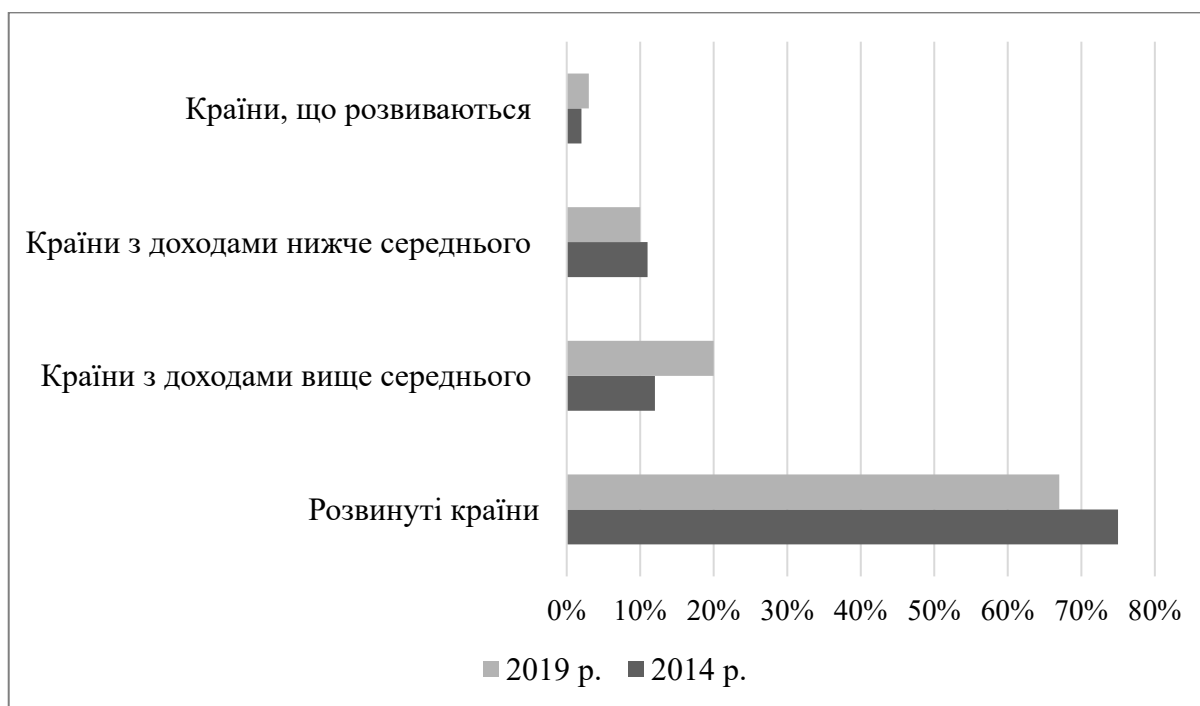

Рис. 2.10 Структура працівників-мігрантів за країнами призначення з різним рівнем доходів у 2014 і 2019 рр. [49]

Стосовно гендерного розподілу, серед працівників-мігрантів ситуація є дещо іншою по відношенню до загального розподілу міжнародних мігрантів (52 % міжнародних мігрантів становили чоловіки, 48 % – жінки): в 2019 р. частка чоловіків – трудових мігрантів становила 59 %, жінок – 41 %, демонструючи також певні зрушення у порівнянні з 2013 р. – 56% і 44 % відповідно.

За даними МОМ, у складі робочої сили на світовому ринку праці нараховується більше мігрантів-жінок, ніж жінок, які не є мігрантами (67 % і 50,8 % відповідно); рівень же участі у складі робочої сили мігрантів-чоловіків і чоловіків, які не є мігрантами, є практично однаковим (78 % і 77,2 %) [242].

Як свідчать дані МОП, в теперішній час контингент міжнародних трудових мігрантів характеризується, з одного боку, гендерною диференціацією, а з іншого – територіальною концентрацією (табл. 2.5): *по-перше*, за всіма групами країн спостерігається більша частка чоловіків серед працівників-мігрантів, при цьому значно вищою частка чоловіків є в країнах з доходом нижче середнього і в країнах, що розвиваються; *по-друге*, територіальний розподіл трудових мігрантів є достатньо диференційованим: більша частина працівників-мігрантів зосереджена в Північній, Південній і Західній Європі, Північній Америці і Арабських державах. При цьому значний гендерний дисбаланс спостерігається в Південній Азії і Арабських державах (рис. 2.11).

Таблиця 2.5

Працівники-мігранти з розбивкою за статтю і країнами призначення (за рівнем доходу) в 2019 р. [244]

	Країни, що розвиваються			Країни з доходом нижче середнього			Країни з доходом вище середнього			Розвинуті країни			Всього		
	чоловіки	жінки	всього	чоловіки	жінки	всього	чоловіки	жінки	всього	чоловіки	жінки	всього	чоловіки	жінки	всього
Працівники-	3,5	1,9	5,4	10,7	5,7	16,4	20,3	13,8	34,1	64,8	48,1	112,9	99,3	69,5	168,8
Частка	2,3	1,2	3,5	6,8	3,4	10,2	10,7	7,8	18,5	39,0	28,8	67,8	58,8	41,2	100

Характерною особливістю арабського регіону є домінування трудових мігрантів в ряді галузей. Так, в державах Перської Затоки більше 95 % працівників в будівництві і хатньому господарстві складають працівники-мігранти, що є прямим наслідком майнового розшарування в регіоні.

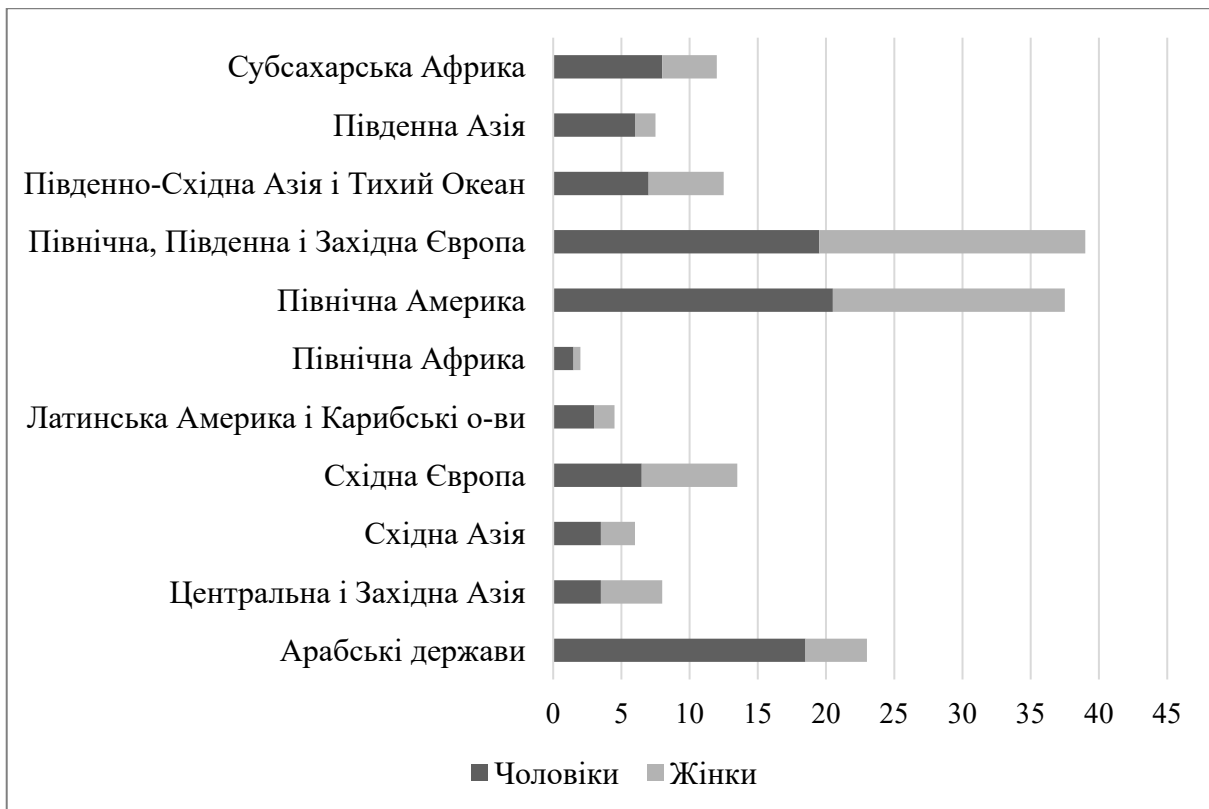

Рис. 2.11. Географічний розподіл працівників-мігрантів за статтю в 2019 р., % [244]

Наслідком масштабних трудових міграцій у глобалізованій економіці є зростання величини грошових переказів мігрантів зі 126 млрд дол. США в 2000 р. до 689 млрд дол. США в 2018 р. В 2018 р. обсяг грошових переказів збільшився на 9 % у порівнянні з 633 млрд дол. США в 2017 р. Разом з тим, декілька років перед цим спостерігався спад: в 2014–2015 рр. глобальні (вхідні) потоки грошових переказів, за оцінками Світового банку, скоротилися на 1,2 % – з 603 млрд дол. США до 595 млрд дол. США, а впродовж 2015–2016 рр. – ще на 1,1 % (з 595 млрд дол. США до 589 млрд дол. США). У відповідності до цієї тенденції, грошові перекази в країни з низьким і середнім рівнем доходу (на які припадає більша частина загальносвітового обсягу) вперше за 30 останніх років, знижувались впродовж 2014–2016 рр., після чого відбулось повернення до довгострокової позитивної тенденції (з 444 млрд дол. США в 2016 р. до 483 млрд дол. США в 2018 р.) [52, с. 42]. Слід відзначити, що з середини 90-х років ХХ ст. грошові перекази значно перевищували рівень офіційної допомоги з метою розвитку

(допомога для сприяння економічному розвитку і добробуту країнам, що розвиваються) [49].

Провідними країнами-отримувачами грошових переказів виступали Індія (78,51 млрд дол. США), Китай (67,41 млрд дол. США), Мексика (35,66 млрд дол. США), Філіппіни (33,83 млрд дол. США), Єгипет (28,92 млрд дол. США) (табл. 2.6), однак якщо розглядати величину грошових переказів як відсоток від валового внутрішнього продукту, то перші п'ять місць серед країн-отримувачів грошових переказів в 2018 р. займали Тонга (35,2 %), Киргизстан (33,6 %), Таджикистан (31 %). Гаїті (31 %), Непал (28 %).

Таблиця 2.6

**Провідні країни-отримувачі грошових переказів
у 2005–2018 рр., млрд дол. США [52, с. 43]**

2005 р.		2010 р.		2015 р.		2018 р.	
Китай	23,63	Індія	53,48	Індія	68,91	Індія	78,51
Мексика	22,74	Китай	52,46	Китай	63,94	Китай	67,41
Індія	22,13	Мексика	22,08	Філіппіни	29,80	Мексика	35,66
Нігерія	14,64	Філіппіни	21,56	Мексика	26,23	Філіппіни	33,83
Франція	14,21	Франція	19,90	Франція	24,06	Єгипет	28,92
Філіппіни	13,73	Нігерія	19,75	Нігерія	21,16	Франція	26,43
Бельгія	6,89	Німеччина	12,79	Пакистан	19,31	Нігерія	24,31
Німеччина	6,87	Єгипет	12,45	Єгипет	18,33	Пакистан	21,01
Іспанія	6,66	Бангладеш	10,85	Німеччина	15,81	Німеччина	17,36
Польща	6,47	Бельгія	10,35	Бангладеш	15,30	В'єтнам	15,93

Основними країнами відправлення коштів виступають розвинуті країни. Так, на протязі останніх десятиліть незмінним лідером виступають США (в 2018 р. – 67,96 млрд дол. США), далі йдуть ОАЕ (44,37 млрд дол. США), Саудівська Аравія (36,12 млрд дол. США), Швейцарія (26,6 млрд. дол. США). В 2017 р. і 2018 р. п'яте місце займала Німеччина (20,29 млрд. дол. США і 22,09 млрд дол. США відповідно). Китай, виступаючи у якості провідної країни – отримувача коштів (див. табл. 2.6), також виступає і як країна – донор (табл. 2.7) фінансових надходжень.

Таблиця 2.7

**Провідні країни-спрямовувачі грошових переказів
у 2005–2018 рр., млрд дол. США [52, с. 43]**

<i>2005 р.</i>		<i>2010 р.</i>		<i>2015 р.</i>		<i>2018 р.</i>	
США	47,25	США	50,78	США	61,86	США	67,96
Саудівська Аравія	14,30	Саудівська Аравія	27,07	ОАЕ	40,33	ОАЕ	44,37
Німеччина	12,71	РФ	21,45	Саудівська Аравія	38,79	Саудівська Аравія	36,12
Швейцарія	10,52	Швейцарія	17,76	Швейцарія	25,40	Швейцарія	26,60
Велика Британія	9,64	Німеччина	14,68	Китай	20,42	Німеччина	22,09
Франція	9,48	Італія	12,89	РФ	19,69	РФ	20,61
Республіка Корея	6,90	Франція	12,03	Німеччина	18,03	Китай	16,18
РФ	6,83	Кувейт	11,86	Кувейт	15,20	Кувейт	13,76
Люксембург	6,70	Люксембург	10,65	Франція	12,79	Франція	13,50
Малайзія	5,58	ОАЕ	10,57	Катар	12,19	Республіка Корея	12,89

Що стосується віку, більшість мігрантів переміщуються у віці від 20 до 34 років (28 % всіх міжнародних мігрантів у глобальному масштабі), частка молоді до 20 років складає 15 % (частка даної вікової групи у загальній чисельності населення планети становить 35 %). З усіх мігрантів молодше 20 років біля 62 % припадають на країни, що розвиваються, де кількість мігрантів даної вікової категорії зростає більш швидкими темпами, ніж в розвинутих країнах. Серед вікових мігрантів спостерігається протилежна ситуація: 70 % мігрантів старше 60 років припадає на розвинуті країни, і ця частка продовжує зростати.

Таким чином, відмінності у демографічних характеристиках між старіючими суспільствами, які відчувають реальний або потенційний дефіцит робочої сили, і тими країнами, де населення працездатного віку перевищує кількість доступних робочих місць, створює реальний попит на все більшу кількість трудових мігрантів.

Крім того, як свідчать наявні прогнози, до 2030 р. темпи зростання чисельності робочої сили в країнах з розвинутою економікою різко уповільняться [151, с. 10], що спричинить негативний вплив на перспективи економічного зростання і зумовить подальшу активізацію процесів міжнародної трудової міграції з країн з меншим рівнем економічного розвитку. Фактично на сучасному етапі можна говорити про формування *нового явища у глобальній економіці*, коли економічне зростання в розвинутих країнах значною мірою забезпечується за рахунок *постійної імміграції*.

В глобальному світі міграція тісно переплетена з технологіями і інноваціями (технології, і особливо новітні їх форми, все більшою мірою набувають критично важливого значення в економіці), що виступає суттєвою передумовою прискорення трансформації сучасного ринку праці. При цьому міжнародна міграція підтримує передачу нових технологій і знань, діючи у взаємозв'язку з інвестиційними і торговельними потоками в рамках історичних, географічних та геополітичних зв'язків між країнами.

Відповідно, зростає попит на висококваліфікованих працівників – чим вище рівень кваліфікації працівника, тим легше йому в'їхати в країну і закріпитись в ній. *Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР)* відзначає, що країни можуть бути меншою мірою готові до прийому низькокваліфікованих працівників, оскільки останнім буде відносно складно знайти роботу в довгостроковій перспективі, і їм буде значно складніше інтегруватись в суспільство. Цим пояснюється посилення фактичної сегрегації між концентрованою групою менш кваліфікованих працівників, які прибувають за програмами тимчасової міграції, і більш кваліфікованими працівниками, у яких значно більше шансів отримати дозвіл на постійне проживання [151, с. 13].

Слід відзначити, що попит на висококваліфікованих працівників зумовлює їх рівне становище на ринку праці приймаючої

країни і наявність преференцій (у порівнянні з менш кваліфікованою робочою силою) при вирішенні питань щодо дозволу на проживання, одночасно породжуючи проблему «втечі мізків» і відтоку цінного людського капіталу з країни походження (яка вкладає значні кошти у формування професійних навичок і компетенцій населення в рамках системи загальної і професійної освіти), внаслідок чого серйозно можуть постраждати перспективи розвитку цих країн через втрату кваліфікованої робочої сили [151, с. 15].

В подальшому слід очікувати ускладнення структури економічної міграції внаслідок збільшення частки висококваліфікованих працівників в загальній структурі імміграційних потоків робочої сили. Так, в США, які лідирують серед розвинутих країн за обсягом витрат на НДДКР (більше 400 млрд дол. США щорічно або 30 % загальносвітових витрат), впровадження інновацій гальмується через відсутність робочої сили необхідної кваліфікації).

Масштабні наслідки впливу міжнародної міграції на ключові сектори, які залучають працівників-мігрантів, відчують як в країнах походження мігрантів, так і в приймаючих країнах. В силу самої природи, комплексна динаміка міграції складно піддається не тільки оцінці, а й регулюванню, що зумовлює важливість оцінки проявів трансформації світового ринку праці на етапі глобалізації.

Оскільки реалізація демографічної і освітньої політики має виключно відтерміновані наслідки для відтворення трудових ресурсів, на глобальному рівні необхідною є розробка різнорівневих організаційно-економічних механізмів (декомпозиція міжнародної міграційної політики), спрямованих на впорядкування використання різних категорій працівників (стратифікаційних груп мігрантів) з метою запобігання поглибленню міжкраїнових диспропорцій трудових ресурсного забезпечення. Підтвердження гіпотези, висловленої у теоретичному розділі, дозво-

ляє зробити висновок щодо об'єктивності формування соціальних передумов глобалізації (соціальні стандарти виступають передумовою економічного розвитку у глобальному масштабі), проявом чого стає тенденція до уніфікації умов використання праці у світовій економіці.

2.2. Трансформаційні прояви на світовому ринку праці в умовах глобалізаційних зрушень

Розвиток сучасного світового ринку праці відбувається під впливом глобалізації як провідної ознаки сучасного етапу світогосподарського розвитку. Міжнародний ринок праці виступає підсистемою світового господарства, що безпосередньо впливає на динаміку економічного зростання країн та макроекономічну рівновагу [62, с. 98].

Серйозним проявом глобалізації в контексті розвитку світового ринку праці є зростання безробіття. Так, при зниженні впродовж останнього десятиліття рівня безробіття у світовій економіці загалом (рис. 2.12), станом на 2019 р. для вирішення проблеми безробіття (зареєстрованого та незареєстрованого) світова економіка потребувала створення 280 млн робочих місць (лише з початку світової економічної кризи 2008 р. роботу втратили більше 61 млн осіб) [128].

При цьому проблема безробіття стосується всіх груп країн, хоча абсолютні і відносні показники є відмінними (табл. 2.8), відмінною також є динаміка амплітуди коливань безробіття (рис. 2.13, рис. 2.14), що вказує, по-перше, на різний ступінь впливу процесів, що відбуваються у глобальній економіці, на різні групи країн, по-друге, на різний характер даного впливу (в структурному розрізі зокрема).

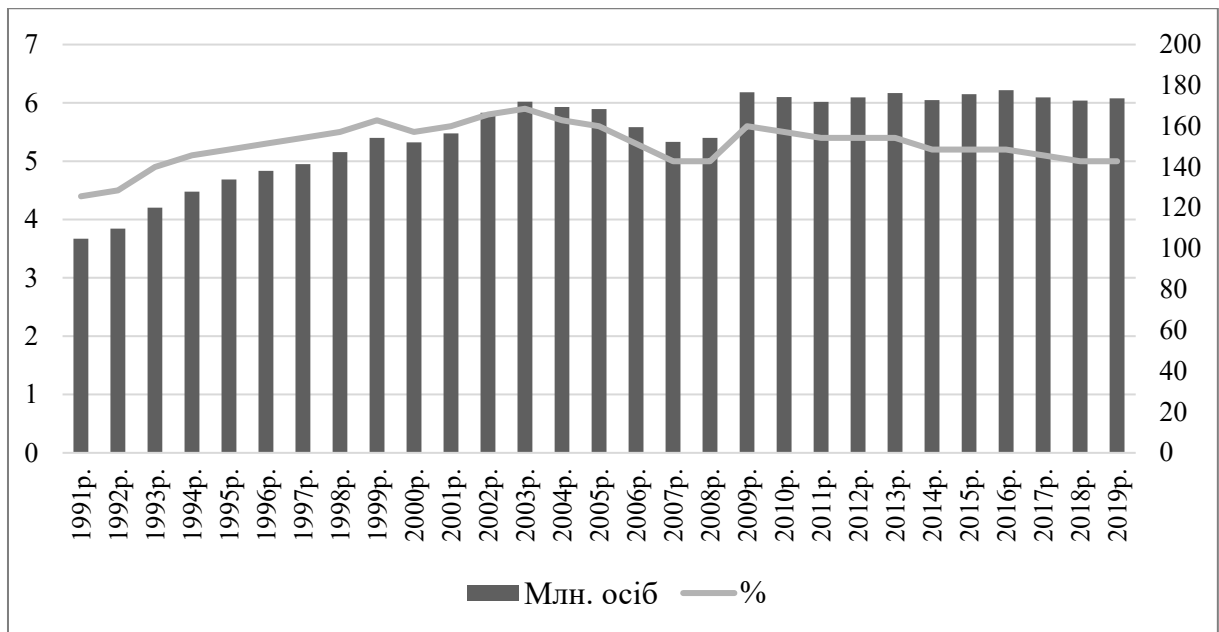

Рис. 2.12 Динаміка (млн. осіб) та рівень (%) безробіття у глобальній економіці у 1991–2019 рр. *

* Побудовано за [237]

Таблиця 2.8

Динаміка безробіття у світовій економіці за групами країн у 1991–2020 рр. [237]

Роки	Світ		Розвинуті країни		Країни з доходом вище середнього		Країни з доходом нижче середнього		Країни, що розвиваються	
	Млн осіб	%	Млн осіб	%	Млн осіб	%	Млн осіб	%	Млн осіб	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1991	104,9	4,4	33,6	6,7	42,3	4,1	23,8	3,4	5,3	3,6
1992	109,8	4,5	36,6	7,3	43,1	4,1	24,7	3,4	5,4	3,6
1993	120,1	4,9	40,0	7,9	46,8	4,4	27,4	3,7	6,0	3,8
1994	127,9	5,1	40,7	7,9	52,1	4,8	28,9	3,8	6,3	3,9
1995	133,9	5,2	40,0	7,8	56,4	5,2	30,8	4,0	6,6	4,0
1996	138,1	5,3	40,2	7,7	58,5	5,3	32,6	4,1	6,9	4,0
1997	141,4	5,4	39,0	7,4	61,1	5,4	34,0	4,2	7,2	4,1
1998	147,3	5,5	38,6	7,3	65,1	5,7	36,2	4,3	7,4	4,1
1999	154,3	5,7	38,5	7,2	69,2	6,0	38,8	4,5	7,9	4,3
2000	152,1	5,5	36,9	6,8	67,9	5,8	39,2	4,5	8,2	4,3
2001	156,5	5,6	37,4	6,8	70,2	6,0	40,5	4,5	8,4	4,3
2002	166,6	5,8	40,7	7,4	74,6	6,3	42,4	4,7	8,8	4,4
2003	172,0	5,9	41,1	7,4	79,0	6,5	43,8	4,7	9,0	4,4
2004	169,4	5,7	40,3	7,2	75,7	6,2	44,3	4,6	9,1	4,3

Продовження табл. 2.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2005	168,4	5,6	38,7	6,8	75,6	6,1	45,0	4,6	9,2	4,2
2006	159,5	5,3	35,9	6,2	72,8	5,8	41,7	4,2	9,1	4,1
2007	152,3	5,0	33,0	5,7	70,4	5,6	39,9	4,0	9,0	3,9
2008	154,3	5,0	34,8	5,9	71,3	5,6	39,0	3,8	9,2	3,9
2009	176,6	5,6	47,3	8,0	78,2	6,1	40,9	4,0	10,2	4,2
2010	174,3	5,5	48,9	8,2	75,4	5,9	39,3	3,8	10,7	4,3
2011	171,9	5,4	47,2	7,9	47,2	5,7	40,3	3,8	10,8	4,2
2012	174,1	5,4	47,8	7,9	47,8	5,7	41,4	3,9	10,7	4,1
2013	176,2	5,4	47,6	7,8	47,6	5,6	43,7	4,0	10,8	4,0
2014	172,8	5,2	44,3	7,2	44,3	5,6	44,0	4,0	10,6	3,8
2015	175,7	5,2	41,0	6,7	41,0	5,8	46,9	4,2	11,0	3,9
2016	177,6	5,2	38,6	6,2	38,6	6,0	47,3	4,1	11,3	3,8
2017	174,1	5,1	35,6	5,7	35,6	6,0	46,5	4,0	11,1	3,7
2018	172,5	5,0	33,1	5,3	33,1	6,0	47,3	4,0	11,4	3,7
2019	173,6	5,0	32,3	5,1	32,3	6,0	48,2	4,0	11,8	3,7

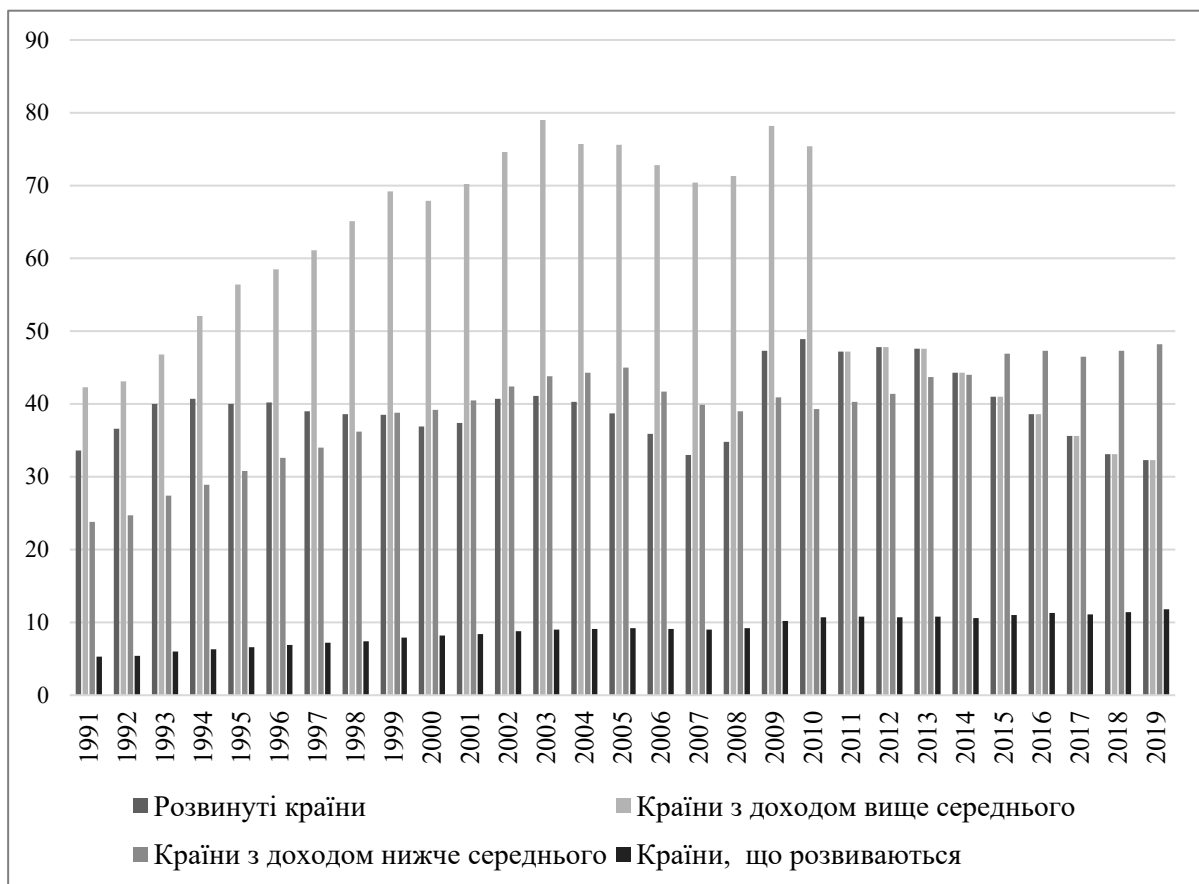

Рис. 2.13. Динаміка безробіття у світовій економіці за групами країн у 1991–2020 рр., млн осіб [237]

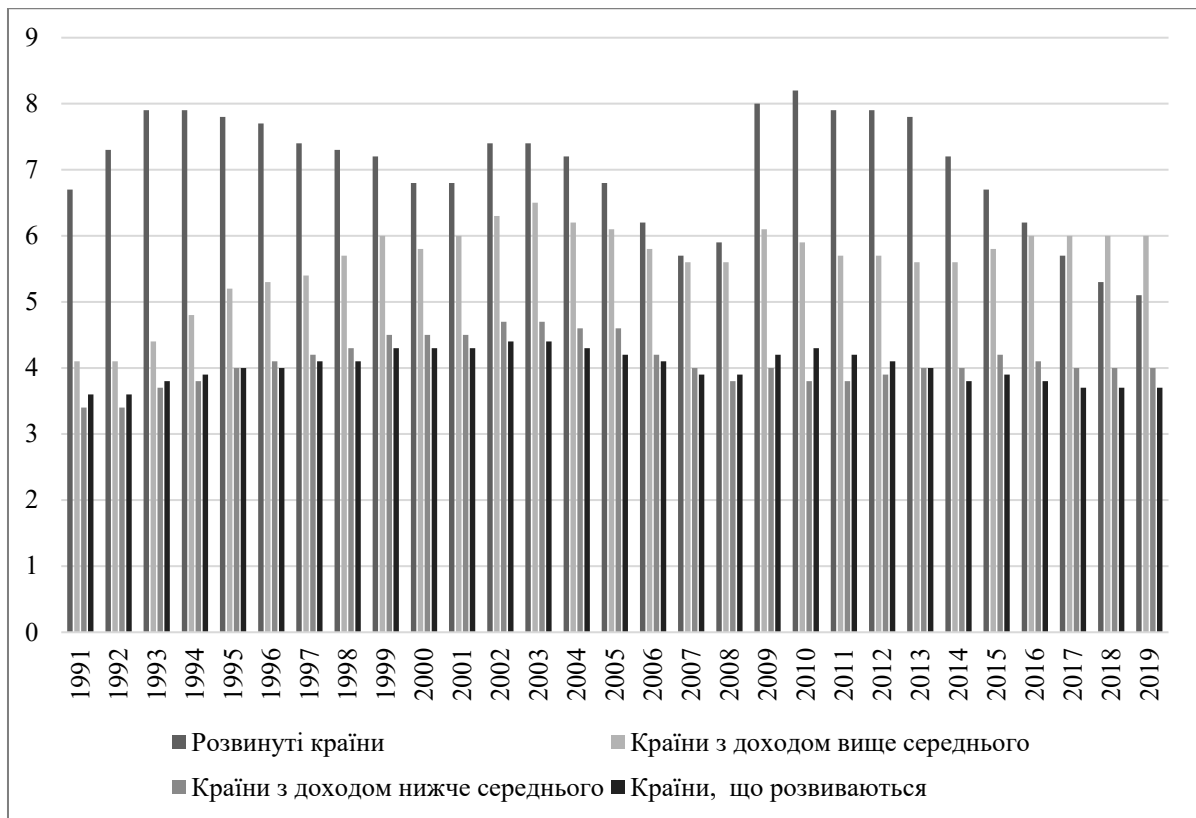

Рис. 2.14. Динаміка рівня безробіття у світовій економіці за групами країн у 1991–2020 рр., % [237]

Більше того, тенденції розвитку динаміки і рівня безробіття за групами країн також є різноспрямованими (рис. 2.15 – рис. 2.18) і такими, що мають характерні відмінності.

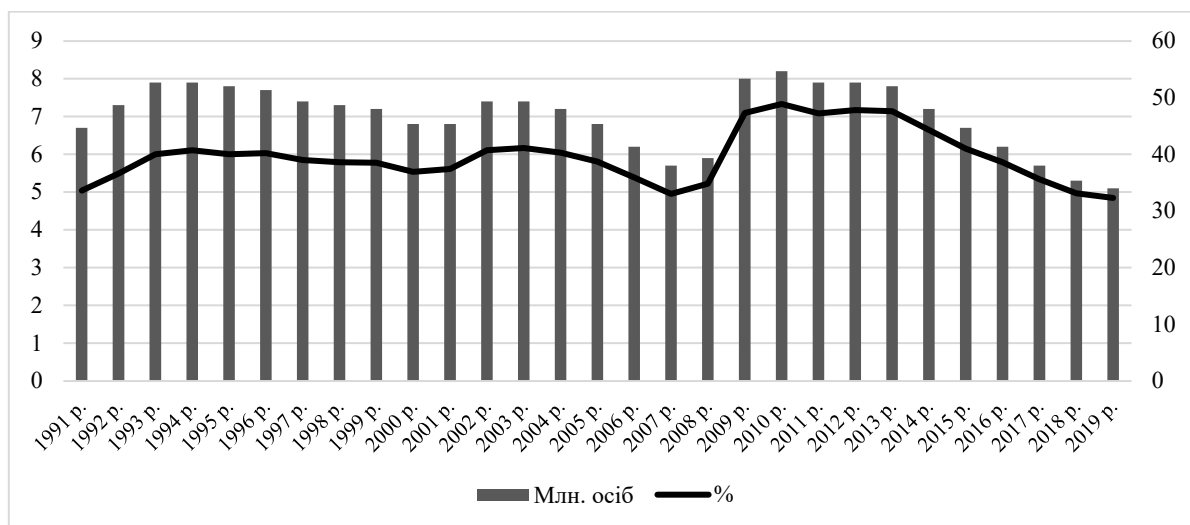

Рис. 2.15. Динаміка (млн осіб) та рівень (%) безробіття в групі розвинутих країн у 1991–2019 рр. *

* побудовано за [237]

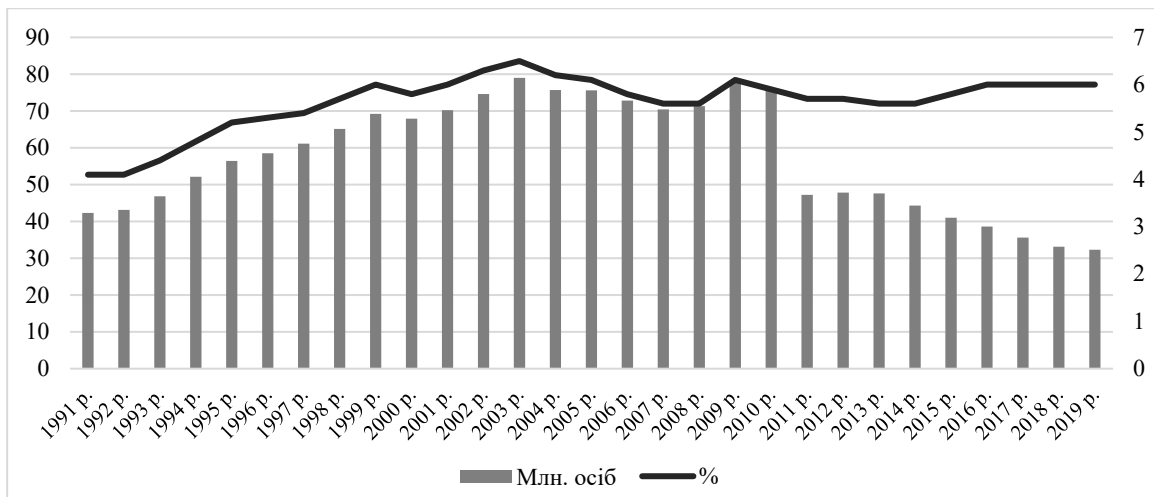

Рис. 2.16. Динаміка (млн осіб) та рівень (%) безробіття в групі країн з доходами вище середнього у 1991–2019 рр. *

* побудовано за [237]

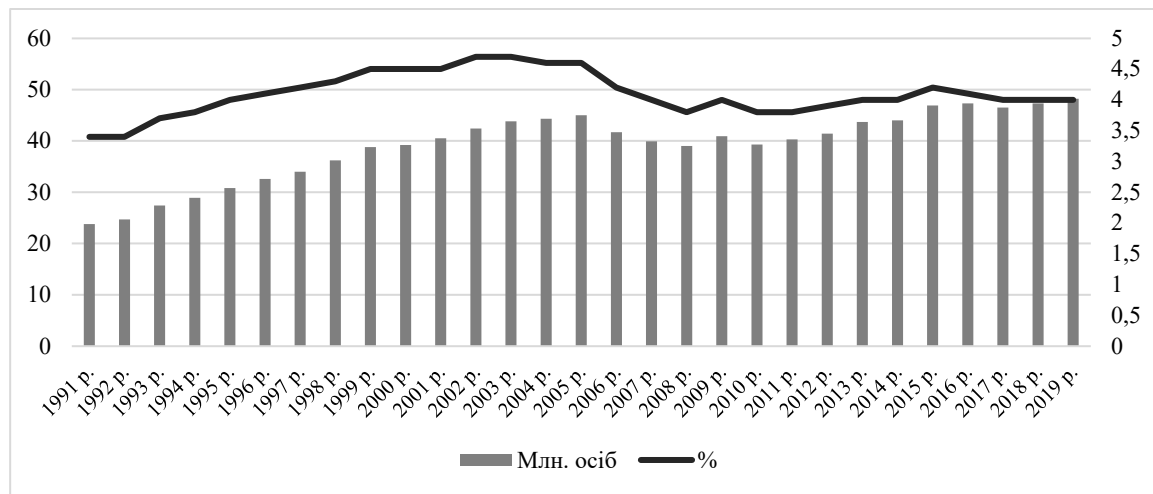

Рис. 2.17. Динаміка (млн. осіб) та рівень (%) безробіття в групі країн з доходами нижче середнього у 1991–2019 рр. *

* побудовано за [237]

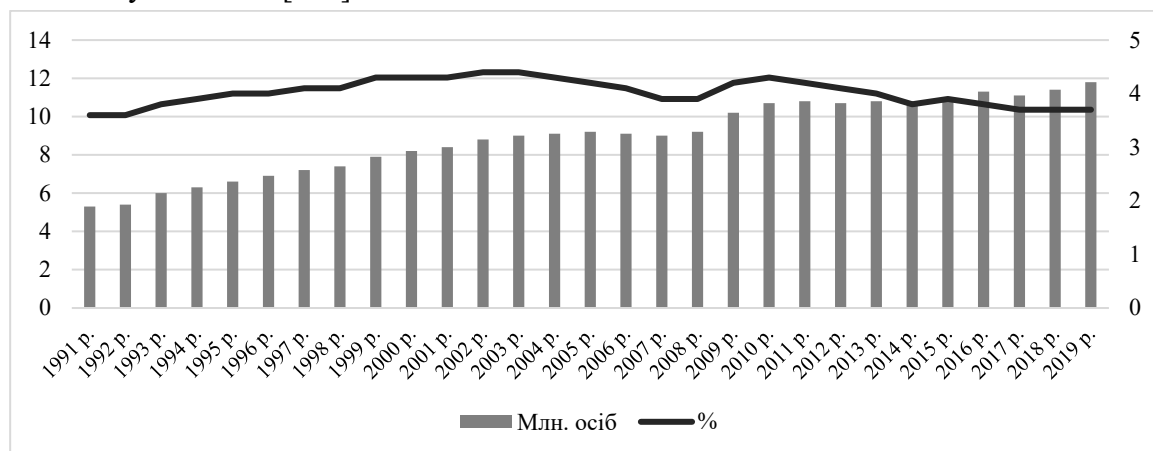

Рис. 2.18. Динаміка (млн. осіб) та рівень (%) безробіття в групі країн, що розвиваються, у 1991–2019 рр. *

* побудовано за [237]

Так, хоча найбільш сприятливою виглядає ситуація в групі розвинутих країн (після підвищення в 2008–2010 рр. знижується як чисельність безробітних, так і рівень безробіття), в розвинутих країнах 1/3 безробітних не мали роботи 12 і більше місяців, а в покраїновому розрізі ситуація покращилась лише в США (1991 р. – 6,8 %, 2010 р. – 9,6 %, 2019 р. – 3,7 %) і Японії (1991 р. – 2,1 %, 2009 р. – 5,1 %, 2019 р. – 2,3 %) [236]. Особливо складною є ситуація в Північній, Південній і Західній Європі (рис. 2.19), не в останню чергу через вплив процесів міжнародної міграції до даних груп країн. Так, як свідчать дані табл. 2.9, мігранти працездатного віку в Європі мають більш низькі показники зайнятості у порівнянні з немігрантами. Особливо це характерно для таких країн, як Данія, Франція, Нідерланди, Швеція, де різниця складає 14–15 % [202].

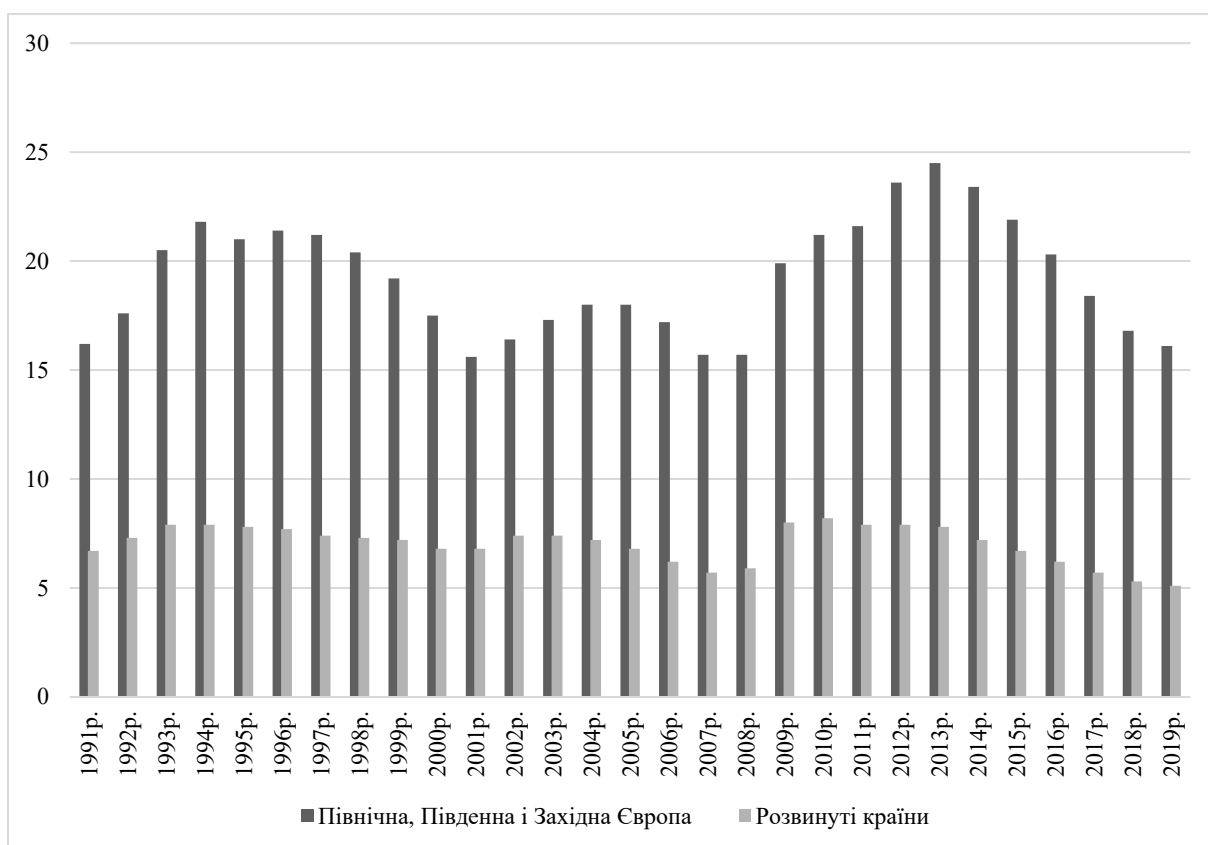

Рис. 2.19. Рівень безробіття в групі розвинутих країн у 1991–2019 рр., %.*

* побудовано за даними [236]

Таблиця 2.9

Показники зайнятості та безробіття серед немігрантів та міжнародних трудових мігрантів в країнах Європи [202]

<i>Країни Європи</i>	<i>Рівень зайнятості та безробіття мігрантів та немігрантів</i>					
	<i>Не мігранти</i>			<i>Міжнародні трудові мігранти</i>		
	<i>Зайнятість</i>	<i>Безробіття</i>	<i>Економічно неактивне населення</i>	<i>Зайнятість</i>	<i>Безробіття</i>	<i>Економічно неактивне населення</i>
Австрія	78	3	19	70	6	23
Бельгія	71	5	25	54	11	35
Данія	84	3	13	69	7	23
Іспанія	65	1	22	62	21	18
Фінляндія	79	4	17	68	10	22
Франція	72	7	21	56	12	32
Ірландія	72	5	23	71	7	22
Італія	61	8	32	60	12	28
Нідерланди	81	4	15	66	8	26
Норвегія	84	2	14	79	5	16
Португалія	70	8	22	74	11	15
Швеція	86	4	10	71	12	18
Велика Британія	78	3	19	75	3	22
<i>У середньому</i>	<i>75</i>	<i>5</i>	<i>19</i>	<i>67</i>	<i>10</i>	<i>23</i>

Загалом на ринках праці розвинених країн та країн-лідерів інноваційного розвитку (США, ЄС, Японія, Південна Корея та ін.) безробіття набуває структурного характеру, що обумовлює ризики швидкого зростання безробіття на світовому ринку праці у майбутньому. Так, на сьогодні у світовій економіці спостерігається дефіцит кваліфікованих працівників, обсяг якого оцінюється на рівні 40 млн осіб; найбільш гострою зазначена нестача є щодо інженерно-технічних спеціальностей (перш за все, в країнах Європи, США, Японії). Причинами є, по-перше, демографічна ситуація (кількість фахівців, які виходять на пенсію, перевищує кількість молодих працівників, здатних їх замінити), по-друге, непродумана політика у сфері вищої освіти (так,

наприкінці ХХ ст. кількість людей з вищою освітою в Європі і США перевищила кількість створюваних відповідних робочих місць, що призвело до скорочення інженерних спеціальностей в освітніх програмах і закриття деяких університетів).

Одночасно глобалізація зумовлює зміни в попиті на працівників: в економічно розвинутих країнах існує пряма залежність між рівнем освіти і участю в робочій силі і зворотна – між рівнем освіти і рівнем безробіття. Так, в США середній показник участі в робочій силі для осіб у віці 25–65 років, які не мають професійної освіти (лише середню), становить 63 %, з рівнем бакалаврату – 76 %, з магістерським рівнем – 86 %; рівень безробіття серед осіб, які не мають середньої освіти, становить 14,1 %, з середньою освітою – 9,4 %, з рівнем бакалаврату – 4,9 %, з магістерським рівнем – 3,6 % [236].

При цьому під впливом глобалізації, яка сприяє швидкому розповсюдженню нових технологій, змінюється професійно-кваліфікаційна структура зайнятості: за наявними оцінками, в США протягом наступних 20 років очікується заміщення новими технологіями 47% робочих місць, в Швеції, Великобританії, Франції – 50 %, Болгарії, Румунії, Хорватії – 60 % (за прогнозами *McKinsey&Company*, загалом у світі до 2036 р. може бути автоматизовано від 20 % до 50 % роботи, вираженої в людино-годинах, а до 2056 р. цей показник може збільшитись до 96 %), – що актуалізує перманентне завдання освіти впродовж життя з метою запобігання зростанню технологічного безробіття.

Відображенням структурних зрушень на світовому ринку праці виступає динаміка зайнятості, характер якої є відмінним від динаміки безробіття (див. рис. 2.12): незважаючи на зростання чисельності зайнятих у світовій економіці (на 1,4 % щорічно, починаючи з 2011 р.), рівень зайнятості знижується (рис. 2.20, табл. 2.10). При цьому динаміка рівня зайнятості в розвинутих країнах демонструє чіткий циклічний характер (рис. 2.21), що вказує на чіткі інноваційні зрушення, на основі чого можна висунути припущення, що розвинуті країни, виступаючи лідерами

інноваційного розвитку, одночасно є найбільш залежними від якості людських ресурсів, здатних нівелювати наслідки кризових проявів для даної групи країн (у порівнянні з іншими групами країн (рис. 2.22 – рис. 2.24), характер економічного розвитку яких має здебільше наздоганяючий характер).

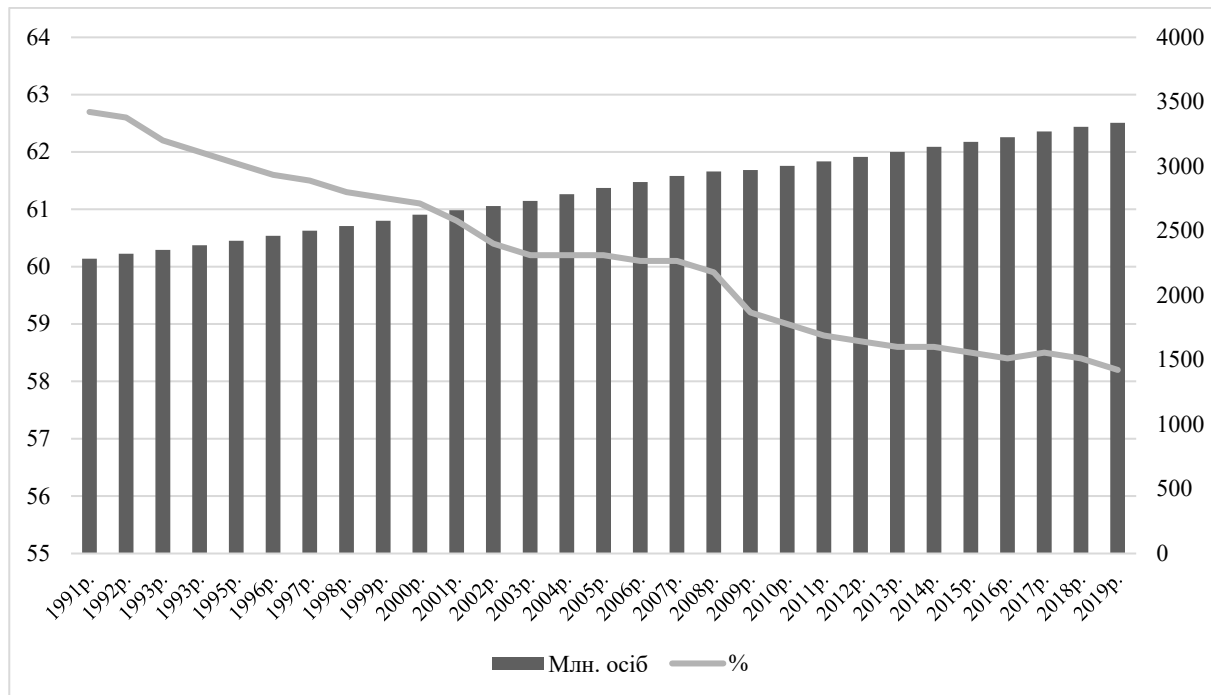

Рис. 2.20. Динаміка (млн. осіб) та рівень (%) зайнятості у глобальній економіці у 1991–2019 рр. *

* Побудовано за [237]

Таблиця 2.10

Динаміка зайнятості у світовій економіці за групами країн у 1991–2019 рр. [237]

Роки	Світ		Розвинуті країни		Країни з доходом вище середнього		Країни з доходом нижче середнього		Країни, що розвиваються	
	Млн осіб	%	Млн осіб	%	Млн осіб	%	Млн осіб	%	Млн осіб	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1991	2283,6	62,7	467,7	56,6	990,7	68,7	682,6	58,0	142,5	71,6
1992	2321,9	62,6	468,2	56,2	1007,3	68,7	699,8	58,1	146,6	71,6
1993	2351,4	62,2	467,3	55,6	1018,5	68,2	715,0	57,9	150,6	71,3
1994	2388,5	62,0	471,8	55,6	1028,7	67,8	733,1	57,9	154,9	71,2
1995	2422,9	61,8	476,5	55,6	1038,8	67,4	748,2	57,6	159,5	71,1

Продовження табл. 2.10

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1996	2461,0	61,6	481,6	55,7	1051,8	67,0	764,1	57,5	163,6	71,0
1997	2501,3	61,5	488,8	56,0	1063,6	66,7	781,0	57,3	167,9	70,9
1998	2536,5	61,3	493,7	56,1	1071,5	66,2	798,9	57,2	172,4	70,8
1999	2578,1	61,2	499,3	56,2	1084,8	66,0	817,0	57,1	176,9	70,6
2000	2624,5	61,1	506,4	56,5	1100,9	65,8	835,2	56,9	182,0	70,6
2001	2659,1	60,8	509,3	56,2	1110,0	65,3	852,8	56,8	186,9	70,5
2002	2692,3	60,4	510,6	55,9	1120,2	64,6	869,3	56,6	192,2	70,5
2003	2731,3	60,2	515,2	55,8	1129,4	63,9	888,9	56,6	197,9	70,5
2004	2783,4	60,2	521,2	56,0	1147,7	63,8	910,6	56,8	203,9	70,5
2005	2832,5	60,2	530,2	56,4	1162,6	63,5	929,7	56,7	210,0	70,4
2006	2877,7	60,1	539,8	56,8	1176,7	63,4	945,5	56,5	215,7	70,3
2007	2925,1	60,1	549,2	57,3	1190,4	63,3	964,0	56,4	221,5	70,1
2008	2959,5	59,9	554,3	57,2	1200,0	63,0	977,9	56,1	227,3	69,8
2009	2970,9	59,2	545,4	55,8	1203,3	62,5	989,9	55,7	232,4	69,2
2010	3002,7	59,0	546,9	55,4	1211,7	62,3	1005,9	55,5	239,3	68,9
2011	3038,1	58,8	551,9	55,5	1224,0	62,3	1017,6	55,0	244,5	68,7
2012	3073,1	58,7	556,6	55,6	1235,8	62,3	1029,6	54,6	251,2	68,6
2013	3110,6	58,6	560,9	55,6	1243,3	62,1	1048,1	54,6	258,3	68,6
2014	3151,2	58,6	568,2	55,9	1249,4	61,9	1067,7	54,5	265,9	68,5
2015	3188,8	58,5	575,5	56,3	1255,5	61,7	1084,0	54,3	273,8	68,5
2016	3224,7	58,4	583,4	56,7	1257,6	61,4	1101,5	54,2	282,2	68,6
2017	3270,3	58,5	591,5	57,2	1263,9	61,2	1123,5	54,3	291,4	68,7
2018	3305,3	58,4	595,9	57,3	1267,1	60,9	1142,1	54,3	300,2	68,7
2019	3336,9	58,2	598,3	57,2	1268,5	60,5	1160,7	54,2	309,4	68,6

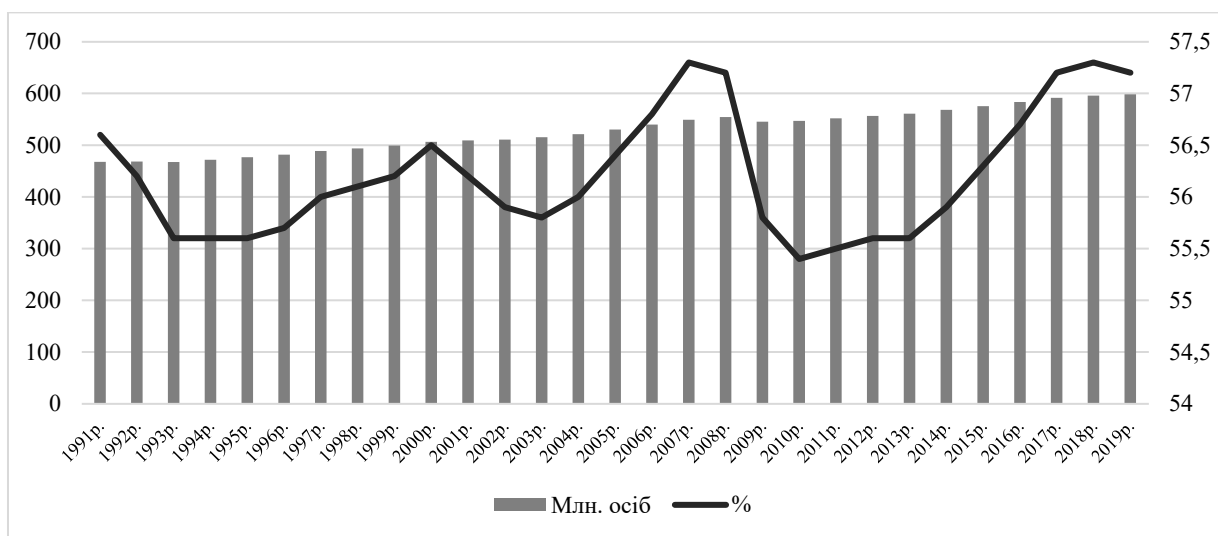

Рис. 2.21. Динаміка (млн осіб) та рівень (%) зайнятості в групі розвинутих країн у 1991–2019 рр. *

* Побудовано за [237]

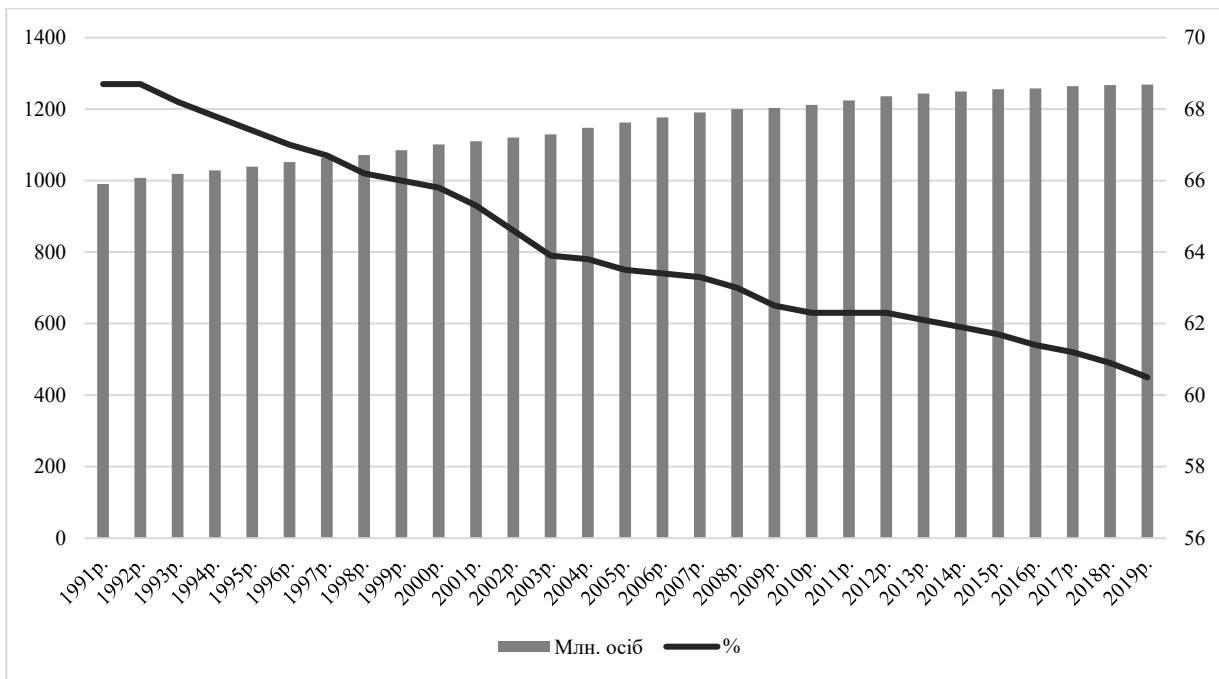

Рис. 2.22. Динаміка (млн осіб) та рівень (%) зайнятості в групі країн з доходами вище середнього у 1991–2019 рр. *

* Побудовано за [237]

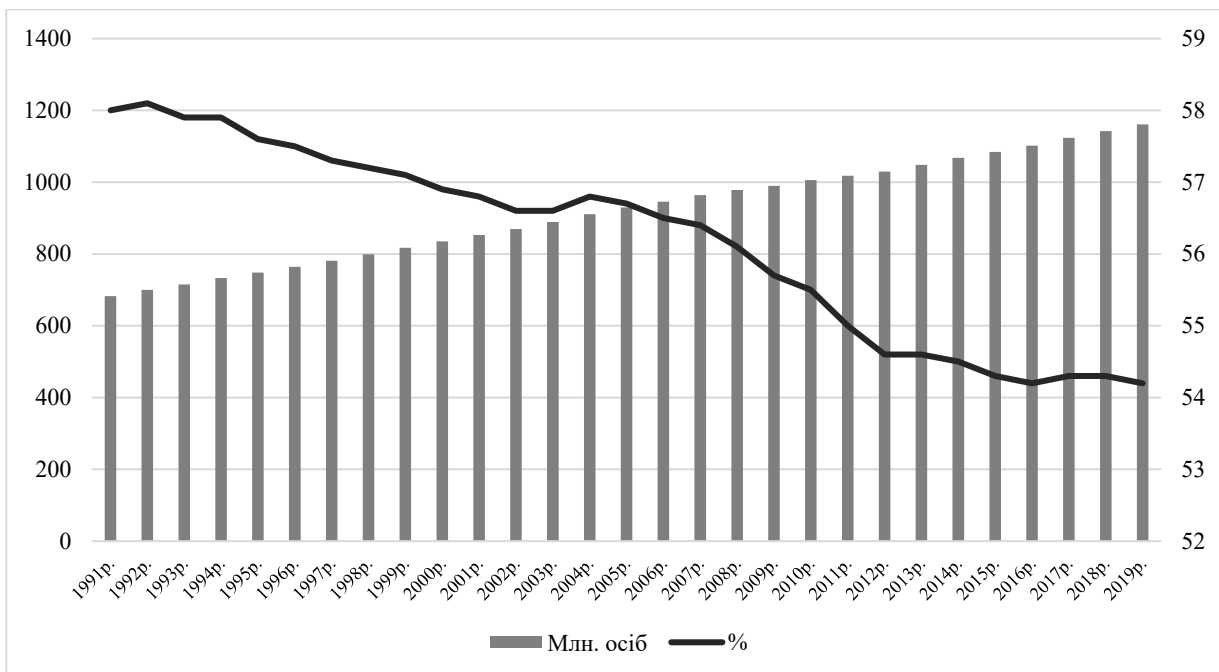

Рис. 2.23. Динаміка (млн осіб) та рівень (%) зайнятості в групі країн з доходами нижче середнього у 1991–2019 рр. *

* Побудовано за [237]

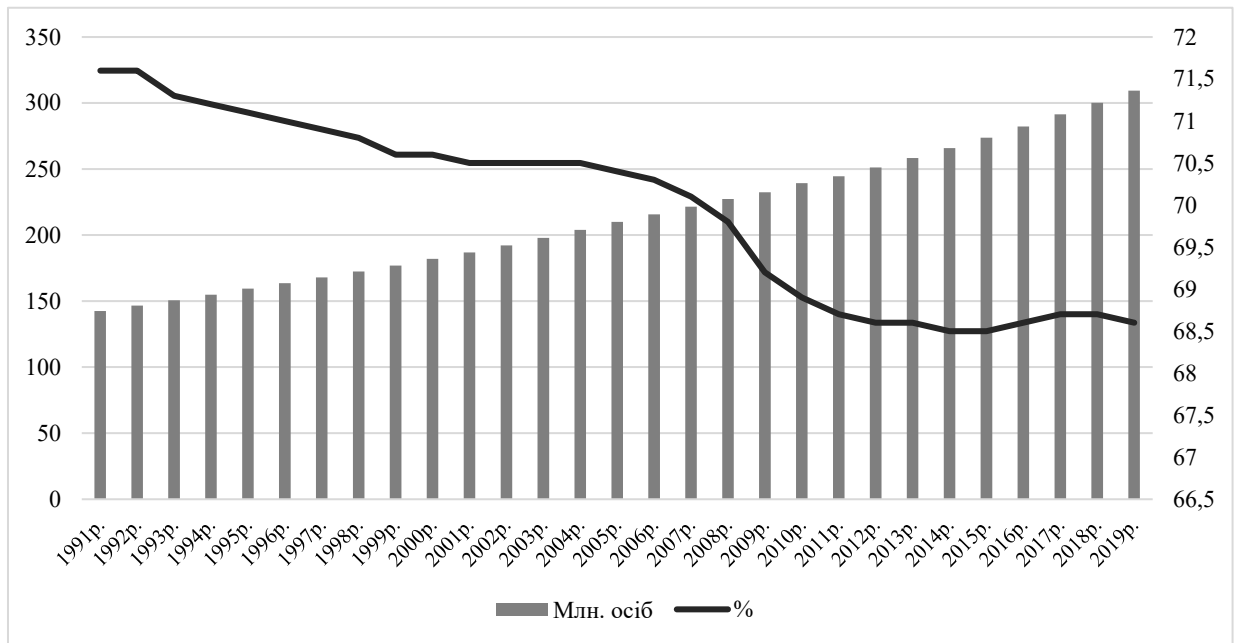

Рис. 2.24. Динаміка (млн осіб) та рівень (%) зайнятості в групі країн, що розвиваються у 1991–2019 рр. *

* Побудовано за [237]

Крім того, нові технології і зміни в організації праці і виробництва, виступаючи ключовими чинниками структурних зрушень в економіці та у сфері трудових відносин, сприяють розповсюдженню нових форм зайнятості. За даними МОП, в країнах, де працює 84 % всієї світової робочої сили, $\frac{3}{4}$ працівників працюють за тимчасовими або короткостроковими трудовими договорами, в умовах неформальної зайнятості, без договору або зайняті неоплачуваною сімейною працею (на сьогодні у світі взагалі без трудового договору працюють 60% працівників, навіть серед найманих працівників лише 42 % працюють за постійним договором) [41]. Тобто на етапі глобалізації економічного розвитку спостерігається перехід від стандартної моделі зайнятості, за якої люди отримують заробітну плату як наймані працівники в рамках трудових правовідносин з роботодавцями, мають стабільні робочі місця і працюють продовж повного робочого дня (на умовах, що відповідають даній моделі, на сьогодні працевлаштовується менше $\frac{1}{4}$ працівників).

При цьому показники за регіонами суттєво відрізняються. Так, в країнах з розвинутою економікою і країнах Південно-

Східної Європи за наймом працюють приблизно 80 % працівників, в той час як в крайніх Південної Азії і країнах Африки на південь від Сахари цей показник не перевищує 20 %. При цьому у світі спостерігається зростання зайнятості на умовах неповного робочого дня, особливо серед жінок: за даними МОП, темпи зростання чисельності робочих місць на умовах неповного робочого часу випереджали темпи зростання числа робочих місць на умовах повного робочого часу [41], що вказує на диверсифікацію зайнятості та поглиблення нестабільності світового ринку праці (зрушення в бік від традиційних форм трудових відносин до нестандартних видів зайнятості, перш за все, пов'язані зі зростанням нерівності і рівня бідності в багатьох країнах). Вищезазначені тенденції поглиблюють ризик закріплення кола «низький глобальний попит – низькі темпи створення робочих місць».

Так, у 86 країнах, на частку яких припадає 65% глобальної зайнятості, більше 17 % працівників працюють на умовах неповного робочого дня менше 30 годин на тиждень. Частка жінок, зайнятих на умовах неповного робочого часу, становила 24 % у порівнянні з 12,4 % серед чоловіків [41]. При цьому якщо серед працівників з постійними трудовими договорами 80 % сплачують внески в пенсійні фонди, то серед працівників, що працюють за тимчасовими договорами, таких всього 51 %.

В регіональному розрізі (рис. 2.25, рис. 2.26) динаміка зайнятості також демонструє різноспрямованість тенденцій абсолютних і відносних показників. При цьому особливо складною є ситуація в регіонах Східної і Південної Азії, а також Субсахарської і Північної Африки (регіональний аспект зайнятості є особливо важливим, оскільки компоненти глобального ринку праці складаються на континентально-регіональному рівні, де регіон виступає великим наднаціональним утворенням, яке складається з країн за схожими соціально-економічними і соціально-культурними характеристиками [62, с. 98]).

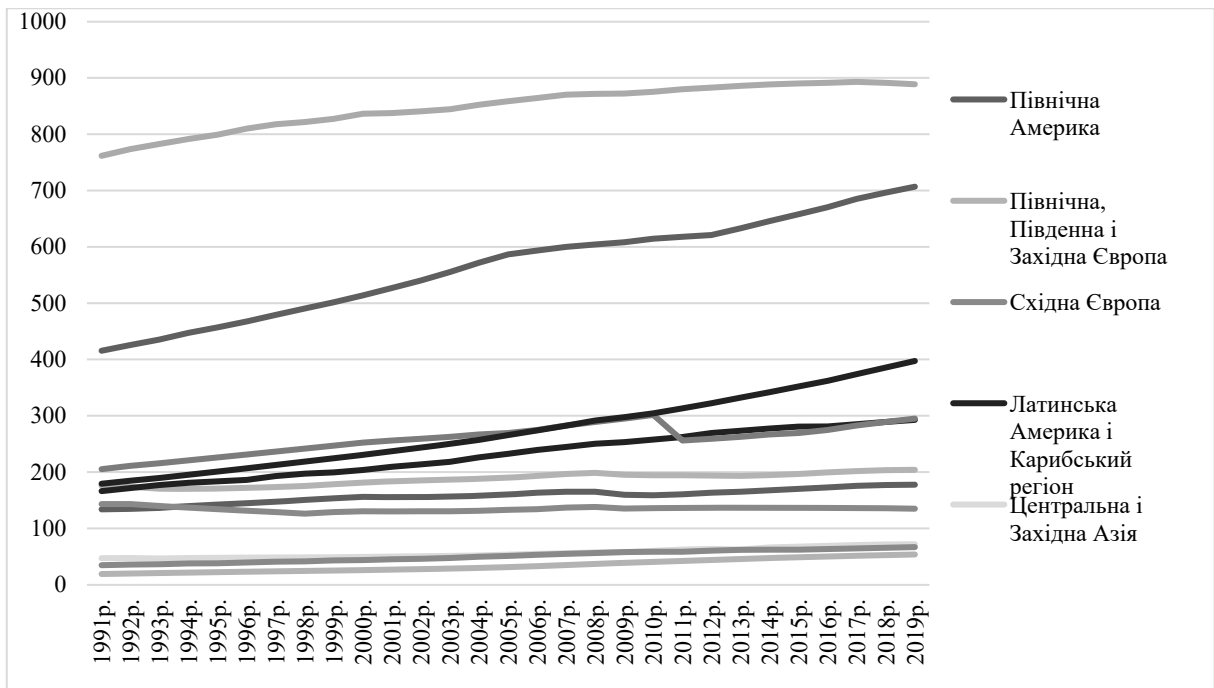

Рис. 2.25. Динаміка зайнятості населення за регіонами світу у 1991–2019 рр., млн осіб [111]

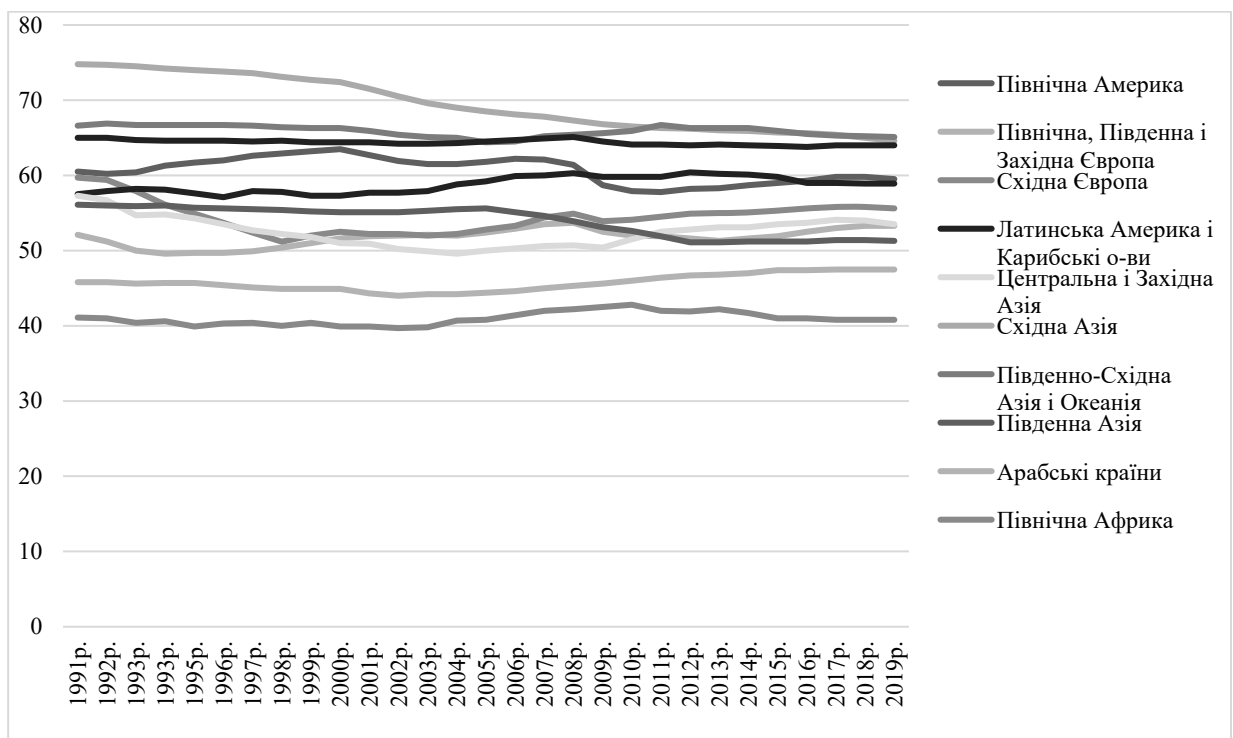

Рис. 2.26. Рівень зайнятості населення за регіонами світу у 1991–2019 рр., млн осіб. [111]

Особливо актуальною є проблема незахищеної зайнятості і працюючих бідних (кількість незахищених у правовому відношенні працівників у світі оцінюється на рівні 1,44 млрд осіб, $\frac{3}{4}$ із

них працюють в двох регіонах – Південній Азії і Африці) [41]. Активно вирішують дану проблему країни Східної Азії: якщо в 2007 р. частка незахищених зайнятих в регіоні склала 50,2 %, то в 2019 р. – 38,9 %.

Розвиток процесів глобалізації значною мірою позначається на структурі зайнятості, яка виступає реальним відображенням структурних зрушень, що відбуваються у світовій економіці, та відповідних трансформацій під впливом появи нових технологічних процесів, збільшення частки високотехнологічних виробництв, зниження частки виробничого сектора та зростання сектора послуг. Суттєві структурні зрушення в зайнятості відбуваються на користь сфери обслуговування як в абсолютному (рис. 2.27), так і відносному вимірі (рис. 2.28, табл. 2.11). Так, якщо в 1991 р. на сільське господарство припадало 44% зайнятих, на промисловість – 22 %, на сферу послуг – 34 %, то у 2019 р. розподіл був кардинально іншим – 28 %, 23 %, 49 % відповідно. При цьому в розвинутих країнах картина є ще більш показовою: частка зайнятих в сфері послуг коливається від 67,8 % в Італії до 83,5 % у Великій Британії.

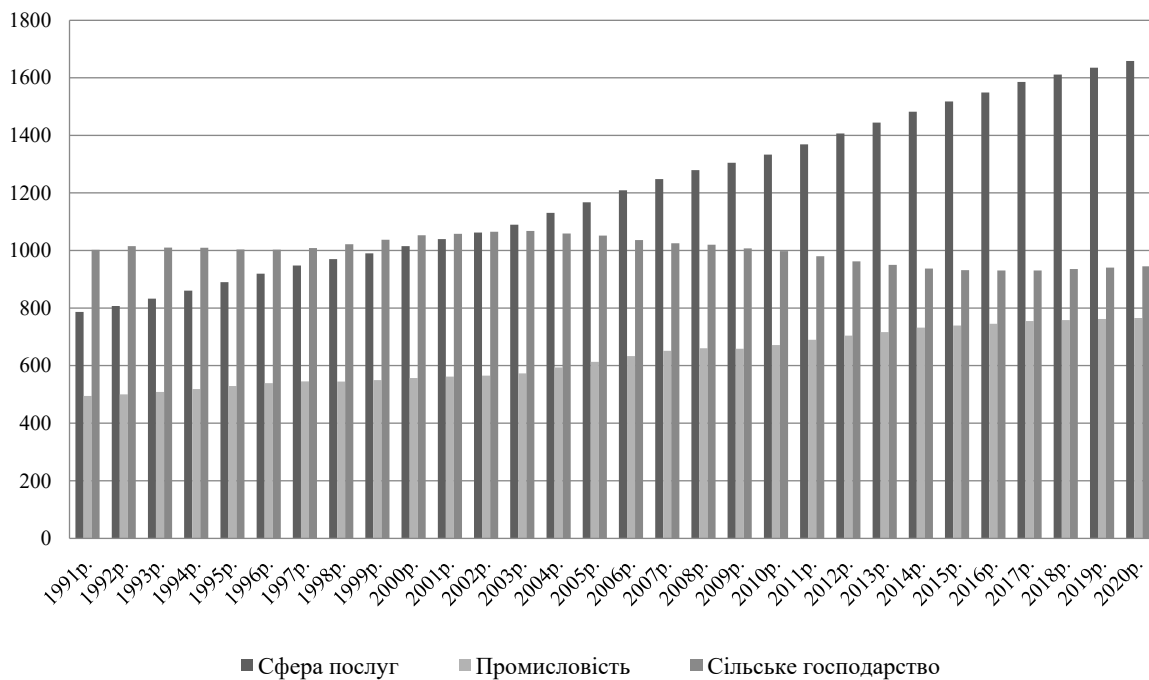
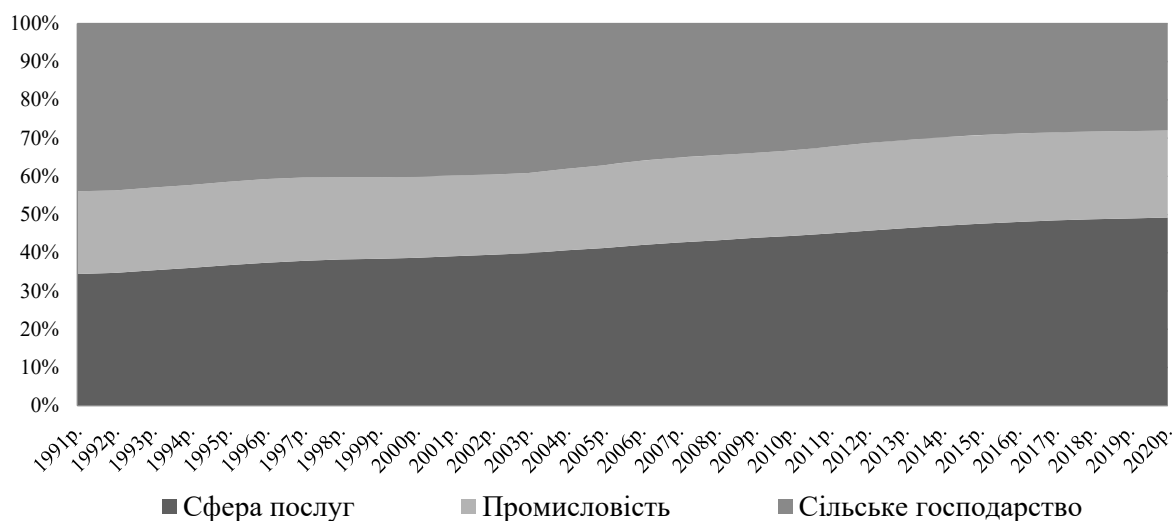

Рис. 2.27. Динаміка зайнятості за секторами світової економіки у 1991–2020 рр., млн осіб [237]

*Рис. 2.28. Структура зайнятості за секторами світової економіки у 1991–2020 рр., % **

* Розраховано за [237]

Таблиця 2.11

Динаміка зайнятості у світі за секторами економіки у 1991–2020 рр., млн осіб [237]

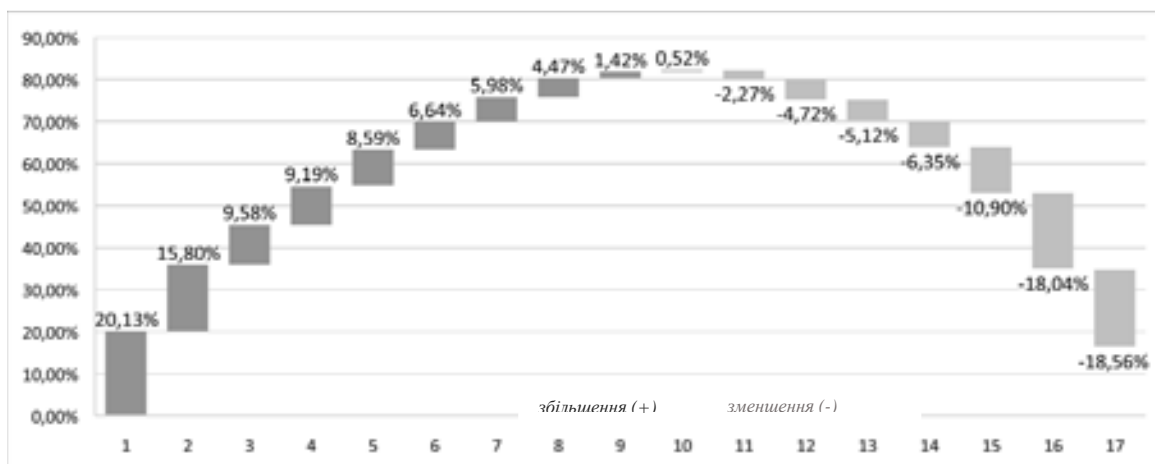
<i>Роки</i>	<i>Сфера послуг</i>	<i>Промисловість</i>	<i>Сільське господарство</i>
1	2	3	4
1991	786,7	494,5	1002,4
1992	806,9	500,0	1015,0
1993	832,8	508,5	1010,1
1994	860,6	518,6	1009,3
1995	890,2	529,1	1003,6
1996	919,4	539,0	1002,6
1997	947,9	545,3	1008,1
1998	970,1	544,7	1021,7
1999	990,0	549,7	1037,5
2000	1015,1	556,9	1052,6
2001	1039,6	561,7	1057,8
2002	1062,2	565,1	1065,0
2003	1089,3	572,9	1068,1
2004	1130,7	593,7	1058,9
2005	1167,6	612,8	1052,0
2006	1208,9	632,9	1035,9
2007	1248,3	651,6	1025,2
2008	1279,2	660,3	1020,0
2009	1305,0	658,8	1007,1
2010	1333,3	671,6	997,9
2011	1368,7	689,5	979,9
2012	1406,5	704,4	962,2

Продовження табл. 2.11

1	2	3	4
2013	1444,2	716,6	949,8
2014	1482,1	732,0	937,1
2015	1517,8	739,3	931,7
2016	1549,1	745,2	930,5
2017	1585,3	754,6	930,5
2018	1611,2	758,2	935,6
2019	1634,8	761,8	940,3

Загалом в ЄС протягом 2015–2025 рр. очікується скорочення зайнятості у таких галузях, як видобуток вугілля (на 18 %), енергетична і газова галузь (на 10 %), сільське господарство (на 18 %); зростання зайнятості – у сфері науки і техніки (на 20 %), сфері адміністративної діяльності та службі підтримки (на 15 %), в освіті (на 10 %) (рис. 2.29) [46].

Визначення структурних трансформацій є тим більш важливим, що темпи, якими в світі розвивається третя і четверта промислові революції, свідчать про майбутню істотну зміну загальної структури зайнятості та уповільнення темпів створення нових робочих місць [47].

1	Нерухомість, наука і техніка	10	Транспортування і зберігання
2	Адміністративна діяльність, служби підтримки	11	Будівництво
3	Освіта	12	Мистецтво, рекреація
4	Інформація і комунікація	13	Промисловість
5	Охорона здоров'я і соціальна робота	14	Постачання води, каналізація, управління відходами
6	Фінанси і страхування	15	Електрика, газ, кондиціонування
7	Надання житла і харчування	16	Сільське господарство, лісництво і рибальство
8	Торгівля	17	Видобуток вугілля і розробка кар'єрів
9	Державне управління і охорона		

Рис. 2.29. Зміни у структурі зайнятості в ЄС у 2015–2025 рр. (прогноз) [98]

При цьому структурні зрушення на галузевому рівні демонструють більш глибокі структурні зрушення, які мають інноваційний та людиноцентричний характер. Так, якщо загальний приріст кількості зайнятих у світовій економіці до 2029 р. очікується на рівні 3 %, то зайнятість в ряді галузей, за наявними оцінками, зросте значно більше: в обслуговуванні повітряних турбін – на 61 %, сонячній енергетиці – на 51 % і т. і., при суттєвому зрушенні в бік людиноцентричних галузей (медичне обслуговування (медсестри) – на 52 %, реабілітація – на 35 %, домашній догляд – на 34 % і т. і.) та інформаційної діяльності (статистика – на 35 %, інформаційна безпека – на 31 %, математика та аналіз баз даних – на 31 % і т. і.) (рис. 2.30).

Загалом очікується, що під впливом цифрових технологій протягом найближчих 10 років зникне біля 5 тис. професій з наявних майже 50 тис. і з'явиться практично стільки ж нових, пов'язаних з новими технологіями, виробництвом нових товарів і їх просуванням на ринок. За результатами прогнозування *McKinsey Global Institute*, вже до 2036 р. може бути автоматизовано від 20 % до 50 % виробничих функцій, а до 2066 р. даний показник може скласти від 46 % до 96 % [234].

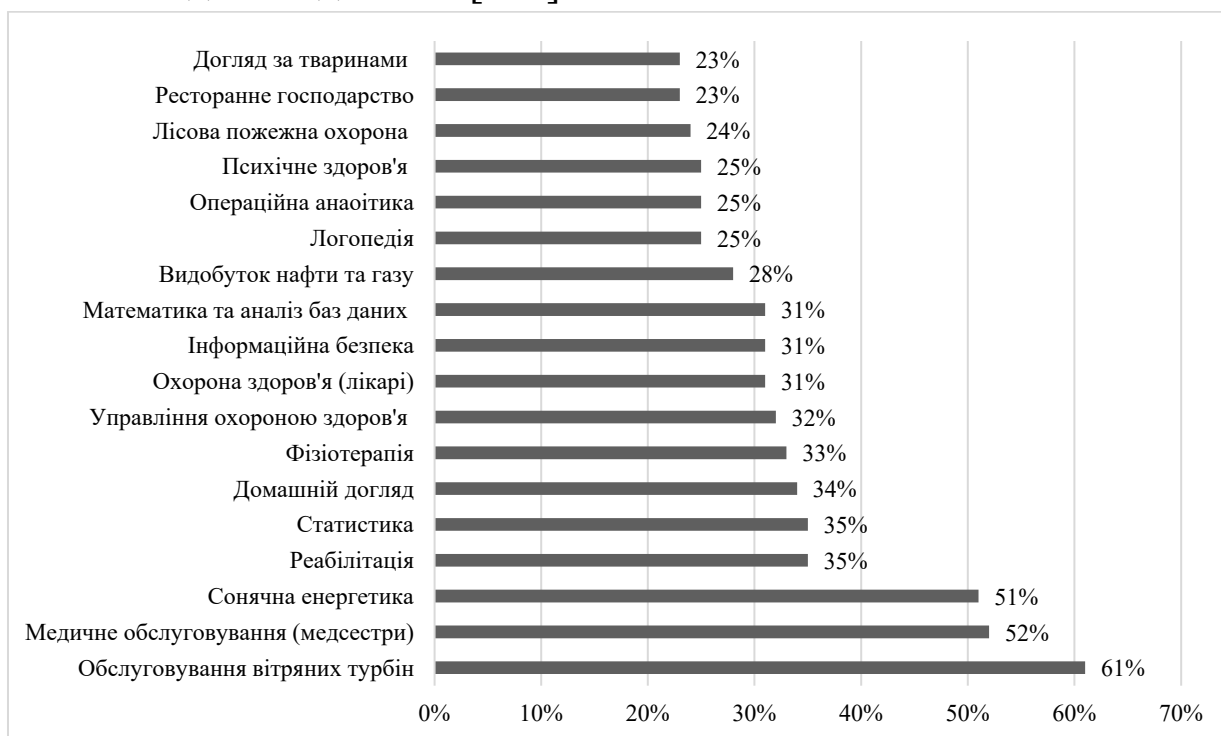

Рис. 2.30. Зростання зайнятості у світовій економіці за галузями і сферами діяльності у 2019–2029 рр., % [195]

Зокрема, очікується, що в США до 2050 р. будуть автоматизовані до 80 % робочих місць в автомобілебудуванні, 70 % – в хімічній промисловості, 45 % – в медичній галузі, 30 % – в туристичній галузі, що може означати втрату 69 млн. робочих місць (47 % зайнятих). Аналогічними є прогнози щодо країн ЄС. Так, за даними *Брюсельської європейської глобальної економічної лабораторії (BRUEGEL)*, в найближчі 30 років в розвинутих країнах Європи майже 50% професій будуть автоматизовані і комп'ютеризовані, а в менш економічно розвинутих країнах – близько 60 %. Найбільш масштабні наслідки очікуються щодо країн Південно-Східної Азії, де в найближчі 20 років внаслідок структурних змін втратити роботу можуть 135 млн працівників (в Європі кількість промислових робіт на 10 тис. працівників становить 99 одиниць, в Америці – 84, в Азії – 63 одиниці; в покраїновому розрізі лідирують Південна Корея (631 робот на 10 тис. працівників), Сінгапур, Німеччина, Японія, Швеція, Данія, США, Італія).

Таким чином, глобалізація, сприяючи розповсюдженню нових технологій, спричиняє виникнення структурного безробіття в усіх регіонах світу [18, с. 10], що актуалізує завдання навчання впродовж життя і обумовлює важливість формування універсальних міждисциплінарних навичок, серед яких, за матеріалами *Всесвітнього економічного форуму – 2020 р.*, до 2025 р. будуть затребувані такі: аналітичне мислення та інноваційність; активне навчання та стратегії навчання; вирішення складних проблем; критичне мислення та аналіз; креативність, оригінальність та ініціативність; лідерство та соціальний вплив; використання технологій, моніторинг та контроль; створення технологій та програмування; витривалість, стресостійкість та гнучкість; логічна аргументація, вирішення проблем та формування ідей [231], (слід відзначити, що даний перелік достатньо динамічно змінюється, про що свідчить перелік навичок, які були затребувані до 2015 р. та до 2020 р.) (табл. 2.12).

**Навички, актуальні для побудови кар'єри, за матеріалами
Всесвітнього економічного форуму [12, 231]**

<i>2015 р.</i>	<i>2020 р.</i>	<i>2025 р.</i>
1. Комплексне вирішення проблем	1. Комплексне вирішення проблем	1. Аналітичне мислення та інноваційність
2. Координація дій з іншими	2. Критичне мислення	2. Активне навчання та стратегії навчання
3. Управління людьми	3. Креативність	3. Вирішення складних проблем
4. Критичне мислення	4. Управління людьми	4. Критичне мислення та аналіз
5. Взаємодія, ведення переговорів	5. Координація дій з іншими	5. Креативність, оригінальність та ініціативність
6. Контроль якості	6. Емоційний інтелект	6. Лідерство та соціальний вплив
7. Сервіс-орієнтація	7. Укладання суджень і прийняття рішень	7. Використання технологій, моніторинг та контроль
8. Укладання суджень і прийняття рішень	8. Сервіс-орієнтація	8. Створення технологій та програмування
9. Активне слухання	9. Взаємодія, ведення переговорів	9. Витривалість, стресостійкість та гнучкість
10. Креативність	10. Когнітивна гнучкість	10. Логічна аргументація, вирішення проблем та формування ідей

Крім того, розвиток Інтернет-технологій кардинально вплинув на форми зайнятості та умови праці, тривалість робочого часу, умови прийому та звільнення працівників, можливості оплати праці тощо. Перш за все, активно стала розвиватись дистанційна зайнятість.

За даними *Міжнародної організації праці (МОП)*, кількість працівників у світі, які працюють дистанційно, щорічно зростає на 20–30 % і на сьогодні складає 17 % загальної кількості зайнятих. В Японії та США частка працівників, що працюють дистанційно, становить 40 %, у Фінляндії – більше 30 %. Країнами-лідерами у сфері дистанційної зайнятості є США, Канада, Фінляндія, Данія, Швеція. Відповідно до даних компаній *Growth from Knowledge Group* та *Flexjobs*, вже у найближчі роки у

вказаних країнах частка працівників, що будуть працювати дистанційно, становитиме від 50 % до 75 % (*Apple, IBM, American Express, General Electric* та ін.) [18, с. 6].

Дистанційна зайнятість має ряд очевидних переваг: скорочення витрат на організацію робочих місць; суттєва економія часу через відсутність транспортної складової; зростання продуктивності праці за рахунок організації праці відповідно до запитів працівника; активізація інклюзивного розвитку ринку праці і т. і. [39].

Дистанційна зайнятість сприяла розвитку *фрілансу*, коли фрілансер знаходиться поза штатом компанії, і має можливість співпрацювати одночасно з різними роботодавцями. Так, в США на сьогодні нараховуються більше 57 млн фрілансерів, внесок яких в економіку становить 1,4 млрд дол. США. При цьому, якщо середньорічні темпи зростання чисельності зайнятості в країні складають 2,6 % на рік, то темпи зростання чисельності фрілансерів – 8,1 % [18, с.7].

Результатом віддаленого працевлаштування у глобалізованій економіці став також інтенсивний розвиток *міжнародного аутсорсингу*, поширення якого вносить зміни до методів роботи та організації праці на світовому ринку праці, відкриває перед компаніями і країнами можливість отримання вигод від міжнародного поділу праці за рахунок позиціонування на ринку праці як в ролі постачальника аутсорсингових послуг, так і в ролі замовника. За даними *Американського інституту аутсорсингу*, 89 % підприємств в США делегують частину своїх бізнес-процесів зовнішнім провайдерам. В Європі бізнес-процеси на аутсорсинг передають більше 83 % підприємств (в Німеччині – 87 %, у Франції – 88 %) [18, с. 7–8].

Як мінімум 90 % сучасних підприємств використовують аутсорсинг хоча б для одного бізнес-процесу. Такі компанії, як *Toyota, Honda, Chrysler* делегують стороннім підрядникам приблизно 70 % бізнес-процесів [229]. За даними *Information Service Group (ISG)*, найпривабливішим ринком аутсорсингу є

індійський (під контролем індійських компаній знаходиться 27,1 % світового ринку аутсорсингу). Такі індійські компанії, як *Tata Consultancy Services* та *Infosys* націлені на великі контракти і для залучення клієнтів використовують більш вигідне для замовників ціноутворення, а також пропонують їм співпрацю без великих авансових платежів [181].

Загалом серед країн-виконавців аутсорсингових послуг лідирують Індія та Китай (рис. 2.31), до яких надходять замовлення з країн Європи, США та Японії. При цьому на даному ринку також спостерігаються певні зрушення: США поступово переорієнтуються на аутсорсинг у власній країні (*оншоринг*), Японія збільшує обсяг замовлень на аутсорсингові послуги до Китаю, на замовників з Європи більшою мірою працюють виконавці з країн Східної та Центральної Європи, Китаю, Індії [210].

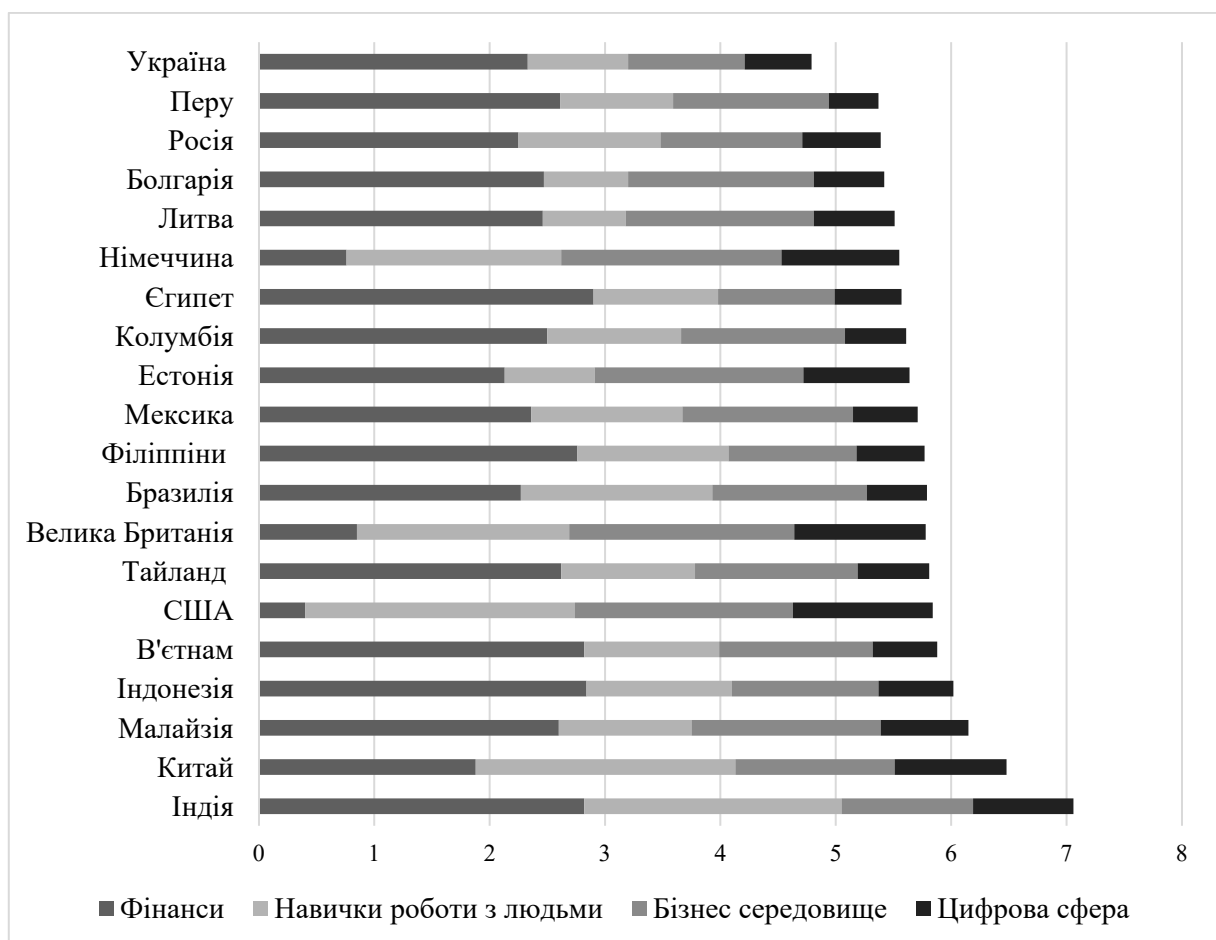

Рис. 2.31. Топ-20 країн за Глобальним індексом аутсорсингу ISG 2020 [229]

В 2019 р. обсяг світового ринку аутсорсингових послуг оцінювався в 92,5 млрд дол. США, збільшившись у порівнянні з 2018 р. на 7 млрд дол. США. Прибуток світової індустрії аутсорсингу у 2019 р. становив 26 млрд дол. США. Найбільша частка світового доходу від аутсорсингу припадає на Північну і Південну Америку – 62 млрд дол. США в 2019 р., компаніями-лідерами на світовому ринку аутсорсингу виступають *ISS World* (цифрова та фінансова безпека) та *Accenture* (ІТ, аутсорсинг кадрів, консалтинг) [189].

Україна на світовому ринку аутсорсингових послуг також впевнено покращує свої позиції. Так, якщо в 2013 р. в переліку країн в сфері офшорингових бізнес-послуг країна займала 41 місце, в 2014 – 24-те, то в 2019 р. – 20-те (див. рис. 2.31). Основними замовниками аутсорсингових послуг України (розробка корпоративних *web*-проектів, інженерні завдання та ін.) є США (80% експорту ІТ-послуг з України), країни ЄС та Ізраїль. Конкурентними перевагами українських розробників виступають, перш за все, широкий спектр технічних можливостей (від програмного забезпечення до промислової інженерії) [158].

Найбільш поширеними бізнес-процесами в світі, що передаються на міжнародний аутсорсинг, є ІТ-функції, бухгалтерські послуги, аутсорсинг кол-центрів (поряд з аутсорсингом персоналу, виробничим аутсорсингом, логістичним аутсорсингом, юридичним аутсорсингом). При цьому розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяв не лише поширенню аутсорсингу, а й появі *краудсорсингу* (людської хмари) – залучення до виконання ряду робіт широкого кола осіб, у тому числі фрілансерів. За даними *Staffing Industry Analysts (SIA)*, обсяг витрат на краудсорсинг у світовій економіці оцінюється на сьогодні на рівні 47–51 млрд дол. США, перш за все, виходячи з того, що краудсорсинг виступає достатньо дієвим інструментом пошуку талантів. До ТОП-10 компаній, що активно використовують краудсорсинг, входять компанії Китаю, США, Японії, Ізраїлю та Австралії [203].

Таким чином, світовий ринок праці на сучасному етапі характеризується швидким впровадженням нових форм

організації взаємодії працівників і роботодавців (віддалена робота за допомогою засобів інформаційно-комунікаційних технологій за межами приміщення компанії), що кардинально змінює роль людини у забезпеченні результативності економічної діяльності та вимагає пошуку нових підходів держави до оптимізації співвідношення попиту і пропозиції на ринку праці в умовах глобалізації трудоресурсних відносин [18, с. 9].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що базові тенденції розвитку світового ринку праці формуються в результаті структурних трансформацій в економіці, розвитку інноваційних процесів тощо. Структурно-інноваційні зрушення на світовому ринку праці активізують структурні зрушення на ринках праці практично всіх країн, змінюючи роль людини у створенні економічного результату, зумовлюючи попит на висококваліфікованих працівників міждисциплінарного профілю та активізуючи поширення *міжнародного аутсорсингу* та *краудсорсингу*.

2.3. Оцінка впливу глобалізації на трансформацію ринку праці України

Глобалізаційний етап світогосподарського розвитку викликав суттєві трансформації світового ринку праці. Дослідження даних процесів є важливим для здійснення аналізу впливу глобалізації на ринок праці України з метою забезпечення рівноправного включення держави до системи міжнародного розподілу праці, розробки дієвих заходів щодо подолання кризи національного ринку праці.

Жодна з країн не може залишитись осторонь процесів залучення в економіку робочої сили різної національної приналежності шляхом переміщення працівників в рамках системи міжнародного розподілу праці. Відкритість кордонів і зростання масштабів

використання робочої сили в умовах глобалізації безпосереднім чином позначається на механізмах трудових ресурсного забезпечення економіки держав. Зростання відкритості України призводить до поглиблення процесів залучення національного ринку праці до міжнародного обміну робочою силою, що не може не вплинути на склад і структуру трудового потенціалу країни, який суттєво трансформується під впливом активізації міграційних процесів як наслідку включення України до вказаного міжнародного розподілу праці (якщо загальний обсяг міграції робочої сили з України у 2012 р. оцінювався на рівні 1,6 млн осіб, в 2017 р. – 2 млн осіб, то в 2019 р. – вже 3 млн осіб).

Хоча зміст проблем міжнародної міграції має не тільки національну природу (в умовах глобалізації міграція відіграє важливу роль у формуванні і розвитку міжнародного ринку праці, вона виступає важливим чинником трансформації ринку праці України (рис. 2.32), перш за все, в якісному контексті: глобалізаційні процеси зумовили диференціацію працівників в країні залежно від потреб світового ринку праці. Через постійне зростання вимог до кваліфікації працівників у світовій економіці і пропонування відповідних умов праці, глобалізація сприяє диференціації трудових ресурсів за ступенем фахової підготовки із зосередженням найбільш кваліфікованих кадрів в країнах з розвинутою ринковою економікою, стимулюючи від'їзд персоналу, який має відповідну спеціалізацію та кваліфікацію.

Потужність даних процесів обумовлена тим, що у більшості розвинутих країн практично вичерпано екстенсивні фактори економічного зростання, у тому числі можливості збільшення чисельності трудових ресурсів за рахунок природного приросту населення. Наслідком вищезазначених процесів стало збільшення частки молоді серед мігрантів, збереження даної вкрай несприятливої тенденції призведе до прискореного старіння економічно активного населення в державі (рис. 2.33) та погіршить і без того складну демографічну ситуацію, що руйнівним чином

позначиться на трудовому потенціалі країни, його складі і структурі.

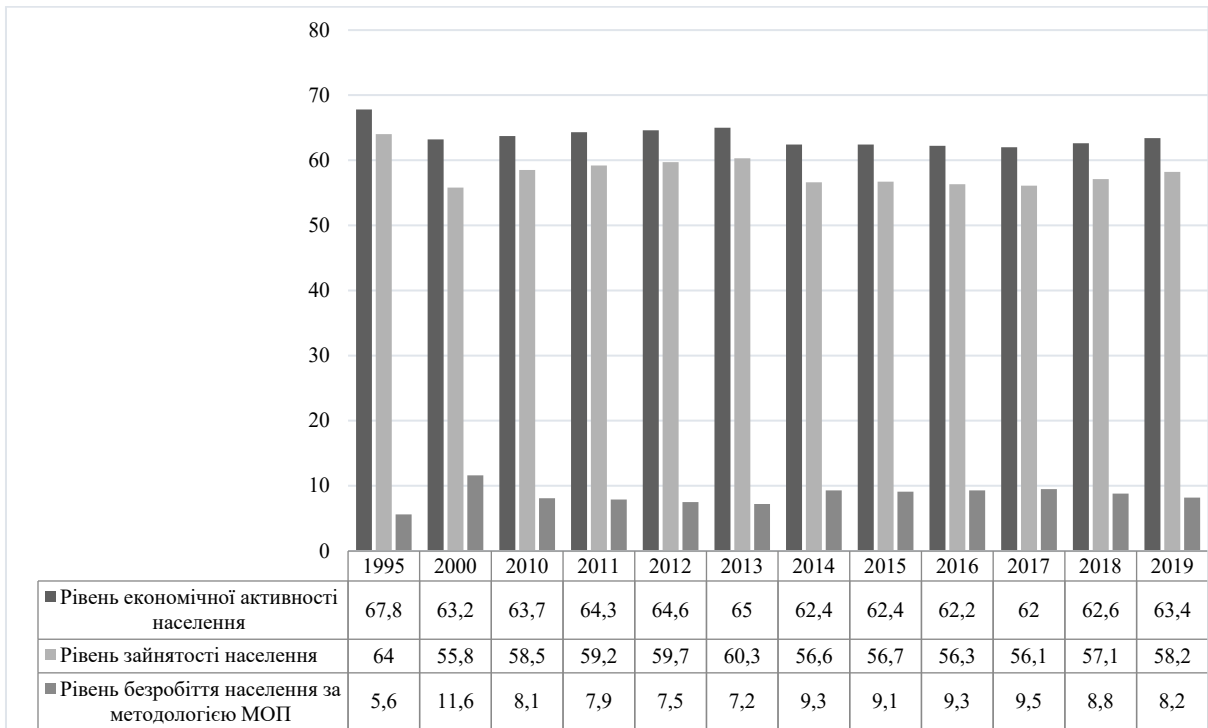

Рис. 2.32. Динаміка розвитку ринку праці України у 1995–2019 рр., % до всього населення у віці 15–70 років [48]

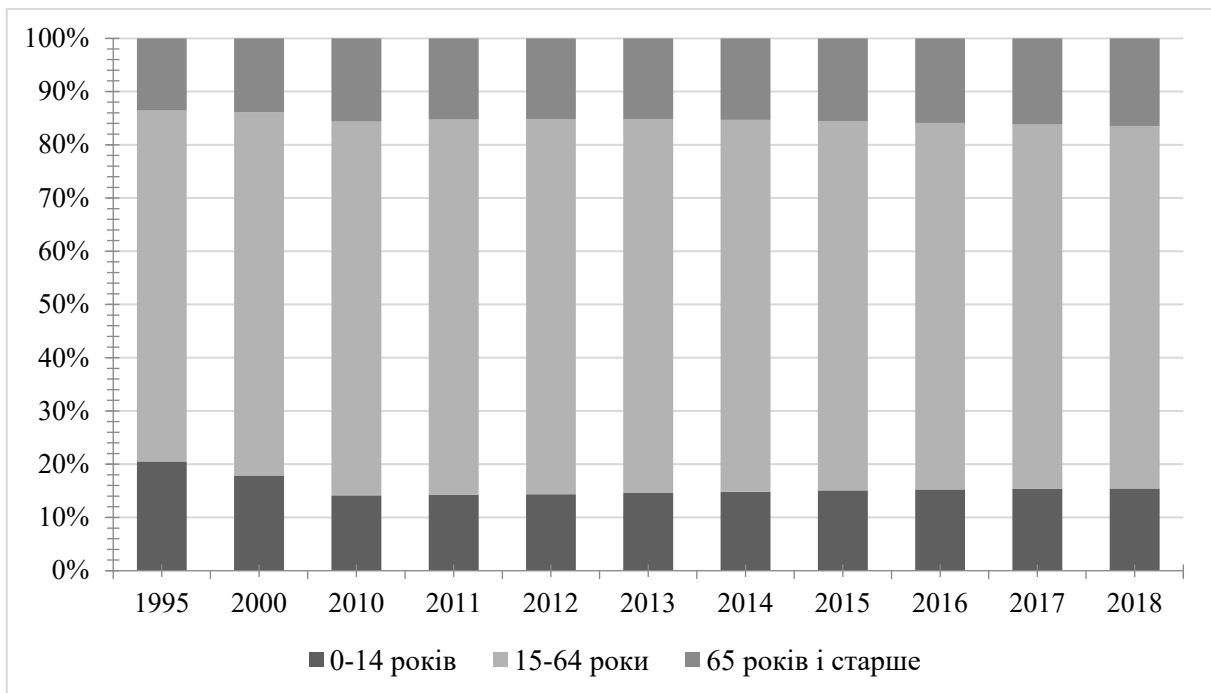

Рис. 2.33. Структура чисельності населення України за віковими групами у 1995–2018 рр., % [48]

Особливо відчутним є зростання кількості українських студентів за кордоном (рис. 2.34), (так, на сьогодні кожен другий студент в Польщі – українець).

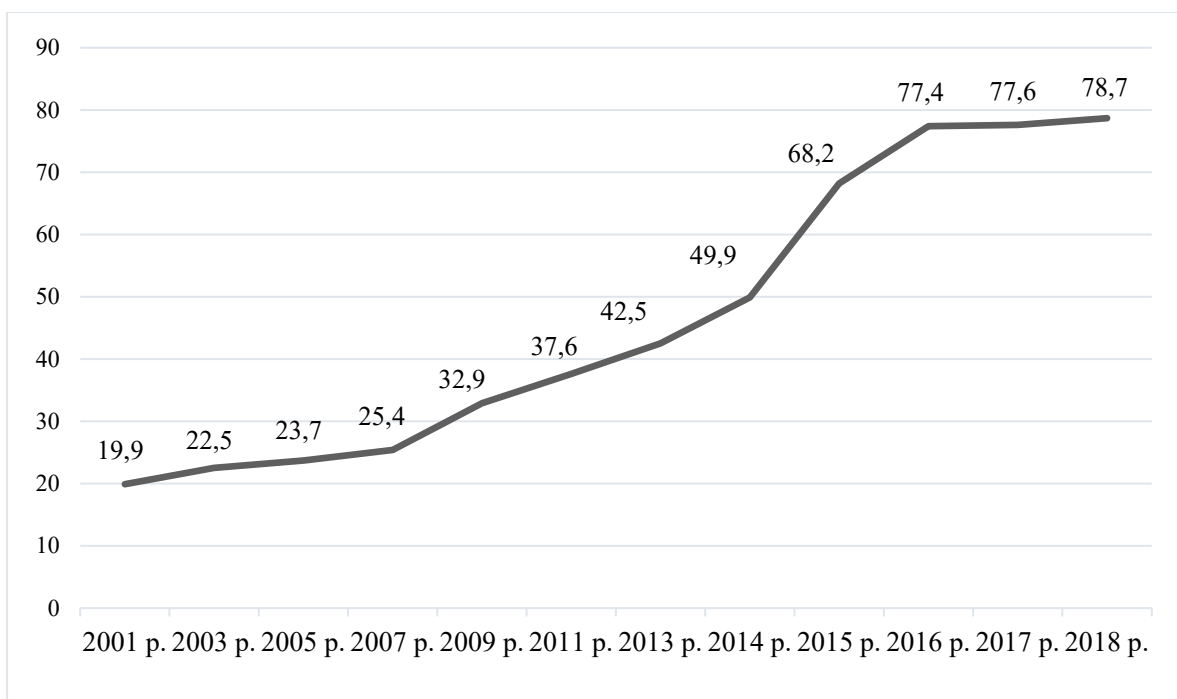

Рис. 2.34. Кількість українських студентів за кордоном у 2001–2018 рр., тис. осіб.

Даний процес дає змогу частині провідних країн світу акумулювати найбільш кваліфіковані кадри, реципієнтами яких виступають держави, в яких рівень оплати праці та умови самореалізації відповідають запитам кваліфікованих працівників [110].

Слід відзначити, що наростанню освітньої міграції сприяє процес об'єднання сімей українських трудових мігрантів в країнах їх перебування: якщо у 2000 р. в італійських університетах навчалось лише 40 українців, то в 2017 р. – вже 2,8 тис. осіб (в 70 разів більше).

Основним мотивом зовнішньої трудової міграції є економічний (середня заробітна плата українського працівника за кордоном на початок 2020 р. становила 32 167 грн., в Україні – 12 264 грн.), що зумовило зростання як кількості міжнародних трудових мігрантів з України, так і обсягів грошових переказів в країну (рис. 2.35) (важливість дослідження останнього чинника

обумовлена тим, що Україна посідає помітне місце в глобальних міграційних процесах, передусім, як країна-донор і отримує з-за кордону значні валютні трансферти [138, с. 56]).

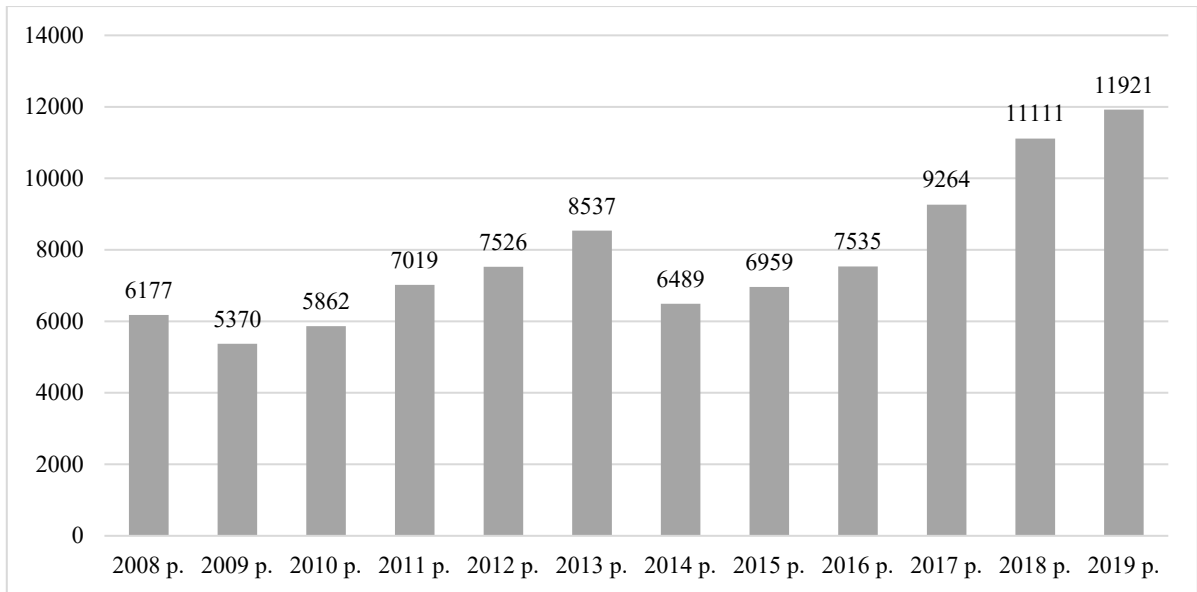
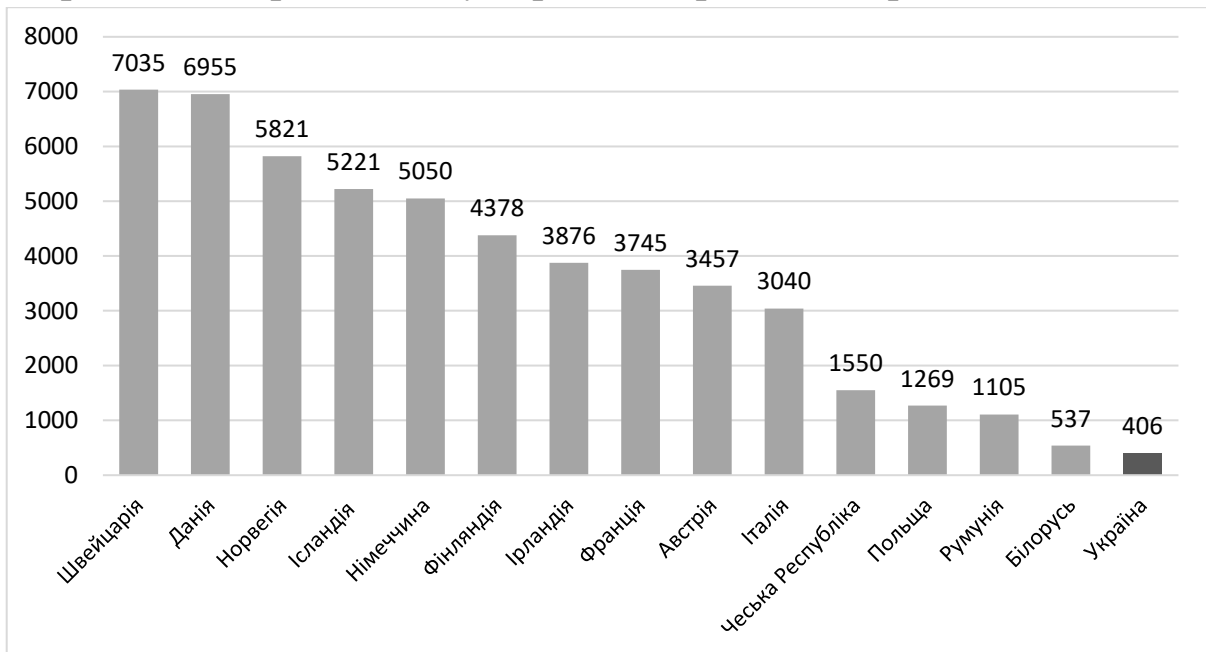

Рис. 2.35. Динаміка обсягів приватних грошових переказів трудових мігрантів в Україну у 2008–2019 рр., млн дол. США [116]

Як свідчить розмір відмінності України від сусідніх країн за рівнем заробітної плати (рис. 2.36), розрив за рівнем добробуту збережеться, принаймні, у середньостроковій перспективі.

*Рис. 2.36. Середньомісячна заробітна плата у деяких країнах Європи у 2019 р., дол. США **

* Побудовано за [41, 110]

Фактично на сьогодні в Україні спостерігається дефіцит гідної праці за параметрами безробіття, неформальної зайнятості, заробітної плати (табл. 2.13). Неєфективна зайнятість, притаманна українському ринку праці, породжує високий рівень безробіття: спостерігається негативна динаміка головних показників гідної праці та незбалансованість ключових параметрів ринку праці. Так, за офіційними даними Державної служби статистики України, рівень безробіття в Україні у 2019 р. склав 8,8 % (див. рис. 2.32) і перевищив середній показник безробіття в ЄС (6,8 %) та переважній більшості європейських країн [69, с. 25].

Слід відзначити, що забезпечення гідної праці стає стратегічним орієнтиром для держави, виступаючи дієвим важелем формування конкурентних переваг українського ринку праці в умовах глобальної соціоекономічної реальності. На користь даного твердження свідчить те, що в рамках загальної програми дій «Сильна соціальна Європа для справедливих перетворень», прийнятої Єврокомісією у 2020 р. і розрахованою на період до 2024 р., п'ять розділів стосуються забезпечення гідної праці з метою скорочення дисбалансу у сфері зайнятості та соціальної підтримки працюючих: «Зміцнення соціальної Європи», «Рівні можливості та зайнятість для всіх», «Справедливі умови праці», «Соціальний захист та інклюзія», «Просування європейських цінностей у світі» [69, с. 26–27].

Таблиця 2.13

Деякі оцінки розвитку ринку праці України [69, с. 24–25]

<i>Індикатори</i>	<i>2014 р.</i>	<i>2015 р.</i>	<i>2016 р.</i>	<i>2017 р.</i>	<i>2018 р.</i>	<i>2019 р.</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
<i>1. Безробітне населення віком 15-70 років</i>						
Чисельність, тис. осіб , у т.ч. за причинами незайнятості, %	1847,6	1654,7	1678,2	1698,0	1576,6	1487,7
вивільнені з економічних причин	22,3	27,8	22,4	23,2	20,7	21,5
звільнені за власним бажанням, за угодою сторін	31,8	28,9	33,0	34,5	38,0	39,6
не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів	16,7	16,4	15,6	12,2	9,8	9,4
Питома вага в чисельності робочої сили (економічно активного населення)	9,3	9,1	9,3	9,5	8,8	8,2

Продовження табл. 2.13

1	2	3	4	5	6	7
<i>2. Населення, зайняте в економіці неформально</i>						
Чисельність, тис. осіб	4540,9	4303,3	4469,9	3695,6	3541,3	3460,4
Питома вага в загальній чисельності зайнятого населення віком 15-70 років, %	26,1	26,2	27,5	22,9	21,6	20,9
<i>3. Працівники, які працювали за договорами цивільно-правового характеру</i>						
Чисельність, тис. осіб	227,1	217,4	244,8	189,9	166,7	139,7
Питома вага в загальній чисельності зайнятого населення віком 15-70 років, %	1,3	1,3	1,5	1,2	1,0	0,84
<i>4. Працівники, які перебували у відпустці без збереження заробітної плати</i>						
Чисельність штатних працівників, тис. осіб	90,5	62,6	163,6	37,3	18,4	15,6
Питома вага в загальній чисельності зайнятого населення віком 15-70 років, %	0,5	0,4	1,0	0,2	0,1	0,09
Питома вага в середньообліковій чисельності штатних працівників, %	1,0	0,8	2,1	0,5	0,2	0,2
<i>5. Працівники, зайняти впродовж неповного робочого дня (тижня)</i>						
Чисельність штатних працівників, тис. осіб	888,1	742,1	464,2	140,1	130,4	123,3
Питома вага в загальній чисельності зайнятого населення віком 15-70 років, %	4,9	4,5	2,9	0,9	0,8	0,7
Питома вага в середньообліковій чисельності штатних працівників, %	9,9	9,2	5,9	1,8	1,7	1,7
<i>6. Зайняте населення, якому заробітна плата нарахована в межах мінімальної заробітної плати</i>						
Чисельність штатних працівників, тис. осіб	394,2	217,8	220,3	506,8	436,7	401,9
Питома вага в загальній чисельності зайнятого населення віком 15-70 років, %	2,2	1,3	1,4	3,1	2,7	2,4
Питома вага в середньообліковій чисельності штатних працівників, %	4,4	2,7	2,8	6,6	5,7	5,4
<i>Довідково:</i>						
Загальна чисельність робочої сили (економічно активного населення у віці 15-70 років), тис. осіб	19920,9	18097,9	17955,1	17854,4	17939,5	18066,0
Загальна чисельність зайнятого населення віком 15-70 років, тис. осіб	18073,3	16433,2	16276,9	16156,4	16360,9	16578,3
Питома вага зайнятого населення в чисельності робочої сили (економічно активного населення), %	56,6	56,7	56,3	56,1	57,1	58,2
Середньооблікова чисельність штатних працівників, тис. осіб	8959	8065	7868	7679	7662	7443

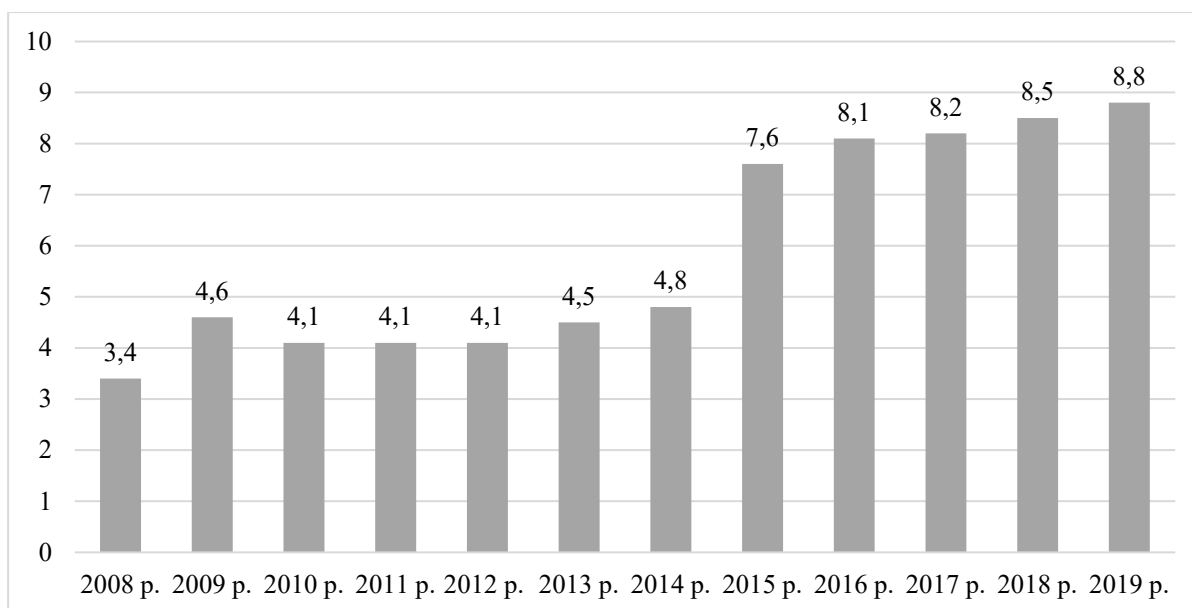
В умовах дефіциту гідної праці в Україні грошові перекази здійснюють, перш за все, позитивний вплив на країни призначення. До *позитивних* наслідків впливу грошових переказів на розвиток економіки країн походження мігрантів належать такі: зростання ВВП, інвестиційний ресурс (зростання попиту на товари та послуги); скорочення рівня бідності; зміна структури витрат

домогосподарств; зростання витрат на освіту; покращення житлових умов; розвиток підприємств [106, с. 16].

Разом з тим, слід виділити ряд *загроз і викликів*, що їх породжують перекази трудових мігрантів для країни реципієнта: збільшення споживацьких настроїв; знецінення змісту праці; орієнтування на подальшу міграцію молоді; дефіцит робочої сили в країні; інфляція; завищення курсу національної валюти і т. і. [173, с. 61].

Результати впливу грошових переказів проявляються на макро- і мікрорівні за трьома основними напрямками: зростання добробуту домогосподарств, скорочення рівня бідності; забезпечення зайнятості, виробництва, економічного розвитку; скорочення дефіциту торговельного та платіжного балансу.

Одночасно, незважаючи на зростання обсягів грошових переказів мігрантів і частки переказів у ВВП країни (з 3,4 % ВВП у 2007 р. до 8,8 % ВВП у 2019 р.) (рис. 2.37), їх дія як засіб забезпечення купівельної спроможності в країні та відтермінування наростання соціальних проблем, не може вважатись прийнятним на тривалу перспективу, оскільки у підсумку (внаслідок скорочення обсягів продукування ВВП) становить загрозу економічній безпеці держави.

*Рис. 2.37. Динаміка обсягів приватних грошових переказів трудових мігрантів в Україну у 2008–2019 рр., % до ВВП **

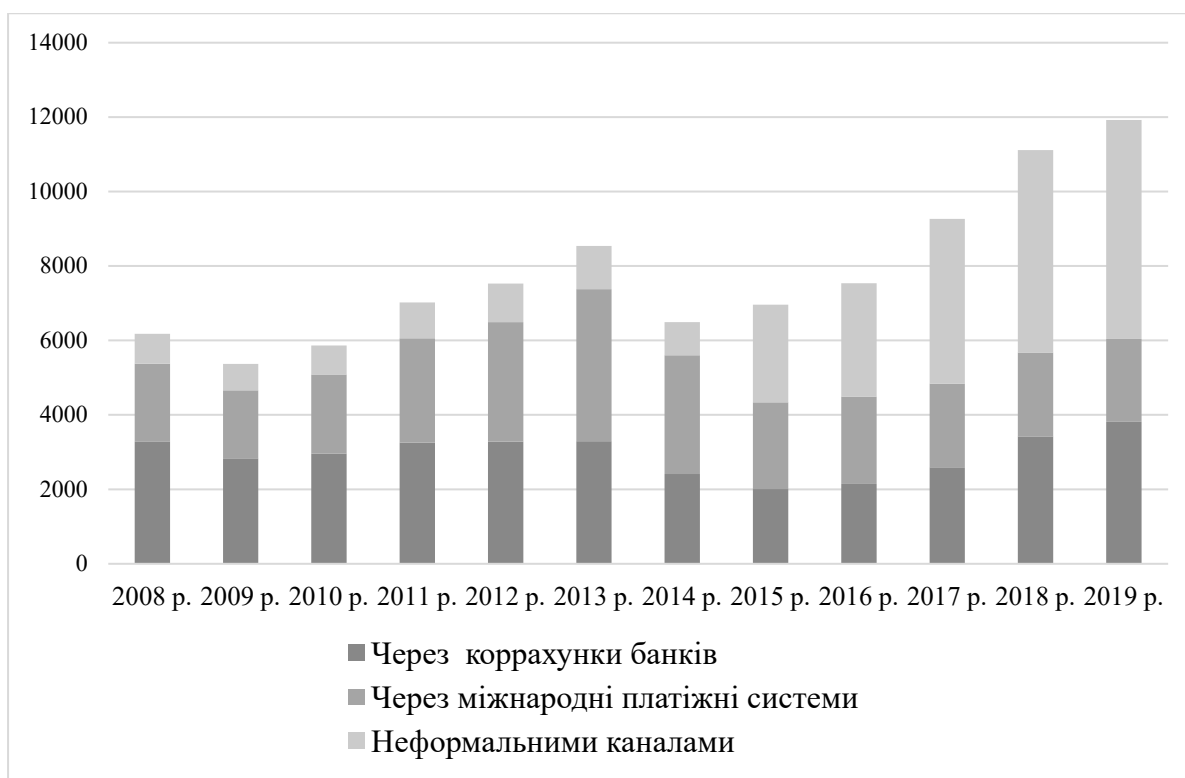
* Розраховано за [41, 110]

Слід також підкреслити, що проблемним аспектом є питання достовірної оцінки обсягу грошових переказів. Формування статистики приватних переказів – більш складне завдання порівняно з іншими компонентами платіжного балансу, оскільки вимагає комбінування різних джерел інформації (даних фінансового сектору, опитування трудових мігрантів, результатів багатоваріантного моделювання, порівняння з даними країн надходження грошових переказів тощо) [131], що зумовило перегляд у 2015 р. Національним банком України відповідної методики розрахунку, в рамках якої враховувались канали неформального надходження грошових переказів (зростання становило з 13,03 % у 2008 р. до 49,33 % у 2019 р.) (табл. 2.14, рис. 2.38).

Таблиця 2.14

**Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну
у 2008–2019 рр. [51]**

Рік	Всього, млн дол. США	Через коррахунки банків		Через міжнародні платіжні системи		Неформальними каналами		Обсяг грошових переказів, % до ВВП
		млн дол. США	% до заг. обсягу	млн дол. США	% до заг. обсягу	млн дол. США	% до заг. обсягу	
2008	6177	3275	53,02	2097	33,95	805	13,03	3,4
2009	5370	2832	52,74	1825	33,99	713	13,28	4,6
2010	5862	2959	50,48	2126	36,27	777	13,25	4,1
2011	7019	3252	46,33	2804	39,95	963	13,72	4,1
2012	7526	3278	43,56	3213	42,69	1035	13,75	4,1
2013	8537	3293	38,57	4084	47,84	1160	13,59	4,5
2014	6489	2410	37,14	3190	49,16	889	13,70	4,8
2015	6959	2005	28,81	2331	33,50	2623	37,69	7,6
2016	7535	2145	28,47	2345	31,12	3045	40,41	8,1
2017	9264	2591	27,97	2247	24,26	4426	47,78	8,2
2018	11111	3420	30,78	2255	20,30	5436	47,92	8,5
2019	11921	3812	31,98	2228	18,69	5881	49,33	8,8

*Рис. 2.38. Структура обсягів приватних грошових переказів в Україну у 2008–2019 рр., млн дол. США **

* Побудовано за [51]

Значення приватних переказів із-за кордону як вагомого чинника надходження валютних коштів в країну зростає через скорочення обсягів експорту та притоку іноземних інвестицій в країну (так, починаючи з 2013 р., сума ПІІ була в 2–4 рази меншою за обсяг зазначених переказів), внаслідок чого трудові мігранти перетворились на найбільших потенційних інвесторів української економіки [131]. Одночасно переважна більшість зазначених коштів спрямовується не на інвестиційні цілі чи розвиток власної справи, а на поточні витрати, придбання нерухомості, освіту дітей, заощадження тощо.

При цьому, згідно з результатами дослідження МОМ фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, перекази мігрантів становлять майже половину бюджету домогосподарств, які мають у своєму складі довгострокових трудових мігрантів, і 60 % бюджету тих домогосподарств, члени яких практикують короткострокову трудову міграцію. Спираючись на результати економіко-математичного

моделювання, дослідниками зроблено висновок, що без даних переказів Україна втратила б 7,1 % економічного потенціалу, споживання зменшилось би на 18 %, а доходи домогосподарств – на 14–21 % [138, с. 18–19].

Характерною особливістю останніх років є зменшення на фоні загального зростання обсягів приватних трансфертів, грошових трансфертів працівників, що працюють за кордоном більше року (рис. 2.39). Це свідчить про зміну профілю трудової міграції: якщо попередні хвилі міграції в Україні виникали через бажання покращити побутові й житлові умови, забезпечити дітей освітою та підвищити власний рівень життя й рівень життя родини, то сучасні трудові мігранти мають на меті виїзд за кордон на постійне місце проживання з подальшим возз'єднанням сім'ї [116].

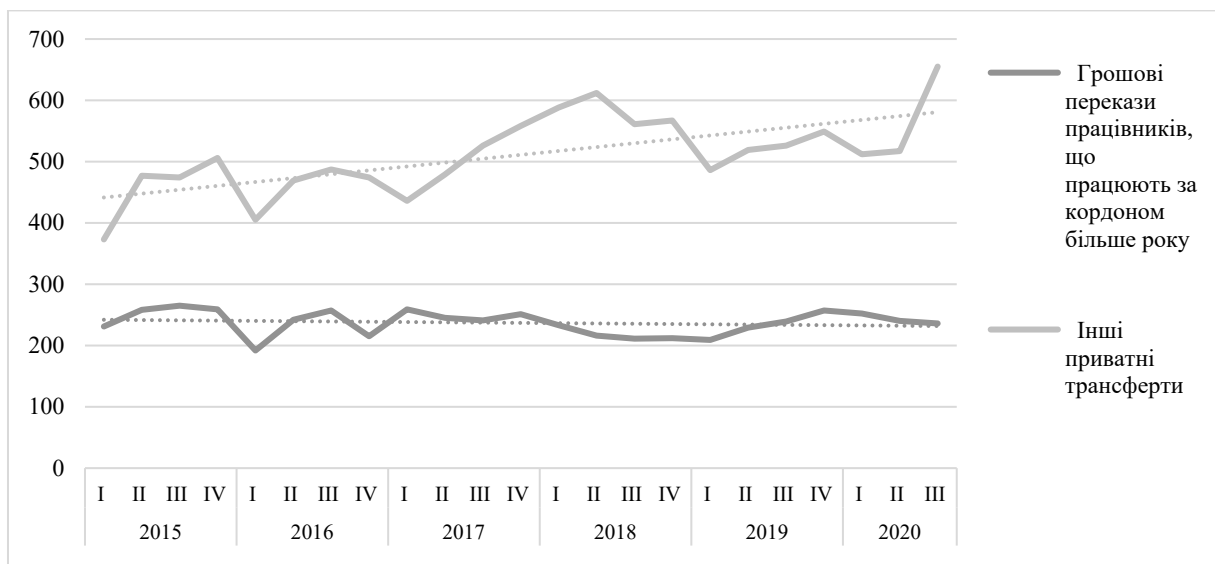

Рис. 2.39. Обсяг приватних трансфертів в Україну у 2015–2020 рр.

На користь висновку щодо трансформації тимчасової міграції у постійну свідчить динаміка чисельності громадян України, які оформили документи для виїзду за кордон на постійне місце проживання (рис. 2.40) та динаміка чисельності громадян України, які мають статус довготривалого мігранта в країнах ЄС (рис. 2.41). При цьому загальна кількість уперше виданих дозволів на працевлаштування українським громадянам

у країнах ЄС збільшилась зі 116 у 2008 р. до 527 у 2018 р. (рис. 2.42) (понад 78 % вперше виданих дозволів припадає на Польщу, майже 65 % з них видані у зв'язку з виконанням вперше оплачуваної роботи; в Чехії щорічна квота для українських мігрантів зростає з 3800 до 19600 осіб) [161, с. 7]. Якщо в 1990 р. в Чехії нараховувалось 8 тис. іммігрантів з України, то в 2019 р. – 119 тис., в Іспанії – 403 та 94,3 тис. відповідно, в Італії – 206 та 246,4 тис. відповідно [233].

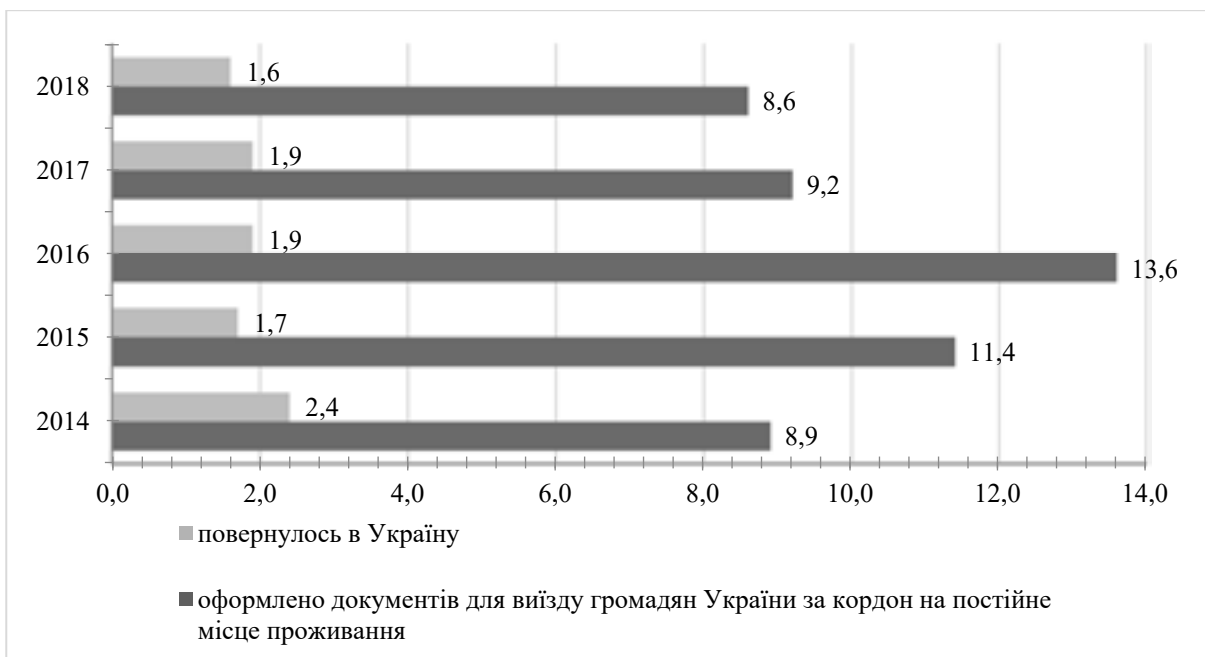

Рис. 2.40. Динаміка чисельності громадян України, які оформили документи для виїзду за кордон на постійне місце проживання у 2014–2018 рр., тис. осіб [203]

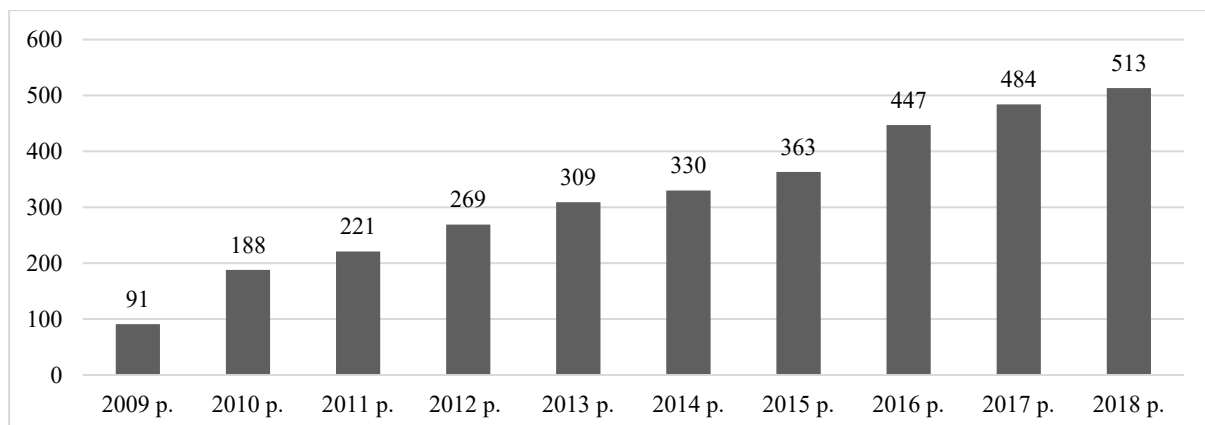

Рис. 2.41. Чисельність громадян України, які мають статус довготривалого мігранта в країнах ЄС у 2009–2018 рр., тис. осіб [161, с. 7]

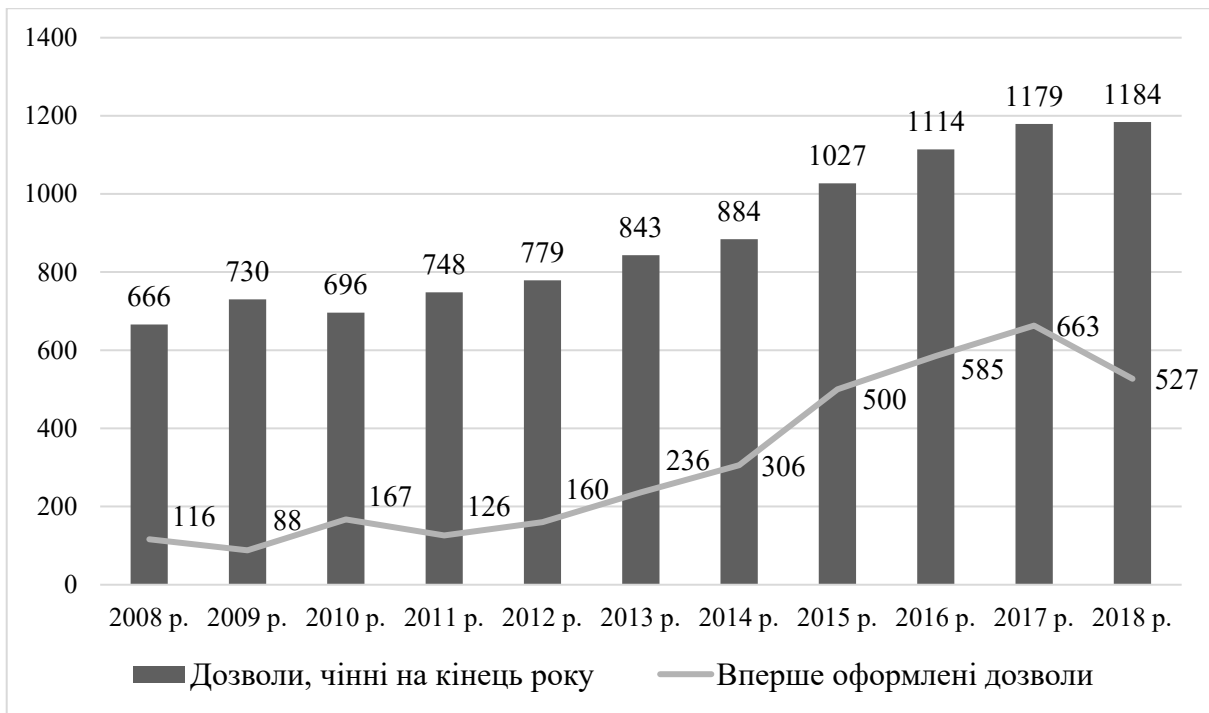

Рис. 2.42. Кількість вперше оформлених та чинних на кінець року дозволів на перебування громадян України в країнах ЄС у 2008–2018 рр., тис. [161, с. 7]

Характерною особливістю включення України до процесів міжнародної трудової міграції є трансформація структури потоків українських трудових мігрантів. Так, якщо у 90-х роках ХХ ст. потоки української трудової міграції спрямовувались в основному в сферу будівництва, сільського господарства, торгівлі та виконання домашніх робіт, включаючи догляд за літніми людьми, то останніми роками в країнах ЄС усе більше зростає попит на кваліфіковану робочу силу (так, на ринку праці Німеччини серед 1 млн вакансій найбільше бракує ІТ-фахівців, лікарів, медперсоналу, у Польщі 15 тис. українців працюють у науковій та науково-технічній сфері). Фактично на світовому ринку праці утворився новий сегмент, який пов'язаний з використанням висококваліфікованих фахівців (наукових працівників, інженерів, аналітиків систем і т. і.) [68, с. 54].

При цьому спостерігається масштабний відтік наукових кадрів з України. За наявними оцінками, починаючи з 1991 р., з країни виїхало більше 100 тис. вчених, а загальна кількість вчених

в країні зменшилась втричі, що характеризує найбільші втрати серед усіх галузей і сфер діяльності.

Опосередковано на користь переростання тимчасової міграції у постійну свідчить територіальна структура українських мігрантів: на західні регіони припадає 69,3 % мігрантів (з них бажають змінити місце проживання (41 %), на центральні – 9,2 % (бажають змінити місце проживання 33 %), на південні – 8,64 % (34 % бажаючих), на східні – 6,8 % (23 % бажаючих), на північні – 5,98 % (рис. 2.43) [173, с. 64; 50].

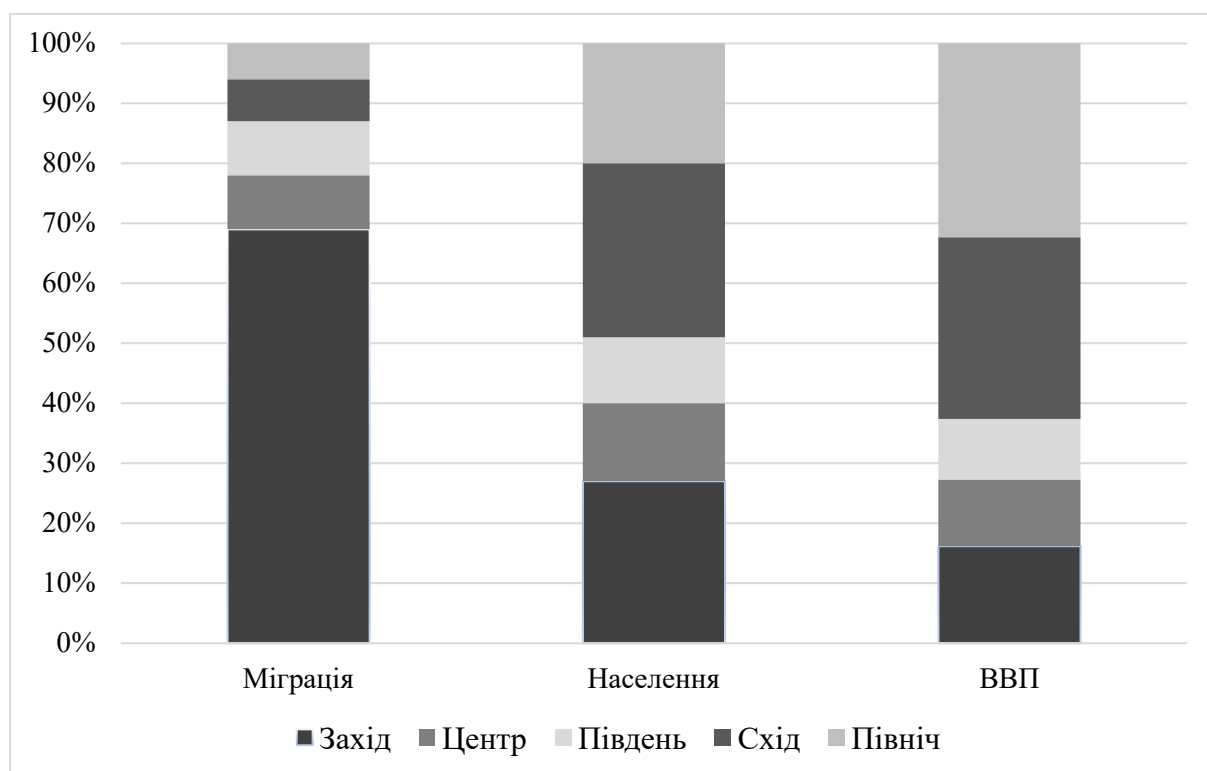

Рис. 2.43. Структура мігрантів, населення та ВВП за регіонами України [249]

Враховуючи прикордонне розташування західних регіонів, можна висловити припущення про більші масштаби надходжень валютних коштів на дані території, оскільки неформальні канали тут задіяні більш активно через переважаючий характер короткострокової міграції: невеликі перманентні обсяги заробітків, що надходять в державу в готівковому вигляді, статистично не

обліковуюються, однак здійснюють суттєвий вплив на вищезазначені можливості потенційного інвестування в країні.

Інтенсифікації транскордонної мобільності мешканців прикордонних територій у напрямку ЄС сприяють угоди про малий прикордонний рух, укладені з Угорщиною в 2007 р., Польщею та Словаччиною в 2008 р., Румунією – в 2014 р., відповідно до яких зокрема здійснюється біля 65 % перетинів кордону з Польщею [138, с. 11].

Оскільки достовірна статистика щодо кількості трудових мігрантів в країні відсутня, спираючись на підходи Світового банку «Міграція та грошові перекази» [217], обсяги і вектори міжнародної трудової міграції з України можна визначити, спираючись на дані щодо структури приватних грошових переказів за країнами походження (табл. 2.15).

Як можна бачити, окрім країн-сусідів (Польща, РФ, Чеська Республіка) потужними осередками економічного тяжіння мігрантів стали провідні економічні центри (США, Велика Британія, Італія, Німеччина), що в умовах глобалізації лише сприятиме поглибленню різниці в рівні економічного розвитку між Україною і вказаними країнами, оскільки для останніх залучення з-за кордону кваліфікованої робочої сили стало важливою передумовою успішного функціонування багатьох галузей економіки, а порівняно відкрита політика щодо кваліфікованого персоналу забезпечує зростання темпів промислового виробництва та скорочення витрат на підготовку кваліфікованих фахівців [123, с. 101]. Такий підхід дає можливість провідним країнам світу акумулювати найбільш кваліфіковані кадри, реципієнтами яких виступають держави, де рівень оплати праці та умови самореалізації не відповідають вимогам кваліфікованих працівників [123, с. 103].

Обсяги приватних грошових переказів в Україну за основними країнами надходження коштів у 2015–2019 рр., млн дол. США [51]

	2015 р.		2016 р.		2017 р.		2018 р.		2019 р.	
	Млн дол. США	%	Млн дол. США	%	Млн дол. США	%	Млн дол. США	%	Млн дол. США	%
Надходження, у т.ч.:										
Польща	6959	100,0	7535	100,0	9254	100,0	11111	100,0	11921	100,0
РФ	1329	19,1	1991	26,4	3116	33,6	3649	32,8	3658	30,7
Чеська Республіка	1835	26,4	1396	18,5	1292	13,9	1091	9,8	1266	10,6
США	314	4,5	377	5,0	435	4,7	846	7,6	1113	9,3
Велика Британія	516	7,4	576	7,6	679	7,3	870	7,8	984	8,3
Італія	245	3,5	259	3,4	311	3,4	394	3,5	601	5,0
Німеччина	350	5,0	412	5,5	44	4,8	492	4,4	498	4,2
Кіпр	270	3,9	291	3,9	318	3,4	426	3,8	462	3,9
Ізраїль	245	3,5	249	3,3	285	3,1	341	3,1	391	3,3
Греція	108	1,6	171	2,3	280	3,0	337	3,0	351	2,9
Вергінські о-ви	191	2,7	179	2,4	178	1,9	191	1,7	195	1,6
ОАЕ	35	0,5	38	0,5	55	0,6	157	1,4	182	1,5
Нідерланди	82	1,2	93	1,2	120	1,3	153	1,4	135	1,1
Сінгапур	67	1,0	71	0,9	98	1,1	123	1,1	127	1,1
Канада	75	1,1	73	1,0	104	1,1	129	1,2	120	1,0
Туреччина	97	1,4	73	1,0	78	0,8	97	0,9	95	0,8
Швейцарія	44	0,6	57	0,8	85	0,9	106	1,0	79	0,7
Іспанія	62	0,9	63	0,8	76	0,8	89	0,8	88	0,7
Португалія	61	0,9	66	0,9	76	0,8	88	0,8	86	0,7
Норвегія	43	0,6	48	0,6	52	0,6	57	0,5	60	0,5
Інші країни	38	0,5	42	0,6	52	0,6	55	0,5	60	0,5
	952	13,7	1010	13,4	1127	12,2	1420	12,8	1370	11,5

Крім того, сприятлива еміграційна політика з боку економічно більш розвинених держав створює широкі можливості для самореалізації висококваліфікованої робочої сили, що накладається у більшості випадків на відставання сфери освіти приймаючих країн від потреб економіки (відповідно, формується зацікавленість фірм у залученні необхідних фахівців з інших країн). При цьому після 2014 р. спостерігається впевнений зсув у надходженні коштів на користь країн ЄС (рис. 2.44), що зумовлено, з одного боку, подіями на Сході України, а з іншого – запровадженням безвізового режиму з країнами ЄС (за висновками *Deutsche Welle*, саме українські працівники зробили економіку Польщі найбільш динамічною в Європі [6], забезпечивши за останні п'ять років, за оцінками Національного банку Польщі, 11 % зростання ВВП країни [12]).

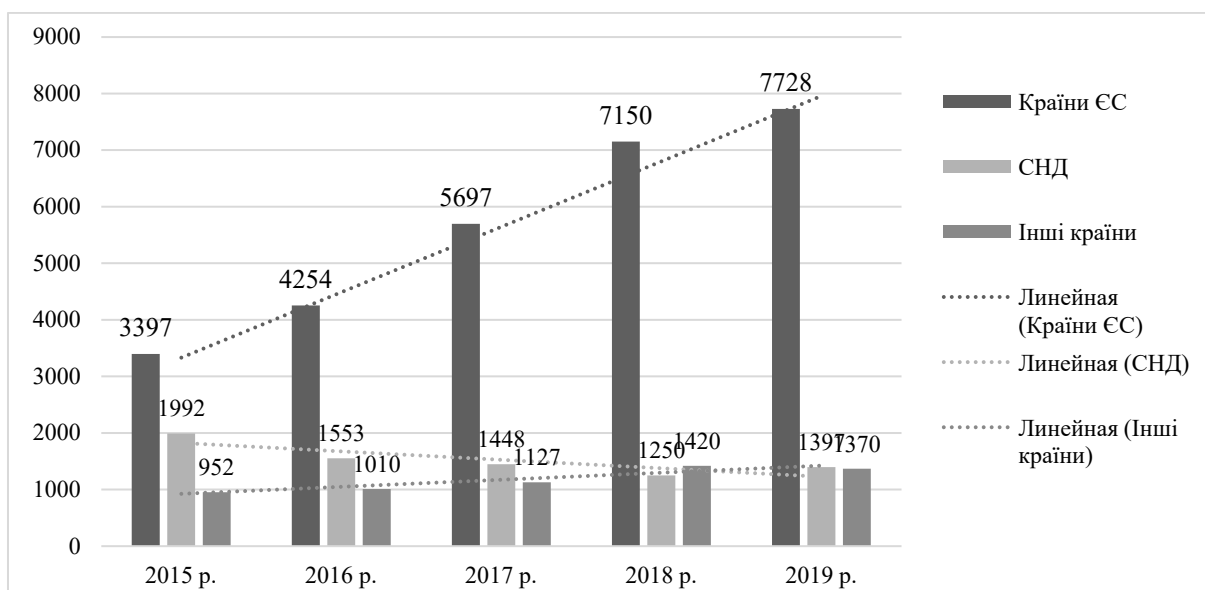

Рис. 2.44. Обсяги приватних грошових переказів в Україну за основними групами надходження коштів у 2015–2019 рр., млн дол. США *

* Побудовано за [51]

На темпи зростання зовнішньої трудової міграції вплинуло також впровадження в Україні пенсійної реформи. Не маючи перспектив отримати за наявних умов гідну пенсію, значна частина громадян вимушена враховувати це при визначенні термінів перебування за кордоном та плануючи спосіб

використання зароблених коштів. Опосередкований вплив на зростання обсягів трудової міграції до ЄС справила адміністративна реформа, коли населені пункти, які не знаходяться в сфері впливу економічно потужних територіальних громад, починають поступово втрачати населення: мешканці потенційно неперспективних населених пунктів нерідко в пошуках роботи надають перевагу від'їзду за кордон [123, с. 105–106].

Упродовж останніх п'яти років економічні чинники міграції посилилися політичними та безпековими, що привело до швидкого зростання міграційних настроїв населення та інтенсифікації міграції. За даними Інституту соціології НАН України, якщо у 2014 р. намір найближчим часом виїхати за кордон мали 7,4 % опитаних, то у 2018 р. – вже 14,3 % (рис. 2.45). На сьогодні загальна чисельність працівників за кордоном, як зазначалось вище, оцінюється на рівні 3 млн осіб (2008 р. – 1,5 млн осіб, 2012 р. – 1,2 млн осіб, 2017 р. – 1,3 млн осіб) [89], з них у Польщі – 442 тис., Італії – 234 тис., Чехії – 132 тис, Німеччині – 121 тис., Іспанії – 92 тис.

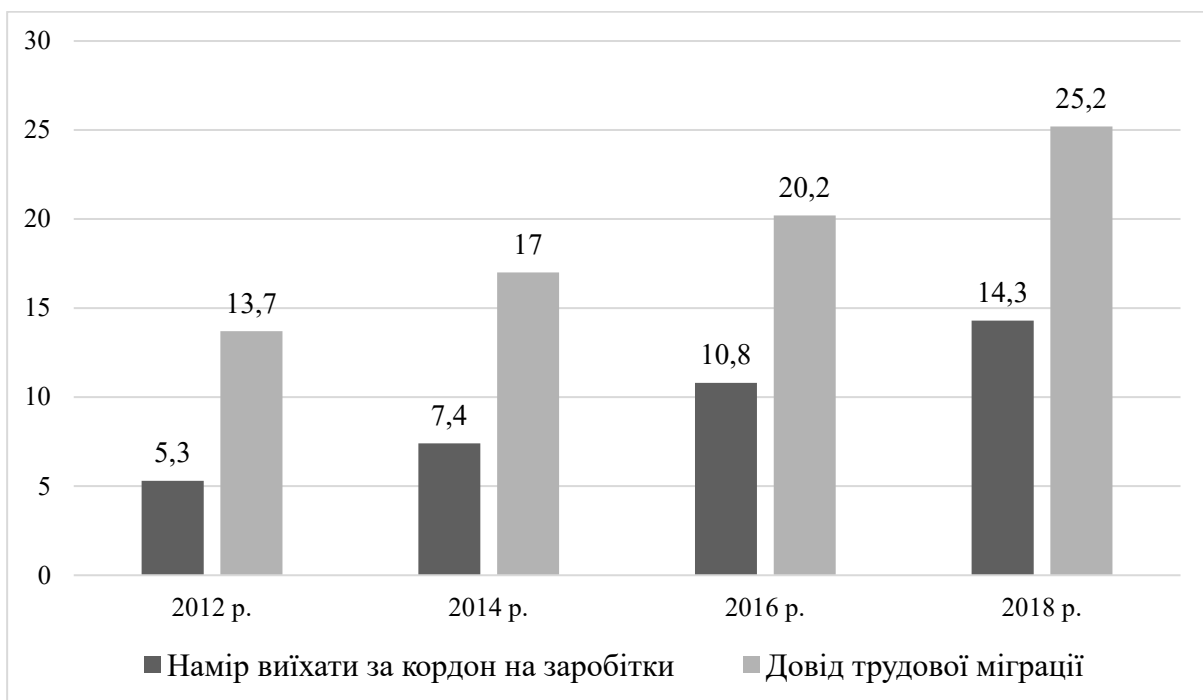

Рис. 2.45. Відповідь на запитання щодо намірів виїхати на роботу за кордон та щодо досвіду трудової міграції, % [161]

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що глобалізація суттєво впливає на розвиток ринку праці України, спричиняючи трансформації в економічній та соціальній сфері. Дані процеси відрізняються не лише масштабністю, а й інтенсивними структурними зрушеннями, які мають об'єктивну природу. Зокрема, потужним трансформаційним чинником виступає розвиток міжнародної трудової міграції, що впливає на всі напрями функціонування національного ринку праці та вимагає визнання міграції як структурного елементу соціально-економічного розвитку держави, формування державної політики, спрямованої на збереження та примноження трудових ресурсів потенціалу держави.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОНЦЕПТ РЕГУЛЮВАННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

3.1. Стратегічні пріоритети регулювання світового ринку праці в умовах глобалізації

Сучасний стан розвитку світової економіки і перспективи її уповільнення в довгостроковому вимірі обумовлені багатьма чинниками, серед яких значне місце займають скорочення чисельності населення працездатного віку, зниження рівня його участі у складі робочої сили, незахищена зайнятість тощо [132, с. 4]. На даному фоні трансформація світового ринку праці відбувається під впливом дії різноспрямованих чинників – глобалізації, відкритості національних економік, структурно-інноваційних зрушень у світовій економіці, зростання мобільності робочої сили, з одного боку, і неопротекціонізму, зростання координуючої ролі міжнародних організацій, регулювання міжнародної міграції, з іншого.

Розвиток глобальної економіки характеризується суттєвими змінами світового ринку праці. Інтеграція країн до світової економіки в умовах глобалізації вимагає визначення такої траєкторії розвитку національних ринків праці, яка б в умовах масштабних змін трудових ресурсного середовища створювала засади рівноправного включення до світового ринку праці (як складової забезпечення конкурентоспроможності країнових економічних систем). Саме інституційна підтримка розвитку ринків праці країн

визначає точки дотику національних трудових ресурсних систем та напрямки їх подальшої оптимізації з метою зниження впливу негативних явищ глобалізації на функціонування національних ринків праці.

Глобальний інституційний контур регулювання світового ринку праці створює *Організація Об'єднаних Націй*, яка в рамках діяльності *Генеральної Асамблеї ООН* включила питання функціонування світового ринку праці в *Порядок денний щодо сталого розвитку на період до 2030 р.* Так, в рамках *Резолюції 70/1 Генеральної Асамблеї ООН* [137] відзначено, що регулювання світового ринку праці і позитивний вклад міжнародної трудової міграції у забезпечення всеохоплюючого зростання і сталого розвитку, їх всебічний зв'язок стали невід'ємною частиною програми роботи ООН.

Пріоритетними напрямками в сфері регулювання світового ринку праці на період до 2030 р. стали такі [119, с.11]:

- розвиток і утримання кадрів в країнах, що розвиваються;
- збільшення кількості стипендій для навчання за кордоном;
- захист трудових прав працівників-мігрантів;
- сприяння упорядкованій, безпечній, законній і відповідальній міграції;
- скорочення операційних витрат, пов'язаних з переказом грошових коштів трудових мігрантів;
- дезагрегування даних щодо міграційного статусу.

Виходячи зі змісту пріоритетних напрямів регулювання світового ринку праці, можна виділити декілька завдань, пов'язаних з міжнародною трудовою міграцією як рушійним важелем регулювання світового ринку праці в умовах глобалізації (детальніше питання глобальної міграційної політики будуть розглянуті нижче):

1) розробка чіткої міграційної політики в сфері регулювання трудової міграції.

Для реалізації даного напрямку необхідно розповсюдити індекс з регулювання міграції, розроблений спільно МОМ і

аналітичної групою журналу «Економіст» відповідно до рамкової програми з регулювання міграції, прийнятої МОМ в 2015 р., який впроваджено в 15 країнах світу, на всі країни глобальної економіки (що є особливо важливим в контексті аналізу стану і впливу на розвиток міжнародних міграційних коридорів);

2) *використання можливостей регулювання ринку праці з метою розвитку.*

Виходячи з того, що ПРООН і МОМ реалізують спільну програму з розвитку світового ринку праці, необхідно передбачити реалізацію її напрямків в національних стратегіях економічного розвитку як частини *Рамкової програми ООН з надання допомоги в цілях розвитку*, зокрема, запровадити розробку і реалізацію спільних ініціатив у сфері регулювання міжнародного ринку праці як складової планування економічного розвитку на національному рівні в частині уніфікації умов використання праці.

Враховуючи існування прямого зв'язку грошових переказів трудових мігрантів і розвитку сфери фінансових послуг країн (заощадження, займи, страхування), збільшення ступеня охоплення фінансовими послугами може стати важливим інструментом максимізації впливу грошових переказів на процес міжнародного економічного розвитку в контексті зростання можливостей для працевлаштування в рамках національних ринків праці, що вплине на процеси міжнародної трудової міграції;

3) *удосконалення інформаційного забезпечення і досліджень з питань розвитку світового ринку праці.*

Даний напрям може бути продовженням *Глобального партнерства з розповсюдження знань щодо міграції і розвитку* в частині зростання потенціалу персоналу національних статистичних органів в області підготовки і аналізу даних щодо розвитку світового ринку праці (розробки нових методик аналізу тенденцій включення держав до світового ринку праці, зокрема в частині оцінки тенденцій міжнародних трудових міграцій, оцінки циклічних міграцій, об'єднання даних, що надходять з різних джерел) з метою їх використання при розробці політики

регулювання національних ринків праці відповідно до цілей *Порядку денного щодо сталого розвитку на період до 2030 р.*, що сприятиме формуванню більш глибокого розуміння зв'язку між демографічними змінами, міграцією, економічним розвитком загалом;

4) розробка нового механізму трудових ресурсного забезпечення глобального розвитку.

Розробка нового механізму трудових ресурсного забезпечення глобального розвитку вимагає укріплення міжнародного співробітництва в сфері регулювання світового ринку праці в інтересах країн походження і країн призначення мігрантів. Трансформація системи трудових ресурсного забезпечення світової економіки має розглядатись в контексті подолання розриву між гуманітарним співробітництвом і співробітництвом з метою розвитку, що вимагає започаткування на постійній основі діалогу на найвищому рівні з урахуванням проблематики розвитку, яка охоплюється діяльністю ООН. Такі діалоги виступатимуть в якості центральної платформи для оцінки досягнення цілей і цільових показників, пов'язаних з розвитком світового ринку праці. Інформаційне забезпечення відповідного аналізу має базуватись на сукупності глобальних показників, які розробляються під егідою *Статистичної комісії ООН* і базуватись на використанні баз даних функціональних комісій ОЕСР, включаючи *Комісію з народонаселення і розвитку, Глобального форуму з міграції і розвитку*, а також інших міжурядових організацій.

Стратегічними пріоритетами регулювання світового ринку праці в умовах глобалізації слід визнати такі:

- інституційна підтримка зайнятості;
- зменшення безробіття;
- регулювання трудової міграції;
- протидія дискримінації на ринку праці.

Розглянемо зміст викладених пріоритетів детальніше.

Інституційна підтримка зайнятості на світовому рівні може бути реалізована через повноваження Міжнародної організації

праці (МОП), причому особливо важливим є потенціал багатостороннього співробітництва МОП з урядами та соціальними партнерами, яке охоплює такі питання [38, с.9]:

- розширення зайнятості;
- системи соціального захисту і моделі фінансування;
- активні програми на ринку праці;
- механізми встановлення мінімальної заробітної плати;
- інститути ринку праці;
- органи регулювання питань праці і інспекції праці;
- програми гідної праці;
- створення і розвиток підприємств;
- дотримання і моніторинг міжнародних трудових норм;
- соціальний діалог;
- збирання даних;
- гендерна рівність на ринку праці;
- трудова міграція.

В рамках співробітництва держав з МОП може бути реалізованим: розширення потенційних можливостей країн з накопичення і використання інформації щодо стану світового ринку праці в якості основи для визначення напрямків регулювання національних ринків праці; оцінка дій і напрямків регуляторного впливу на ринок праці на різних рівнях, які є необхідними в майбутньому, у тому числі в співробітництві з іншими організаціями; укріплення партнерства з регіональними банками розвитку та іншими міжнародними фінансовими інституціями як основи збільшення робочих місць; нарощування на рівні країн діагностичного і консультативного потенціалу щодо стану трудових ресурсного забезпечення; впровадження антикризових заходів щодо реалізації програм гідної праці. Реалізація даних напрямків відповідно до *Глобального договору щодо зайнятості* сприятиме соціальній глобалізації як середовища реалізації стратегічних пріоритетів регулювання світового ринку праці.

Щодо зменшення безробіття, найбільш доцільним є шлях поєднання активних (профпідготовка, реалізація кредитних програм, стимулювання самозайнятості та ін.) і пасивних (надання допомоги по безробіттю на обмежений термін) програм на ринку праці, а також запровадження неринкових шляхів підвищення попиту на робочу силу – утримання надлишкової робочої сили на підприємствах (за державної підтримки) замість її звільнення (забезпечення адекватної зайнятості).

Реалізація даних підходів у міжнародному масштабі можлива за умови широкомасштабної взаємодії держав, яка має спиратись, *по-перше*, на зобов'язання країн дотримуватись загальних правил підтримки відкритої економічної політики й уникати такої політики, яка б надавала комусь із країн необґрунтованих переваг в системі світового ринку праці; *по-друге*, на координацію макроекономічної політики в провідних розвинутих країнах, що дало б змогу активізувати економічне зростання в цих країнах і надало б імпульс для розвитку в країнах з меншим рівнем економічного розвитку (і відповідно – створення робочих місць); *по-третьє*, на реалізацію заходів щодо зменшення ймовірності виникнення фінансових криз в окремих країнах з метою запобігання скороченню кількості робочих місць в даних та економічно пов'язаних з ними країнах; *по-четверте*, на здійснення допомоги найменш економічно розвинутих країнам з метою підвищення їх здатності конкурувати в глобальній світовій економіці і відповідно – зростання кількості робочих місць.

Наступним стратегічним пріоритетом регулювання світового ринку праці є *регулювання трудової міграції*. Характерною ознакою сучасного світового ринку праці, як встановлено вище, є формування взаємозалежності між економічно розвинутими країнами та країнами з меншим рівнем економічного розвитку: перша група країн надає робочі місця і можливість заробітку в розвинутих країнах, друга слугує постачальником робочої сили, якої потребують розвинуті країни. Істотний вплив на потоки міжнародної міграції та стан грошових переказів здійснюють також такі чинники: нерівномірне економічне зростання в розвинутих країнах (міграція

всередині групи); зниження цін на нафту та зміцнення долара по відношенню до деяких національних валют (вигоди, які отримують імпортери сировини, виявляються недостатніми, щоб компенсувати спад в країнах-експортерах, що зумовлює необхідність пошуку інноваційних джерел формування міжнародних конкурентних переваг, що обумовлює виняткову важливість висококваліфікованих трудових ресурсів); посилення імміграційного контролю в країнах, з яких відправляються значні обсяги грошових переказів мігрантів; конфлікти, що призвели до формування потоків вимушеної міграції [146, с. 116].

Вищевикладене приводить до висновку щодо необхідності формування *глобальної міграційної політики*, детальні міркування щодо змісту якої будуть викладені нижче. Даний висновок підтверджується матеріалами *World Migration Report – 2018*, який входить до Серії Світових міграційних звітів МОМ (*The World Migration Report Series*).

Протидія дискримінації на ринку праці виступає основоположним міжнародним стандартом в системі глобального ринку праці, забезпечення якого здійснюється через приєднання держав до конвенцій Міжнародної організації праці (МОП), зокрема до *Конвенції № 111 про дискримінацію в галузі праці та зайнятості*, яка особливо опікується питаннями протидії дискримінації на ринку праці: запобігання порушенням прав працівників, гендерній дискримінації, дискримінації за віком тощо.

В основу протидії дискримінації на ринку праці слід покласти багаторівневу класифікацію (табл. 3.1), яка визначатиме вектори і рівні зазначеної протидії відповідно до ознак дискримінації і причин їх виявлення.

Враховуючи, з одного боку, поступову уніфікацію умов використання праці у глобальній економіці (становлення уніфікованих правил, нормативів та стандартів розвитку як світового, так і національних ринків праці), а з іншого, диференціацію підходів до вирішення проблеми безробіття у світовій економіці, необхідною є розробка під егідою МОП *міжнародної стратегії забезпечення*

зайнятості населення [146, с. 116], яка має спиратись на розроблені МОП уніфіковані принципи регулювання ринку праці на міжнародному рівні та на уніфікацію країнами функціональної структури ринку праці.

Таблиця 3.1

Види дискримінації на ринку праці [178, с. 120–121]

<i>Ознака</i>	<i>Види дискримінації</i>	<i>Прояв</i>
Ступінь відкритості	відкрита	При прийнятті на роботу (якщо це не зумовлено певними кваліфікаційними чи професійними характеристиками) ставляться вимоги щодо віку, досвіду роботи, статі
	закрита	Кандидату, який за своїми характеристиками відповідає посаді, не аргументовано відмовляють у прийнятті на роботу
Спосіб реалізації	пряма	відмова кандидату у прийнятті на роботу без обґрунтованих пояснень
	прихована	вимоги до кандидата не відповідають професійними вимогам
Масштаби поширення	одинична	проявляється в окремих випадках
	масова	проявляється систематично щодо окремих категорій громадян на ринку праці
Періодичність прояву	разова	нерівність у трудових правах, що проявляється як виняток
	систематична	постійна нерівність у правах окремих груп населення на ринку праці
Причини	<i>– фізіологічна</i>	
	гендерна (статева)	нерівність за статевою ознакою
	вікова	нерівність за віковою ознакою
	<i>– економічна</i>	
	майнова	нерівність за майновим станом
	соціальна	нерівність за соціальним станом
	<i>– поведінково-психологічна</i>	
	расова	нерівність за ознакою расової приналежності
	релігійна	нерівність за ознакою віросповідання
	політична	нерівність за ознакою політичної прихильності
	етнічна	нерівність за етичним походженням
	мовна	нерівність за мовною ознакою

Принципами регулювання ринку праці на міжнародному рівні, уніфікований характер яких обумовлено необхідністю запровадження єдиного підходу до регулювання світового ринку праці на країновому рівні, слід визначити такі:

- 1) захист прав працюючого населення:
 - встановлення правил, норм та умов прийому на роботу та звільнення працівників з роботи;
 - недопущення дискримінації за віком, статтю, релігійними уподобаннями та ін. при прийомі та звільненні з роботи;
- 2) легалізація ринку робочої сили:
 - встановлення мінімального розміру заробітної плати;
 - встановлення стандартів та норм оплати праці;
 - врахування співвідношення між темпами зростання продуктивності праці та темпами зростання заробітної плати;
- 3) встановлення соціальних гарантій для найманих працівників:
 - визначення умов оплати праці (включаючи оплату понаднормових годин, роботи у нічну зміну, вихідні);
 - оплата відпустки;
- 4) законодавче закріплення норм соціального захисту працюючого населення:
 - виплати по безробіттю;
 - виплати лікарняних;
 - виплати у зв'язку з народженням дитини;
 - виплати у зв'язку з нещасним випадком на виробництві;
 - інше;
- 5) встановлення офіційної тривалості робочого часу;
 - встановлення тривалості робочого тижня;
 - встановлення тривалості відпочинку найманого працівника;
 - унормування роботи у понаднормовий час, у нічну зміну, вихідні;
 - унормування фріланс та дистанційної роботи;
- 6) унормування питань використання праці мігрантів;
 - видача дозволів на працю для трудових мігрантів;

- унормування тривалості перебування трудових мігрантів на території приймаючої країни;
 - запровадження квот і дозволів на прийом на роботу трудових мігрантів;
 - врегулювання прав на пенсійне забезпечення мігрантів в країні перебування;
 - усунення подвійного оподаткування доходів трудових мігрантів;
- 7) працевлаштування найбільш вразливих верств на ринку праці:
- запровадження дуальних програм навчання, програм надання першого робочого місця;
 - запровадження програм грантової підтримки фрілансу та самозайнятості;
 - підготовка та перекваліфікація працівників в рамках освіти впродовж життя;
 - інституційна підтримка розвитку креативної економіки з відповідним оподаткуванням;
 - цільова державна підтримка надання освітніх послуг молоді і особам передпенсійного віку;
- 8) оподаткування працюючих
- встановлення уніфікованих норм оподаткування
 - визначення об'єктів оподаткування
 - визначення умов, суб'єктів та порядку сплати податків
 - недопущення подвійного оподаткування трудових мігрантів

Уніфікація функціональної структури ринку праці має спиратись на *уніфікацію* систем останнього: системи підготовки кадрів; рекрутингової системи; системи перекваліфікації; системи біржі праці (служби зайнятості); системи підтримки безробітних (грошові фонди).

Вищезазначені принципи мають бути покладені в основу узгодженої політики міжнародних організацій (Міжнародна організація праці (МОП), Комісія ООН з народонаселення (UNFPA), Міжнародна організація з міграції (МОМ), Система постійного нагляду за міграцією (CONEMI), Міжнародний комітет з питань міграції (CIME), Організація ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) та ін.) та національних урядів країн світу, завданням яких є розробка та впровадження нормативно-правових інструментів регулювання світового ринку праці:

- визначення стратегічних пріоритетів та цілей довгострокового розвитку світового ринку праці;
- розробка та прийняття інституційно-правових норм стимулювання розвитку світового ринку праці (обов'язкового і рекомендаційного характеру);
- адміністрування міжнародного регулювання процесів розвитку світового ринку праці;
- міжнародна інституційна (консультації, форуми, рекомендації) та фінансова (надання технічної допомоги, цільове фінансування проектів, гранти) допомога, гуманітарна допомога;
- регулярний моніторинг стану та ситуації у всіх сферах розвитку світового ринку праці, налагодження інформаційного та аналітичного забезпечення прийняття міжнародних управлінських рішень;
- налагодження системи міжнародного контролю за розвитком світового ринку праці з метою недопущення дискримінації;
- легалізація та детінізація світового ринку праці, протидія всім формам дискримінації робочої сили (працівників та трудових мігрантів).

На основі вищевикладеного розроблено *структурну схему регулювання світового ринку праці в умовах глобалізації* (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Структурна схема регулювання світового ринку праці в умовах глобалізації

Оскільки найбільш вагомими факторами довгострокового розвитку економіки на сучасному етапі виступають освіта та наука (зумовлюючи постійне зростання вимог до рівня кваліфікації працівників), стратегічного значення в умовах глобальних трансформацій набуває висококваліфікована робоча сила як економічний ресурс (перетворюючи світовий ринок праці у висококваліфікованому сегменті на *спільний краудсорсинговий ринок праці*), відповідно міжнародна стратегія забезпечення зайнятості населення МОП має передбачати розробку, *по-перше*, економічних, управлінських, правових механізмів залучення іноземної висококваліфікованої робочої сили, *по-друге* – визначення відповідних компенсаторних механізмів щодо країн походження, враховуючи значення вказаної категорії працівників для забезпечення високого рівня продуктивності праці та добробуту.

Як свідчать результати проведеного в аналітичному розділі аналізу, на світовому ринку праці наявним є ряд проблем, зокрема скорочення чисельності в реальному секторі економіки, невідповідність попиту і пропозиції робочої сили в професійно-кваліфікаційному розрізі, висока трудова міграція і т. і., що обумовлює зростання значення прогнозування розвитку світового ринку праці, перш за все, залежно від рівня економічного розвитку країн (як основи оцінки масштабу ймовірних міграційних переміщень).

3.2. Прогнозування розвитку світового ринку праці в парадигмі стратегічних пріоритетів: визначення глобальних орієнтирів регуляторного впливу

Як можна бачити з даних прогнозування, на світовому ринку праці загалом (рис. 3.2) спостерігаються позитивні тренди щодо динаміки безробіття і зайнятості, при цьому очевидно, що коливання безробіття є пов'язаним з циклічністю розвитку світової економіки, а саме з проявами криз. Те, що це практично не впливає на динаміку зайнятості, з урахуванням домінування економічного чинника роз-

витку процесів глобальних переміщень (через відмінність у рівнях економічного розвитку країн), визначає необхідність аналізу ситуації, перш за все, з позиції групування країн за рівнем добробуту.

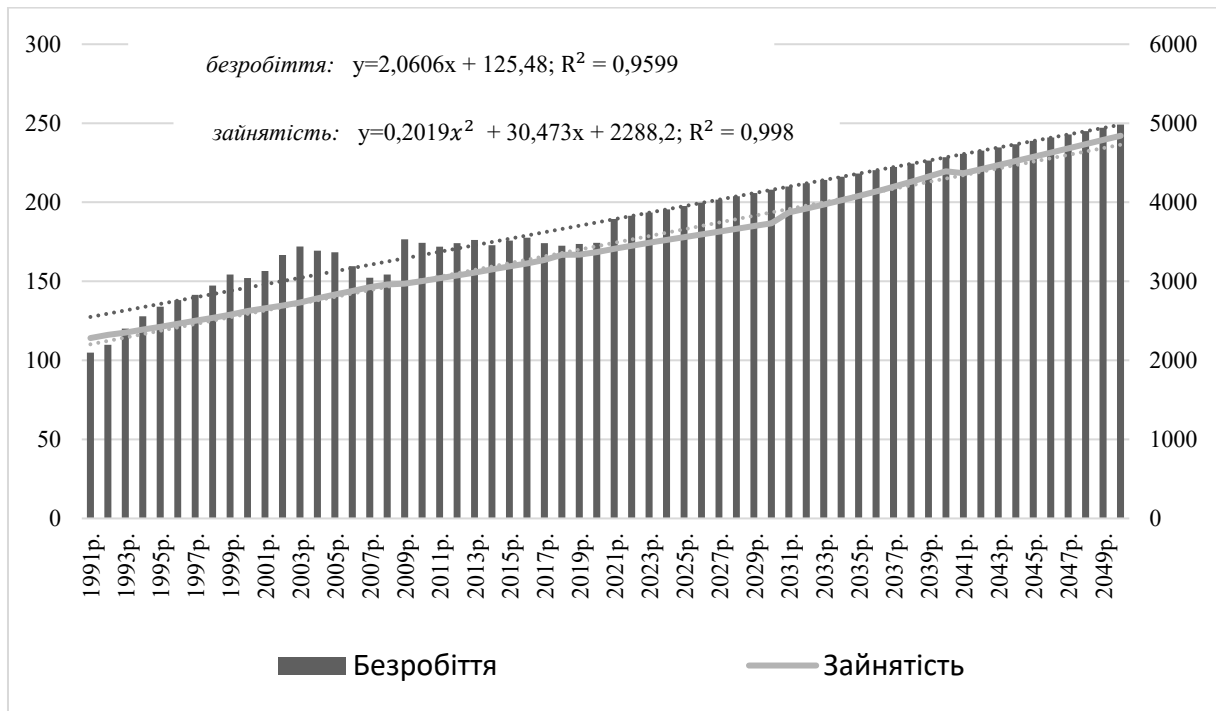

Рис. 3.2. Динаміка безробіття і зайнятості у світовій економіці у 1991–2050 рр., млн осіб *

* 2020–2050 рр. – прогноз

Так, особливо відчутним вплив циклічності економічного розвитку є в групі країн з високим рівнем добробуту (рис. 3.3). Для даної групи країн вплив кризових ситуацій особливо чітко позначається на коливанні рівня безробіття. Однак це практично не змінює позитивні тренди зайнятості в економіці, що чітко вказує на рівноправне значення двох чинників формування динаміки розвитку ринку праці: *по-перше*, на прояв міграційної складової, *по-друге*, на структурний характер перетворень на ринку праці розвинутих країн. Враховуючи, що розвинуті країни виступають драйвером інноваційного розвитку світової економіки, визначаючи характер конкурентних переваг у глобальному масштабі, можна зробити висновок, що основу міграційних переміщень становлять потоки високоінтелектуальної робочої сили, що підтверджує висновки аналітичного

розділу щодо ролі рівня освіти і кваліфікації для розвитку міжкраїнових переміщень працівників.

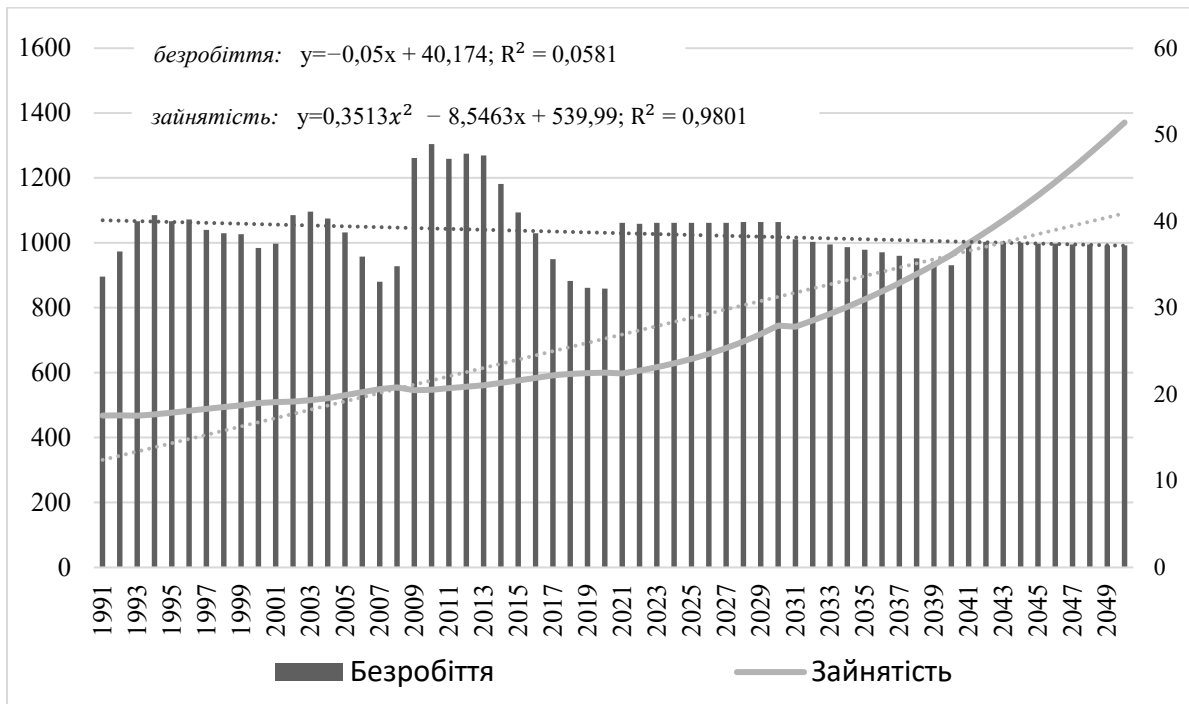

Рис. 3.3. Динаміка безробіття і зайнятості населення у групі розвинутих країн у 1991–2050 рр., млн осіб *

* 2020–2050 рр. – прогноз

Крім того, лише в групі розвинутих країн прогнозні тренди розвитку безробіття демонструють від’ємний характер, що, враховуючи лаговий характер розвитку ринку праці, дає можливість зробити висновок щодо заміщувального характеру міграційних переміщень (певну частину новоутворених робочих місць займають не колишні безробітні (вивільнені працівники), а мігранти з необхідним рівнем кваліфікацій і навичок.

На вагомість міграційних тенденцій для розвитку світового ринку праці вказує характер розвитку ринків праці країн з менш високим рівнем добробуту – як країн з рівнем доходу вище (рис. 3.4), так і нижче середнього (рис. 3.5), а також країн, що розвиваються (рис. 3.6). Одночасне зростання показників зайнятості і безробіття вказує на те, що міжнародна міграція у вказаних групах країн знімає гостроту питання формування надлишкового обсягу робочої сили, відіграваючи, таким чином,

позитивну роль через зниження напруженості на ринку праці, однак фіксуючи односторонню трудоресурсну роль менш економічно потужних країн (як постачальника робочої сили) у системі трудоресурсного забезпечення світової економіки.

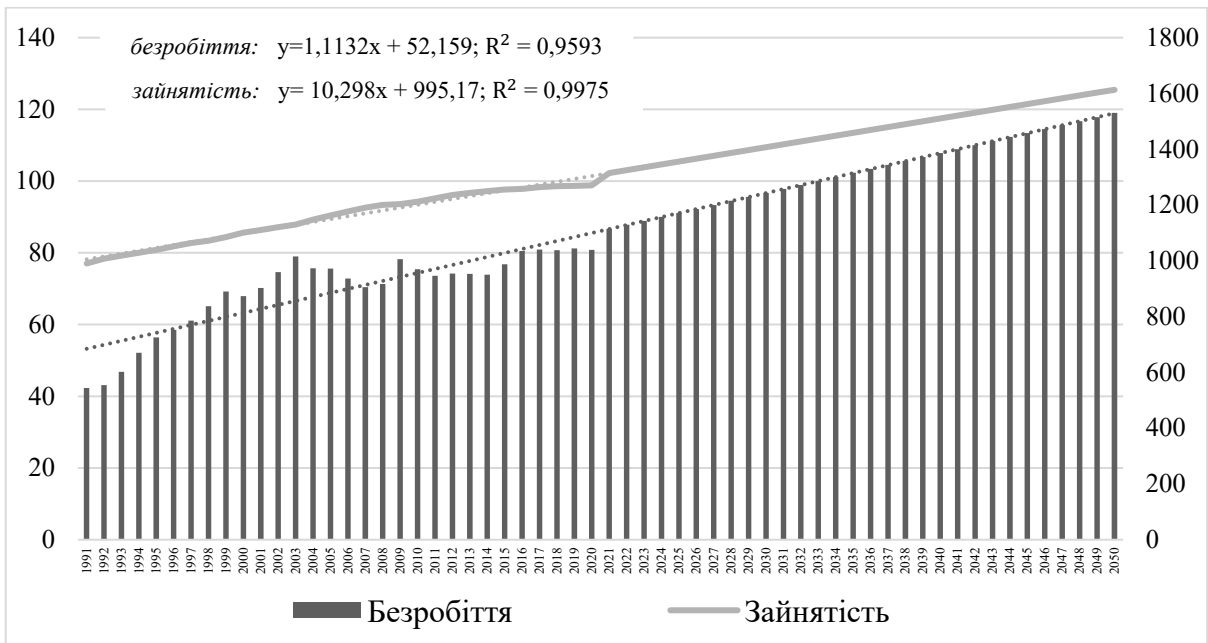

Рис. 3.4. Динаміка безробіття і зайнятості населення у групі країн з доходами вище середнього у 1991–2050 рр., млн осіб *

* 2020–2050 рр. – прогноз

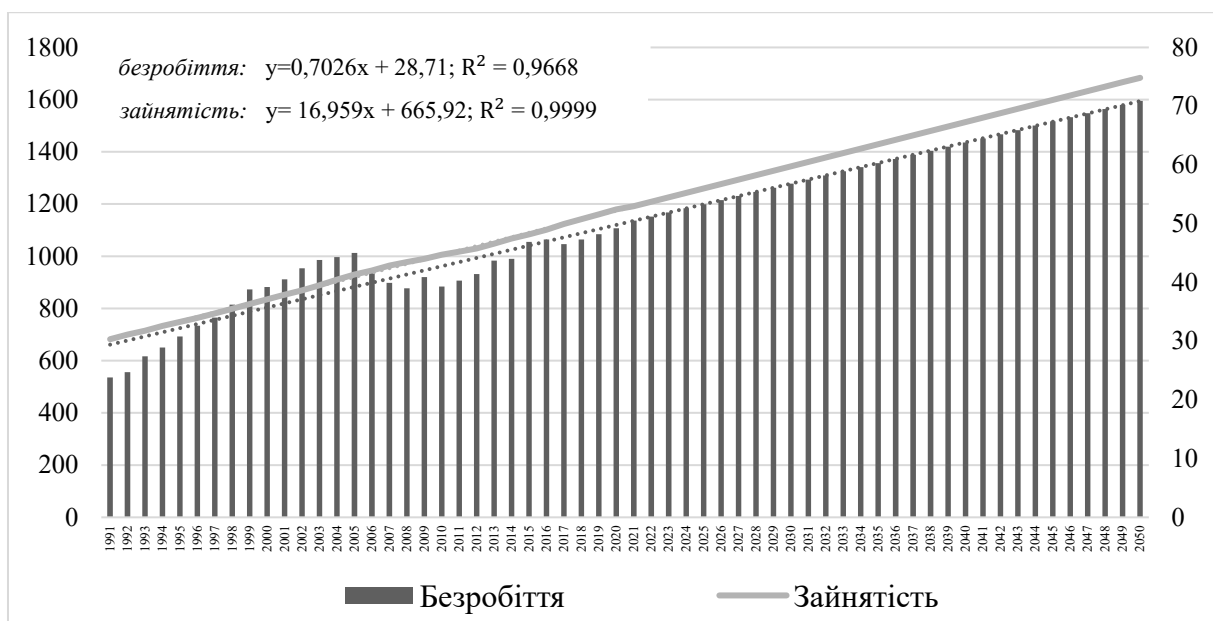

Рис. 3.5. Динаміка безробіття і зайнятості населення у групі країн з доходами нижче середнього у 1991–2050 рр., млн осіб *

* 2020–2050 рр. – прогноз

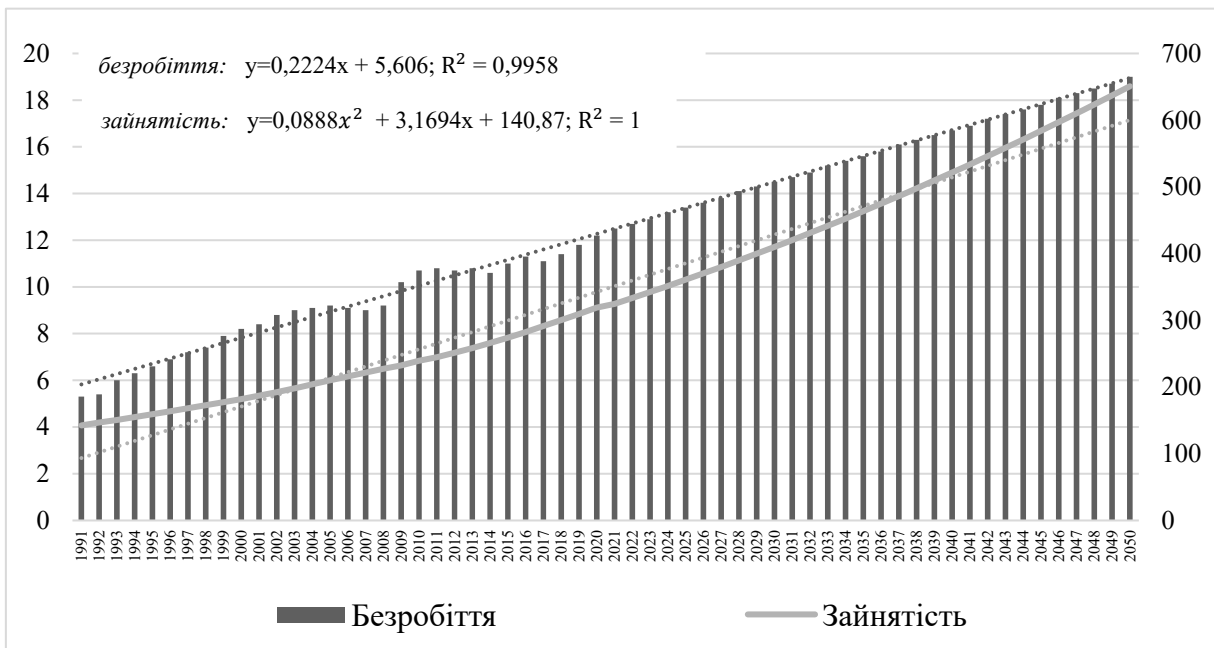

Рис. 3.6. Динаміка безробіття і зайнятості населення у групі країн, що розвиваються, у 1991–2050 рр., млн осіб *

* 2020–2050 рр. – прогноз

Таким чином на основі результатів прогнозування розвитку світового ринку праці до 2050 р. за групами країн (див. рис. 3.3 – рис. 3.6) можна зробити висновок щодо подальшої активізації процесів міжнародної трудової міграції, що обумовлює необхідність цілеспрямованого використання прогнозів зайнятості для визначення загального і додаткового попиту на робочу силу в контексті трансформації структури економіки (зміна структури професій і галузей) у територіальному розрізі (за напрямками найбільш ймовірних міграційних коридорів) з метою визначення оптимальних напрямків включення країн до світового ринку праці.

Для конкретизації висновку щодо посилення процесів міжнародної трудової міграції побудуємо прогнози розвитку світового ринку праці у регіональному розрізі.

Характер розвитку ситуації на ринку праці основних регіонів світової економіки і отримані прогнозні тренди (рис. 3.7 – рис. 3.14) свідчать про наявність чітких географічних векторів переміщення робочої сили, причому очевидним є *укрупнений характер формування міграційних коридорів* (на міжконтинентальному рівні).

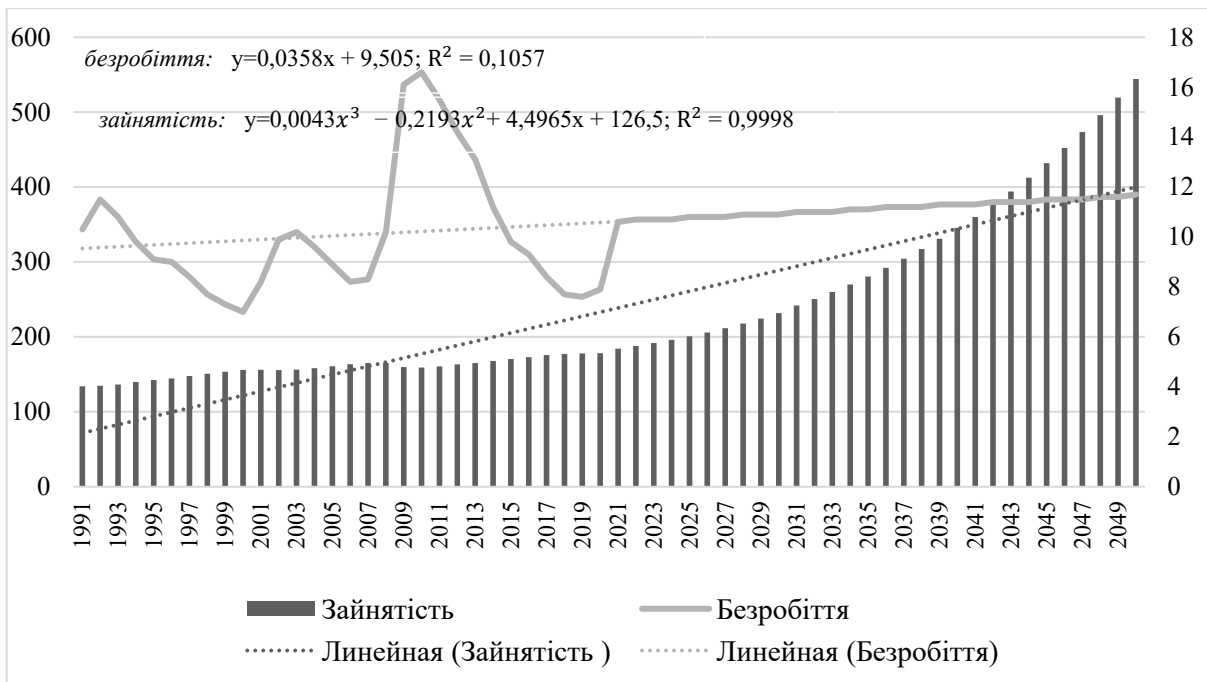

Рис. 3.7. Динаміка безробіття і зайнятості населення у Північній Америці у 1991–2050 рр., млн осіб *

* 2020–2050 рр. – прогноз

Так, очевидно, що регіон Північної Америки (див. рис. 3.7) зберігатиме за собою статус основного регіону тяжіння трудових міграцій, що підтверджує висновки, зроблені в аналітичному розділі. Також очевидно, що зважаючи на тенденції розвитку ринку праці високорозвинутої частини Європи (Північної, Південної і Західної Європи) (сприятливі тенденції зменшення безробіття і можливості для зростання зайнятості) (рис. 3.8), даний регіон виступає міграційним орієнтиром, перш за все, для країн-сусідів – регіону Східної Європи (рис. 3.9). А зважаючи на від’ємні демографічні тенденції в розвинутій частині континенту (зменшення чисельності населення, постаріння), приплив іноземної робочої сили перетворюються на об’єктивну умову економічного розвитку країн регіону. Крім того, високоінтелектуальний характер міграції з країн Північної, Південної і Західної Європи до регіону Північної Америки, обумовлює відповідний заміщуючий характер міграції з менш розвинутих країн, щодо якого вибудовуються сприятливі міграційні режими (блакитна карта для високоінтелектуальної робочої сили зокрема).

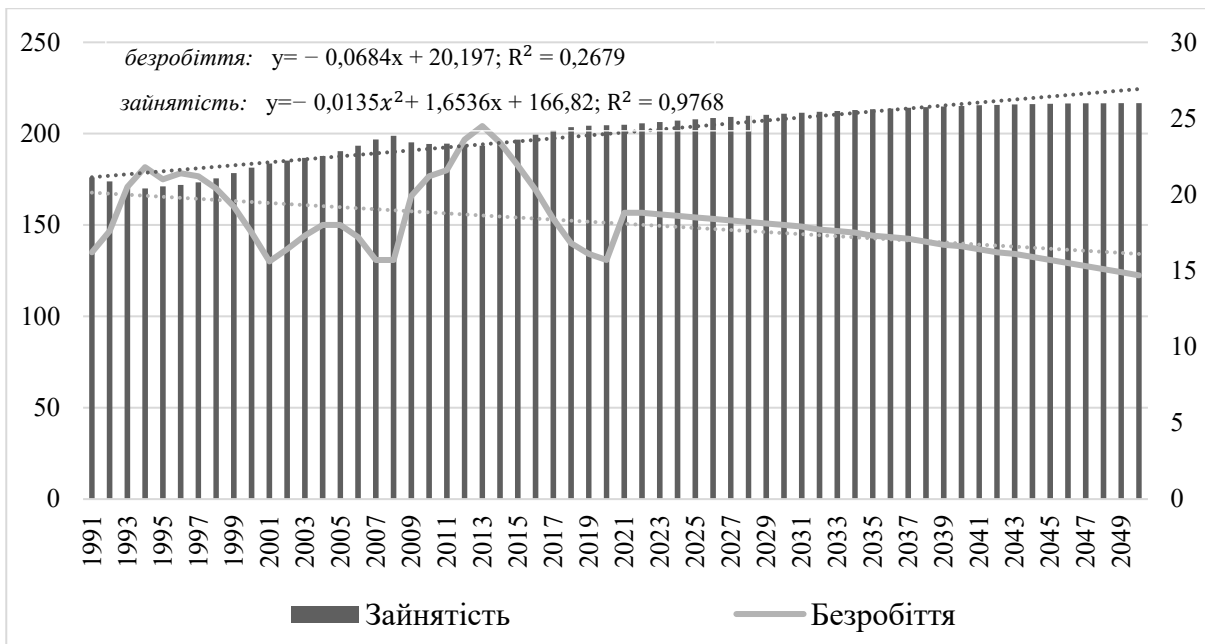

Рис. 3.8. Динаміка безробіття і зайнятості населення в Північній, Південній і Західній Європі у 1991–2050 рр., млн осіб *

* 2020–2050 рр. – прогноз

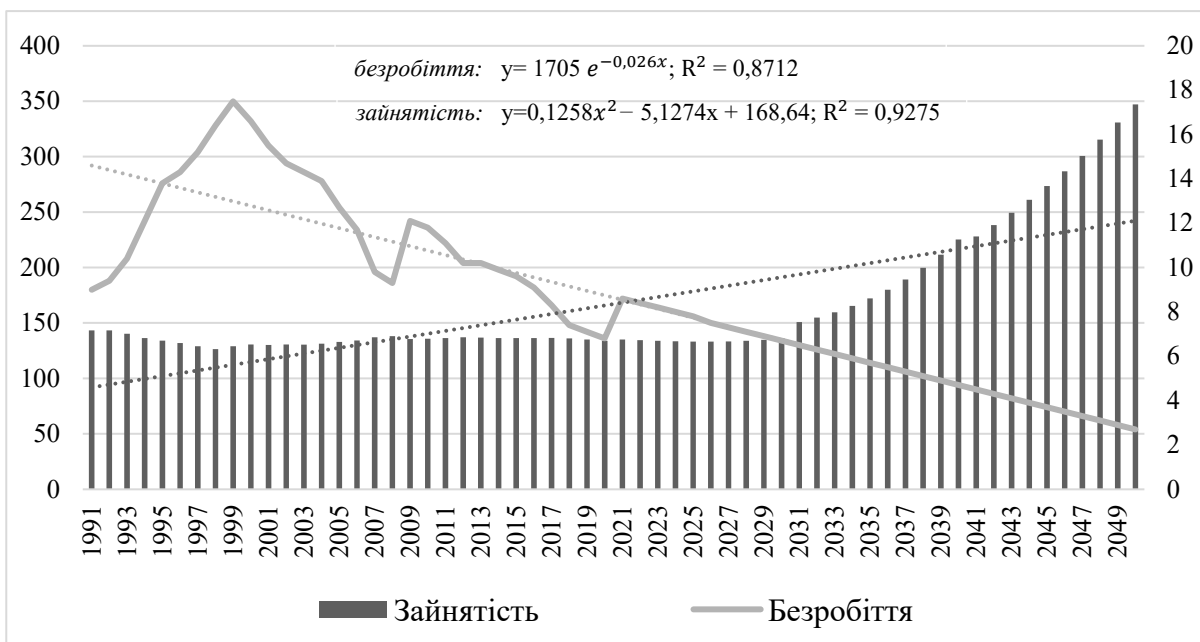

Рис. 3.9. Динаміка безробіття і зайнятості населення у Східній Європі у 1991–2050 рр., млн осіб *

* 2020–2050 рр. – прогноз

Щодо групи латиноамериканських (рис. 3.10) та азійських країн (рис. 3.11–3.14), очевидно, що очікуване зростання зайнятості в даних регіонах неспроможне поглинути величину надлишкової робочої сили, що обумовлює масштаби зовнішніх міграційних пере-

міщень у майбутніх періодах і визначає всеохоплюючий характер даного процесу за категоріями мігрантів.

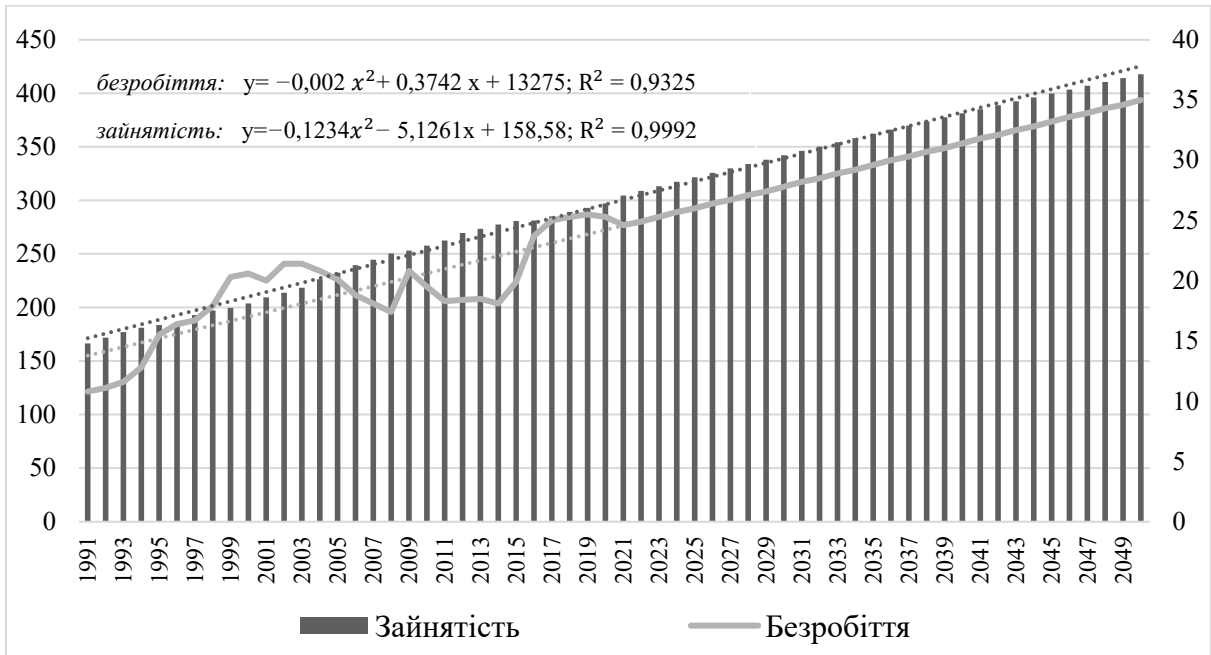

Рис. 3.10. Динаміка безробіття і зайнятості населення у Латинській Америці і Карибському басейні у 1991–2050 рр., млн осіб *
 * 2020–2050 рр. – прогноз

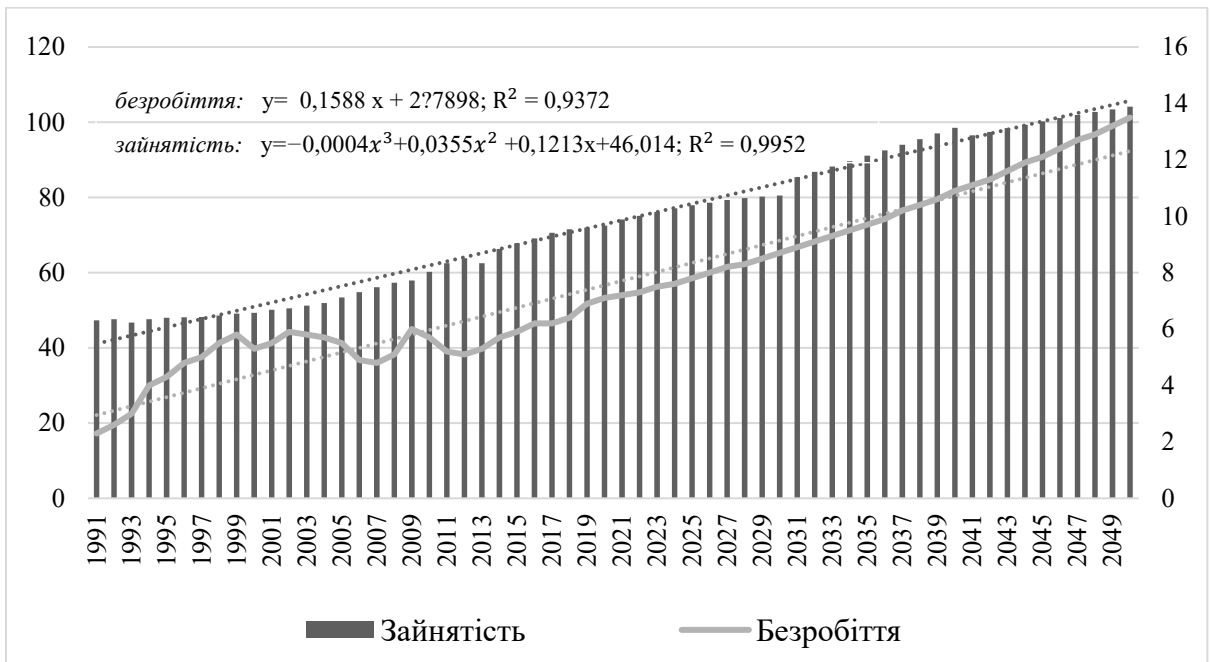

Рис. 3.11. Динаміка безробіття і зайнятості населення в Центральній і Західній Азії у 1991–2050 рр., млн осіб *
 * 2020–2050 рр. – прогноз

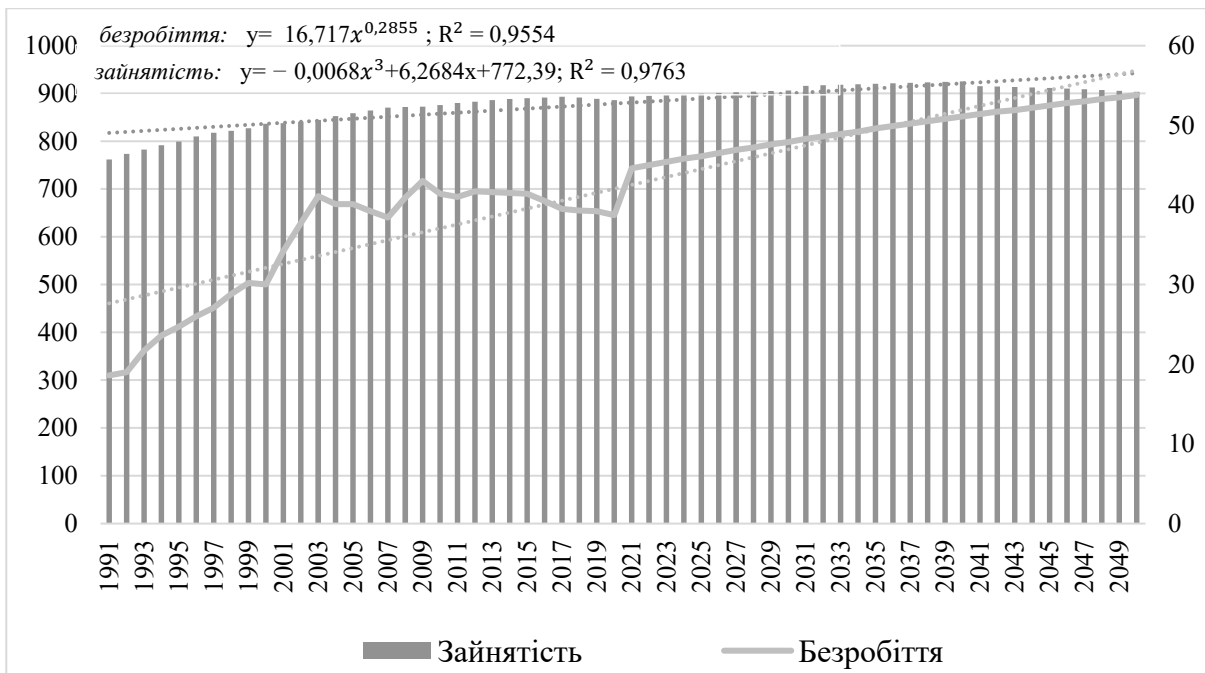

Рис. 3.12. Динаміка безробіття і зайнятості населення в Східній Азії у 1991–2050 рр., млн осіб *

* 2020–2050 рр. – прогноз

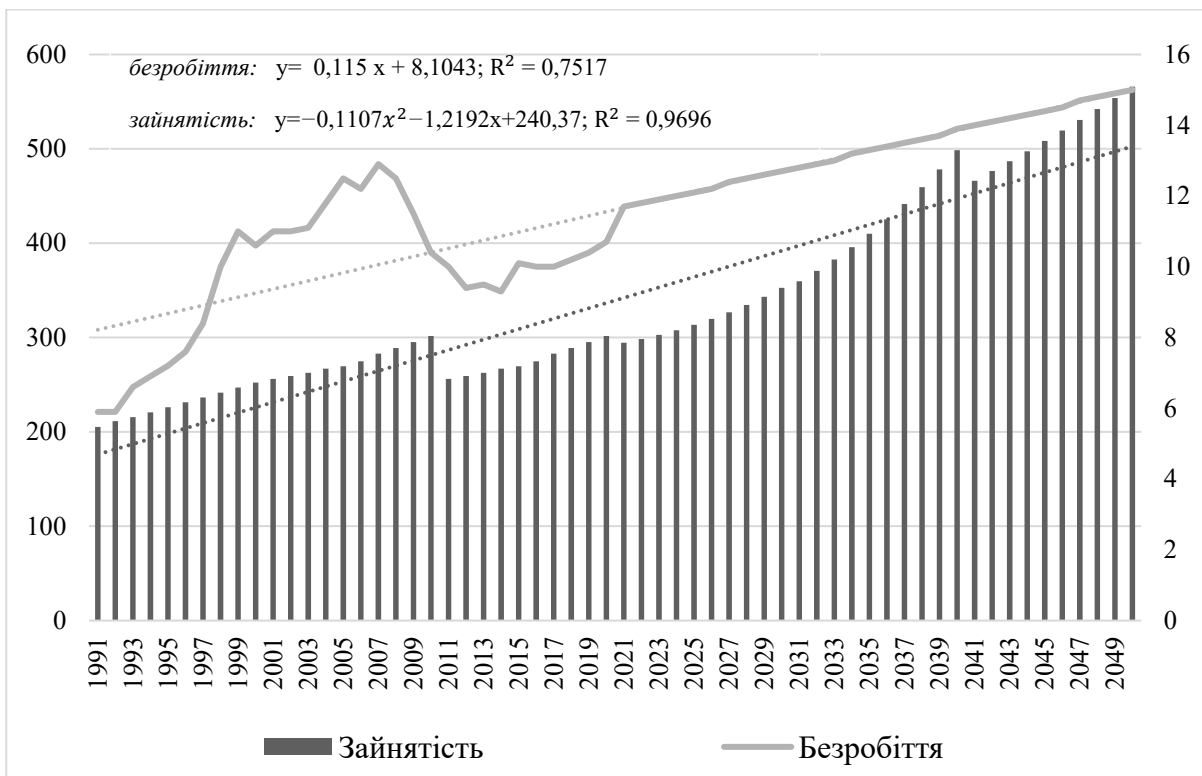

Рис. 3.13. Динаміка безробіття і зайнятості населення в Південно-Східній Азії у 1991–2050 рр., млн осіб *

* 2020–2050 рр. – прогноз

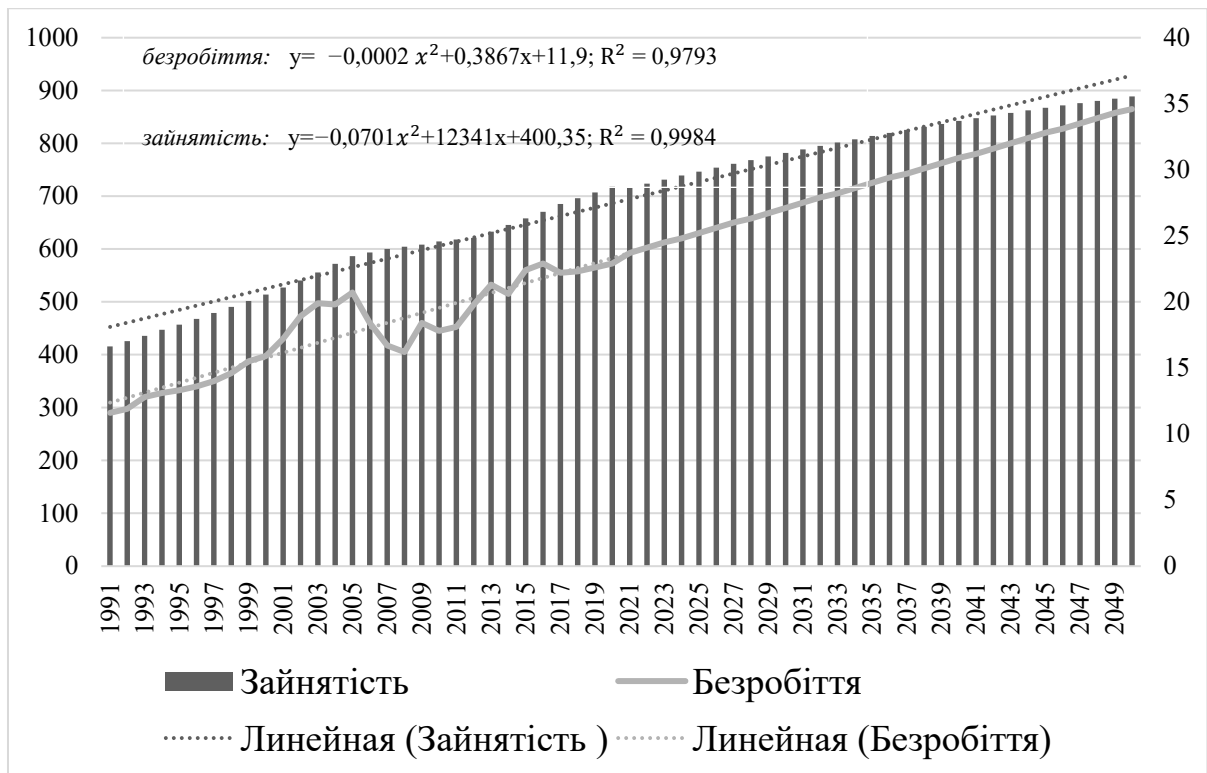

Рис. 3.14. Динаміка безробіття і зайнятості населення в Південній Азії у 1991–2050 рр., млн осіб *

* 2020–2050 рр. – прогноз

Загалом у світовій економіці використовують різні підходи до прогнозування розвитку ринку праці. Так, в США розробкою відповідних прогнозів займається *Бюро статистики праці*, яке в своїй діяльності спирається на *Standard Occupational Classification Policy Committee (SOCPC)* – класифікатор професій, який складається з 840 позицій [246]. Головною перевагою даної моделі є спрощена система класифікації: *SOCPC* об'єднує основні професії і містить опис кожної з них.

Департамент праці США розробляє прогнози зайнятості, які базуються на прогнозних оцінках взаємозалежних елементів [247]:

- стан ринку праці;
- макроекономічні показники;
- індивідуальне споживання;
- економічна активність;
- зайнятість у галузях економіки;
- сукупна зайнятість за видами економічної діяльності.

В *Австралії* для прогнозування зайнятості у галузевому розрізі використовують моделі прогнозування *MONASH* і *ORANI* – прикладні макроекономічні моделі, вхідними параметрами яких є масштабні статистичні дані, тому складання відповідних прогнозів висуває високі вимоги до системи статистики країни.

У *Великобританії* прогнозуванням попиту на ринку праці займається *Інститут досліджень зайнятості (IER)*, який визначає прогнозні зміни в зайнятості в економіці і розподіл зайнятих за професіями. Термін прогнозування становить 5–10 років зі щорічним оновленням. Окремо від основного прогнозу визначається зміна зайнятості в економіці і розподіл зайнятих за професіями. Компанія *Cambridge Econometrics Limited* здійснює розробку прогнозів за допомогою мультисекторальної динамічної моделі *Cambridge Multisectoral Dynamic Model of the British Economy (MDM)*, яка дозволяє спрогнозувати потребу в кваліфікованих кадрах за 25-ма укрупненими групами у розрізі 50-ти галузей економіки [235].

В *Німеччині* використовуються одночасно дві моделі кадрового прогнозування – *INFORGE* та *IFO*, за допомогою яких досліджуються зміни в структурі економіки. В модель *INFORGE (Interindustry Forecasting Germany)*, розробкою якої займається *Інститут досліджень економічної структури (Institute of Economic Structures Research)*, інтегровані прогнози зайнятості за професіями (за освітою), а також дані щодо ринку праці. Модель *IFO* представляє собою розробку прогнозу попиту і пропозиції робочої сили як індикаторів економічного зростання і змін в економіці в розрізі 22-х галузей економіки і 21-ї групи професій [211, 241]. Обидві моделі призначені для дослідження змін в структурі економіки [14, с. 450].

Дослідженням змін у структурі професій та навичок займаються *Федеральний інститут професійної освіти та навчання* і *Інститут досліджень з питань ринку праці й професій* при *Федеральному інституті зайнятості*. В *Німеччині* функціонує система раннього виявлення тенденцій у розвитку вмінь, в

реалізації якої бере участь мережа організацій: *Федеральне міністерство освіти і науки, Проектне агентство з питань праці і технологій, Федеральний інститут професійної освіти і навчання, Інститут досліджень з питань ринку праці і професій, Інститут Фраунгофера, Інститут структурної політики й розвитку економіки, Німецький фонд торгівлі й промисловості, Науковий центр у Берліні* [124].

В Фінляндії для визначення трудоресурсної потреби використовуються якісні і кількісні методи прогнозування. Особливий інтерес викликає якісне прогнозування в сфері ринку праці і освіти, яке здійснюється на регіональному рівні, результатом якого є розподіл професій, що розглядаються, на три групи:

- 1) дефіцитні (*shortage*) – нестача тих, хто шукає роботу;
- 2) збалансовані (*in balance*) – рівнозначна кількість вакансій і шукачів роботи;
- 3) надлишкові (*surplus*) – спостерігається надлишок тих, хто шукає роботу.

Викладені моделі характеризуються певними перевагами та недоліками. Використання конкретної моделі залежить від вибору пріоритетів в національній економіці, що визначаються особливостями соціально-економічного розвитку країн і ступенем їх залучення до світового господарства. Існують також інші підходи.

Так, у Франції використовується розгалужена система механізмів, технік і методів прогнозування затребуваності кваліфікацій на національному, регіональному, галузевому рівні та рівні окремих підприємств. Розробкою макроекономічних прогнозів займається *Міжнародне бюро економічних перспектив*, на регіональному рівні та галузевому рівні – *регіональні міжгалузеві комісії з питань зайнятості та галузеві обсерваторії відповідно*. При цьому питання професійної та кваліфікаційної мобільності розглядаються у взаємозв'язку з метою визначення нових траєкторій безперервного навчання [185].

У Бельгії програма стратегічних досліджень ринку праці спрямована на виявлення перспективних профілів професій. Механізм реалізації програми передбачає опитування експертів, конференції представників галузей /секторів економіки й заключну конференцію за участі представників освітніх установ для затвердження отриманих результатів (визначення профілей професій) [124].

В Данії моніторинг ринку праці і зайнятості здійснюється *Міністерством праці* (аналізує ситуацію з боку пропозиції) і *Міністерством бізнесу та промисловості* (вивчає тенденції та потреби з погляду попиту на ринку праці), яке розробляє щорічні комплексні огляди розвитку промисловості (аналізується вплив глобалізації на економіку країни, структурні проблеми, вплив інформаційних технологій на конкурентоспроможність і перспективи зайнятості) та ідентифікує проблеми зайнятості. До проведення даного моніторингу залучені також *Центральне статистичне бюро Данії, Данський технологічний інститут, Данська економічна рада, Економічна рада з питань руху робочої сили*, ряд вищих навчальних закладів, які поєднуючи методи кількісного і якісного аналізу, вивчають ситуацію з погляду попиту і пропозиції робочої сили (рівень освіти і зайнятість потенційних працівників) і приймають рішення щодо необхідних ініціатив у сфері навчання [124].

В Ірландії *Експертна група з вивчення перспективного попиту на професійні навички (EGFSN)* аналізує попит на професії та розробляє пропозиції щодо його задоволення за участю широкого кола учасників, включаючи представників бізнесу, сфери освіти, профспілок, держави, на основі чого виявляються зміни у галузевій структурі попиту на професії та розробляються рекомендації щодо підвищення рівня поінформованості здобувачів щодо структури попиту на ринку праці [219].

Іспанія прагне наблизити чисельність учасників професійного навчання до середнього показника в інших європейських країнах, шляхом розробки Державного плану дій із прискорення реформи та

збільшення кількості випускників навчальних закладів відповідно до Закону «Про стійкість економіки», запобігти кваліфікаційним невідповідностям на ринку праці за рахунок надання освітніх грантів, залучення підприємств до навчання тощо [182].

Проблема неузгодженості системи освіти й стану ринку праці в *Нідерландах* вирішується за рахунок використання, по-перше, *комбінованої моделі*, заснованої на опитуванні випускників системи професійної освіти щодо їх першого робочого місця після закінчення навчання та їх поточної зайнятості, а також керівників підприємств, що використовують нові технології, щодо відповідності навичок випускників вимогам робочих місць; по-друге – *методу формулювання ключових питань і базових проблем*, який передбачає опитування працівників з метою здійснення адаптації кваліфікацій [64, с. 131–132].

Наявність різних моделей означає відсутність єдиного підходу до розвитку ринку праці, а також те, що жодну з моделей прогнозування не можна визнати такою, що задовольняє потреби прогнозування, зокрема, національного ринку праці через відсутність уніфікованих підходів і технологій дослідження і прогнозування потреб ринку праці, руху трудових ресурсів, демографічної ситуації тощо, що ускладнює реалізацію завдань соціально-економічного розвитку і підготовки необхідних кадрів на країновому рівні.

Важливим також є питання, на який проміжок часу слід розробляти прогнози розвитку ринку праці, і відповідно прогнозувати зміни в системі професійної освіти з метою належного трудових ресурсного забезпечення економіки. Не менш важливим є питання щодо доцільності прогнозування змін на ринку праці у професійному розрізі.

Перш за все, слід відзначити складнощі прогнозування попиту на робочу силу, оскільки за певними професійними групами може спостерігатись як «попит по розширенню», так і «попит по заміщенню», співвідношення яких формує невідповідність попиту і пропозиції у професійному розрізі, відповідно, для підтримки

ринку праці в рівноважному стані необхідно застосовувати різні змінні у якості сигналів при визначенні необхідної кількості місць в навчальних закладах.

Крім того, слід враховувати, що пропозиція робочої сили не може бути достовірно структурована за професіями через неможливість співвіднести людей з тими чи іншими робочими місцями після отримання професії: в умовах активних трансформацій ринку праці носії робочої сили приймають різні, у тому числі непередбачувані, рішення щодо свого професійного шляху, і профіль їх роботи впродовж трудового життя може змінюватись [197], що заперечує необхідність планувати прийом в навчальні заклади за професіями і свідчить на користь отримання визначеної, але достатньо широкої професійної кваліфікації.

Як свідчить досвід європейських країн, практика використання прогнозів ринків праці для формування обсягів прийому до професійних навчальних закладів не є виправданою. На противагу прямому регулюванню обсягу підготовки фахівців, сучасним підходом є інформування учасників ринку праці щодо можливостей отримання професійної освіти і вибору трудової кар'єри [199]. В європейських країнах існують різні підходи до дослідження і прогнозування ринку праці, які реалізуються урядовими, академічними, приватними установами, організаціями роботодавців тощо.

Прогнозуванням перспективної пропозиції робочої сили займаються також *США і Канада*, Однак дані прогнози також використовуються переважно як база для інформування учасників ринку праці щодо певних професій і кваліфікацій, які, як очікується, будуть затребувані ринком [194]. Цей ринковий підхід може застосовуватись в країнах, які пропонують широкий спектр програм професійної підготовки переважно як реакцію на потреби тих, хто бажає навчатись (як результат усвідомленого вибору). Роль держави у даному випадку має полягати в інформуванні щодо можливостей подальшого працевлаштування з метою недопущення дисбалансу на ринку праці [230], і відповідно – у

створенні розвинутої інформаційно-профорієнтаційної інфраструктури на ринку праці. Також результати аналізу щодо перспективних тенденцій розвитку ринку праці впливають на формування державного замовлення на професійну підготовку (відповідно до різнорівневих потреб ринку праці).

Традиційно найбільша кількість прогнозних сценаріїв розробляється у розрізі галузей економіки (видів економічної активності) [199], однак галузевий підхід ускладнює реагування закладів професійної освіти, оскільки діяльність навчальних закладів орієнтована на регіональну, а не на галузеву структуру економіки. Регіональні системи професійної освіти приймають на навчання резидентів з регіонів своєї приналежності, з очікуванням їх подальшим працевлаштуванням у цьому ж регіоні. Тому аналіз ситуації на ринку праці повинен мати, перш за все, територіальну орієнтацію. Враховуючи розширення сфери використання робочої сили до міжнародних масштабів, доцільним є здійснення прогнозування розвитку світового ринку праці у розрізі регіонів світової економіки.

Важливість прогнозування на міжнародному рівні обумовлена також тим, що ймовірна надлишкова підготовка кваліфікованої робочої сили (у тому числі неможливість реалізації отриманої здатності до праці на батьківщині) призведе до міграції у ті регіони світу, де існує дефіцит (попит) за певними професіями [185]. Прогнозувати попит на кваліфіковані кадри у галузевому розрізі є доцільним для професій, що мають суто галузеву специфіку (наприклад, інженерів-металургів, пілотів тощо). Більшість галузей не містить підпорядкованих їм навчальних закладів, оскільки підготовка фахівців вузької спеціалізації пов'язана з високим ризиком з точки зору планування діяльності ЗВО. Інша річ, що окремі підприємства можуть успішно взаємодіяти на партнерських засадах з навчальними закладами.

Так, в *Канаді* Програма сприяння зайнятості і соціальному розвитку (*ESDC*) сприяла започаткуванню партнерства між компаніями і навчальними закладами за сукупністю напрямків підготовки:

підприємства беруть участь у здійсненні перспективної оцінки попиту на кадри і укладають договори з конкретними навчальними закладами з метою своєчасного отримання випускників спеціального профілю. В рамках даної програми роботодавцям, які забезпечують працевлаштування випускників, виділяються субсидії на оплату праці і надається сприяння у залученні студентів на ці робочі місця. Як результат, впродовж 2017–2020 рр. вдалось створити біля 10 тис. нових робочих місць в таких галузях, як біотехнології, інформаційно-комунікаційні технології, аерокосмічна промисловість, охорона навколишнього середовища [192].

Виключенням є *Японія*, де рішення щодо створення бюджетних місць у навчальних закладах на державному рівні та рівні 47 префектур приймаються без урахування результатів прогнозування, на основі домовленостей між представниками найманих працівників, роботодавців, навчальних закладів та інших зацікавлених сторін. В процесі прийняття рішень враховуються дані щодо кількості вакансій у розрізі професій і галузей, співвідношення бажаючих вступити на навчання і кількості місць у навчальних закладах, частка випускників, які працевлаштовуються після завершення навчання і т. і. [224].

Важливість прогнозування у територіальному розрізі визначається тим, що система освіти не може орієнтуватись на довгострокові прогнози розвитку ринку праці: поки пропозиція робочих місць (кількість вакансій) збільшується, обсяги підготовки фахівців також зростатимуть, що означає відповідність не прогнозним даним розвитку ринку праці, а короткостроковій динаміці пропозиції робочих місць. При цьому зміст програм буде відображати зміну вимог до кваліфікацій – система закладів професійної освіти не може забезпечувати кількість підготовки фахівців, які будуть необхідні у довгостроковій перспективі, оскільки навчальні програми мають короткостроковий характер.

Складний досвід довгострокового прогнозування ринку праці не може бути прямо трансформований в практичний процес аналізу поточного попиту і пропозиції робочої сили. Крім того, більшість

країн до сьогодні не володіють потенціалом для укладання складних прогнозів, а багато з тих, хто такі прогнози розробляє, не бачать можливості застосування їх результатів для вироблення рекомендацій щодо планування набору і випуску кадрів в системах професійної освіти. В багатьох країнах системи професійної освіти керуються управлінням по цілях, які не орієнтуються на параметри розвитку ринку праці [183, с. 47].

Така ситуація зумовлена тим, що навчальні заклади практично не мають важелів впливу, якщо уподобання осіб щодо професійної підготовки і працевлаштування не відповідають попиту з боку економіки, і якщо стимулювання отримання необхідних ринку праці кваліфікацій, є недостатнім з боку останнього (рівень заробітної плати в конкретних галузях і сферах діяльності тощо).

Таким чином, довготермінові прогнози розвитку ринку праці не можна визнати доцільними для систем професійної освіти, оскільки через короткостроковий характер навчальних програм найбільший практичний інтерес становлять поточні і короткотермінові потреби в кадрах і їх пропозиція. Крім того, формат інформації щодо попиту на робочу силу є надмірно узагальненим і не дозволяє розрізнити в його складі окремі професії і кваліфікації, які використовуються для формування планів прийому і випуску фахівців в розрізі освітніх програм. Узагальнене поняття «попит на робочу силу» складно використати в контексті формування набору студентів. Таким чином, існує потреба розробки концепту прогнозування, який включатиме відповідні індикатори, що дозволять характеризувати набір і випуск майбутніх фахівців як такий, що відповідає потребам ринку праці.

Важливість розробки зазначеного концепту обумовлена також тим, що аналіз попиту і пропозиції робочої сили орієнтований на потреби конкретних територій і територіальних ринків праці без прив'язки до місця розташування закладів професійної освіти, які здійснюють підготовку робочої сили для економічних потреб зазначених територій. Зокрема, акцент слід зробити на аналізі попиту робочої сили в галузевому розрізі для здійснення підго-

товки за професіями, які визначають специфіку тих чи інших галузей, що впливає на структуру пропозиції кваліфікованих кадрів у територіальному розрізі.

Для України особливе значення матиме прогнозування попиту на робочу силу за освітою (модель *INFORGE*), в яку інтегровані прогнози зайнятості за професіями і дані щодо ринку праці, з метою виділення дефіцитних (*shortage*), збалансованих (*in balance*), надлишкових (*surplus*) професій на ринку праці, що дасть можливість раціональної розбудови мережі освітніх закладів з дотриманням гарантій якості всіх рівнів професійної освіти (вищої, професійно-технічної) і затребуваності випускників, обґрунтування змін професійно-кваліфікаційної структури підготовки (перепідготовки) фахівців, координації діяльності систем всіх рівнів професійної освіти в контексті адаптації державних освітніх стандартів до потреб роботодавців, розширення обсягів перепідготовки незайнятого і вивільненого населення тощо.

Використання в Україні світового досвіду для прогнозування трансформаційних зрушень на ринку праці надасть можливість:

- раціональної побудови мережі навчальних закладів з урахуванням гарантій якості і затребуваності освіти;
- адаптації державних освітніх стандартів до потреб роботодавців;
- обґрунтування змін професійно-кваліфікаційної структури підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів і фахівців;
- підвищення якості всіх рівнів професійної освіти;
- розширення обсягів перепідготовки незайнятого і вивільненого населення;
- координації діяльності всіх рівнів професійної освіти у взаємодії з соціальними партнерами через формування державного замовлення.

Тобто прогнозування в країні необхідно розвивати у напрямку цілеспрямованого використання моделей оцінки зайнятості для визначення загального і додаткового попиту на робочу силу в

контексті зміни структури національної економіки. Також інтерес представляє побудова прогнозу зміни структури професій в галузях після прогнозування змін економічних характеристик цих галузей. Особливе значення має зарубіжний досвід прогнозування попиту на робочу силу за освітою (модель *INFORGE*), оскільки для України актуальним є визначення додаткової потреби економіки у випускниках різного рівня освіти з деталізацією за спеціальностями.

3.3. Формування глобальної міграційної політики в системі регулювання світового ринку праці

Міжнародна міграція на сьогодні є одним із глобальних явищ, яке впливає на всі сторони функціонування світового співтовариства. Міжнародна міграція відбувається внаслідок великого розриву в рівнях економічного, демографічного, соціального розвитку між країнами походження мігрантів і приймаючими країнами. Але одночасно міжнародна міграція є процесом, який може скоротити подібний розрив. Отже, країни еміграції і імміграції мають виробити взаємоузгоджені рішення, які дозволяють, з одного боку, країнам і їх економікам, а з іншого – мігрантам, отримати вигоду від географічної мобільності робочої сили і кваліфікації.

Перетворення міграції на глобальне явище (міжнародна міграція в умовах глобалізації фактично сприяє формуванню нового економічного порядку) зумовлює необхідність формування *глобальної міграційної політики* як системи міжнародних договорів, угод, двосторонніх і багатосторонніх нормативно-правових актів щодо регулювання міждержавних територіальних переміщень населення (під егідою *Організації Об'єднаних Націй* і її підрозділів, *Міжнародної організації з міграції*, *Міжнародної організації праці*), спрямованих на досягнення соціальних, економічних, демографічних, геополітичних та інших цілей, – що виступає необ-

хідною умовою забезпечення позитивного вкладу міграції в економічний розвиток на глобальному та національному рівні.

Крім того, перетворення міжнародної міграції у глобальне явище обумовлює потребу в удосконаленні інструментів управління міграційними процесами на національному і регіональному рівнях, формуванні *міграційної політики на глобальному рівні* як системи міжнародних угод та інших двосторонніх і багатосторонніх нормативно-правових актів щодо регулювання міждержавних територіальних переміщень населення, спрямованих на соціальні, економічні, демографічні, геополітичні та інші цілі.

На сьогодні *на глобальному рівні* загальносвітовий міграційний режим відсутній. Можна відзначити наявність певних наробок у сфері управління міжнародною міграцією, здійснених в рамках *Всесвітніх конференцій ООН з народонаселення (International Conference on Population and Development [243])*, які мають міжурядовий статус, за результатами роботи яких було прийнято два основних документа, які містять концептуальні підходи щодо управління процесами міжнародної міграції: *Всесвітній план дій в області народонаселення* (1974 р.) (який містить рекомендації щодо регулювання трудової міграції працівників з низькою кваліфікацією і висококваліфікованих працівників) і *Програма дій в області народонаселення і розвитку* (1994 р.) (яка визначає взаємозв'язок демографічного і людського розвитку). До основних рекомендацій даних документів належать такі [70]:

- уряди і міжнародні організації повинні сприяти добровільним міждержавним міграціям;
- уряди мають проводити двосторонні і багатосторонні консультації з метою гармонізації політики в області управління міжнародною міграцією;
- країни, які приймають міжнародних мігрантів, мають забезпечити медичне і соціальне обслуговування, а також безпеку мігрантів;
- уряди приймаючих країн повинні вживати заходів щодо запобігання дискримінації мігрантів;

- уряди повинні керуватись міркуваннями гуманності щодо нелегальних мігрантів;
- необхідно вжити заходів щодо розробки національної і міжнародної політики, спрямованої на запобігання «втечі мізків»;
- приймаючі країни повинні вжити заходів щодо захисту основних прав мігрантів, їх культурної ідентичності;
- мають бути реалізовані заходи щодо взаємної інтеграції іммігрантів і населення приймаючих країн;
- урядам приймаючих країн слід керуватись не лише економічним і соціальними інтересами власних країн, а й питаннями добробуту мігрантів і їх сімей;
- та ін.

Запропоновані на Всесвітніх конференціях з народонаселення рекомендації є відображенням того факту, що міжнародна міграція може сприяти формуванню нового міжнародного економічного порядку; визнається, що необхідною умовою для реалізації позитивного внеску міграції в економічний розвиток є ефективна міграційна політика. Рекомендації щодо удосконалення управління міжнародною міграцією містяться в рішеннях *Всесвітніх конференцій ООН з питань оточуючого середовища і розвитку* (1992 р., 2002 р.), *Міжнародної конференції з прав людини* (1993 р.), *Всесвітнього саміту з питань соціального розвитку* (1995 р.), *IV міжнародної конференції з проблем жінок* (1995 р.) та ін. Впродовж 2007–2014 рр. відбулось сім нарад в рамках започаткованого у 2006 р. *Глобального форуму з проблем міжнародної міграції і розвитку (Global Forum on Migration and Development)*, в яких прийняли участь більше 160 держав – членів ООН і більше 45 міжнародних організацій.

Одночасно, незважаючи на прийняті на найвищому рівні рекомендації щодо удосконалення міграційної політики, на глобальному рівні не вдалось подолати основні протиріччя між країнами еміграції і країнами імміграції. Як наслідок, багато прийнятих на міжнародному рівні документів залишаються

нереалізованими через їх ратифікацію обмеженим колом країн (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

**Стан ратифікації міжнародно-правових документів
щодо міжнародної міграції [16, с. 81–82]**

Документ	Рік вступу в силу	Стан ратифікації, 2006 р.		Стан ратифікації, 2013 р.	
		Кількість країн	Частка країн, %	Кількість країн	Частка країн, %
Конвенція МОП № 97 щодо працівників-мігрантів (1949 р.)	1952 р.	45	23	49	26
Конвенція МОП № 143 щодо зловживань в області міграції і щодо забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і поведження (1975 р.)	1978 р.	19	10	23	12
Міжнародна конвенція щодо захисту прав працівників-мігрантів і членів їх сімей (1990 р.)	2003 р.	34	17	47	24
Протокол щодо запобігання і припинення торгівлі людьми (2000 р.)	2003 р.	97	50	157	71
Протокол проти незаконного ввезення мігрантів сушею, морем і повітряним шляхом (2000 р.)	2004 р.	89	46	137	71
Конвенція щодо статусу біженців (1951 р.)	1954 р.	143	73	144	75

Так, якщо заходи щодо регулювання імміграції реалізують всі розвинуті країни без виключення, то щодо еміграції – лише 20 % з них (на даний момент *Конвенцію МОП № 97* щодо трудящих-мігрантів ратифікували 26 % країн, *Конвенцію МОП № 143* щодо зловживань в області міграції і забезпечення трудящим-мігрантам рівності можливостей і ставлення – 12 % країн, *Конвенцію ООН щодо захисту прав трудящих-мігрантів і членів їх сімей* – 25 % країн).

Зазначений стан справ є результатом протиріч, *по перше*, між інтересами розвинутих країн і країн, що розвиваються, *по друге*, між інтересами міжнародних інституцій і окремих держав.

На регіональному рівні управління міжнародною міграцією відбувається в рамках регіональних інтеграційних та інших об'єднань. Відповідні механізми діють в рамках ЄС, НАФТА, АСЕАН, МЕРКОСУР, ЕКОВАС, ЦАЕВС, СНД та ін. В основному міждержавні угоди стосуються програм залучення трудових мігрантів, стажувань, сезонної міграції, соціального забезпечення, реадмісії нелегальних іммігрантів, грошових переказів.

Водночас на даному рівні також наявними є протилежні тенденції: з одного боку, спостерігається лібералізація міграційних режимів всередині інтеграційних об'єднань (вільне переміщення населення і робочої сили, уніфікація міграційного законодавства країн-учасниць), з іншого – посилення міграційної політики щодо громадян третіх країн.

Як свідчать дані *International migrant stock 2019* [205], на національному рівні спостерігається відмінність поглядів держав на еміграцію (табл. 3.3) і імміграцію (табл. 3.4), і відповідно – на зміст політики в області міжнародної міграції як результат країнових відмінностей економічного, демографічного, геополітичного характеру.

Таблиця 3.3

Погляди країн на еміграційну політику [16, с. 85–86]

Регіон	Політика в області рівня еміграції			
	Знижувати	Підтримувати	Збільшувати	Без змін
Світ загалом	24%	22%	9%	45%
Європа	18%	14%	–	68%
Африка	25%	15%	2%	58%
Азія	21%	29%	29%	21%
Латинська Америка і Карибські о-ви	33%	36%	–	30%
Північна Америка	–	–	–	100%
Австралія і Океанія	31%	19%	31%	19%

Так, лише 13 % держав не регулюють рівень імміграції (переважно країни Африки), тоді як політику щодо еміграції не реалізують 45 % держав (країни Африки, Європи і Північної

Америци). При цьому всі розвинуті країни реалізують заходи щодо регулювання імміграції, а еміграцію регулюють лише 20 % з них [16, с. 85].

Таблиця 3.4

Погляди країн на імміграційну політику [16, с. 85]

<i>Реґіон</i>	<i>Політика в області рівня імміграції</i>			
	<i>Знижувати</i>	<i>Підтримувати</i>	<i>Збільшувати</i>	<i>Без змін</i>
Світ загалом	16 %	60 %	11 %	13 %
Європа	11 %	64 %	25 %	–
Африка	19 %	38 %	2 %	41 %
Азія	30 %	55 %	12 %	2 %
Латинська Америка і Карибські о-ви	12 %	79 %	3 %	6 %
Північна Америка	–	100 %	–	–
Австралія і Океанія	–	94 %	6 %	–

Таким чином, в більшості країн світу переважає імміграційна політика, в рамках якої щодо іммігрантів висуваються різні вимоги щодо рівня освіти, професії, кваліфікації, майнового стану, віку і т. п. з урахуванням ситуації на національних ринках праці і завдань демографічної політики [16, с. 86].

Відповідно, глобальна міграційна політика має базуватись на взаємодії між країнами-експортерами мігрантів і приймаючими країнами з метою прийняття взаємовигідних (взаємоприйнятних) рішень.

Першим напрямком зазначеної політики має бути *стратегія спільного використання робочої сили*, як прояв всебічного підходу до активної міграційної політики, метою якої є взаємодія країн-експортерів і країн-імпортерів робочої сили і недопущення країнами-експортерами робочої сили накладання обмежень щодо пересування своїх громадян. На противагу цьому, з боку приймаючих країн може бути запроваджений більш ретельний контроль на кордоні в комплексі з візовими лімітами, дозволами на роботу і одночасним зниженням витрат на в'їзд для законних мігрантів.

Одночасно країни-імпортери робочої сили можуть запровадити привабливу кількість віз і дозволів на роботу для громадян з країн-експортерів, пов'язавши даний процес із залученням мігрантів з різним рівнем досвіду, знань та іншими якостями. Це є тим більш важливим, що країни-експортери робочої сили, розташовані недалеко від регіонів, що залучають велику кількість мігрантів, зазвичай є основним джерелом некваліфікованої (часто нелегальної) міграції робочої сили. При цьому країни, які знаходяться в географічній близькості від приймаючих країн, як правило, потерпають від «втечі мізків», що створює для них можливість як для країн – постачальників висококваліфікованої робочої сили, вести переговори щодо розширення квот працевлаштування некваліфікованих працівників в приймаючих країнах.

Для залучення кваліфікованих фахівців і їх відбору у відповідності до потреб економічно розвинутих країн і їх подальшої інтеграції, розвинуті країни повинні виходити з того, що, *по-перше*, імміграцію на сьогодні слід розглядати як *постійне явище*, а не як короткострокову реакцію національних ринків праці на нестачу робочої сили; *по-друге*, імміграція має по можливості, розглядатись, як *керований процес*. Для цього необхідним є впровадження ефективних і прозорих критеріїв систем допуску іммігрантів, заснованих на комбінації принципових і дискреційних рішень на користь або проти окремих груп потенційних претендентів на імміграцію. *По-третє*, застосовувані критерії і системи мають бути достатньо гнучкими, щоб їх можна було змінити, якщо в ході їх використання з'ясується, що вони не дають очікуваних результатів у відборі мігрантів. *По-четверте*, політика активного залучення робочої сили має доповнюватись заходами щодо посилення мобільності робочої сили всередині групи розвинутих країн (з метою запобігання культурним і соціальним конфліктам) [169, с. 30–31].

Наступним напрямком глобальної міграційної політики має стати *захист потоків грошових переказів*, оскільки грошові

перекази виступають важливим напрямком співробітництва між країнами-експортерами робочої сили і приймаючими країнами. *По-перше*, необхідно забезпечити захист потоків грошових переказів працівників мігрантів в країни походження; *по-друге*, необхідно сприяти збільшенню таких переказів, зменшуючи витрати на їх здійснення: на сьогодні такі перекази є відносно невеликими (близько 100 дол. США в середньому на один банківський переказ), а комісійні виплати складають достатньо серйозну суму (близько 10 % від суми переказу), коли цю послугу надають лише великі організації з переказу коштів (в країнах, де банківський сектор є добре розвинутим, комісійні за переказ коштів є значно нижчими).

Прикладом-основою може слугувати запровадження розрахункової палати між банківськими системами США і Мексики, що суттєво покращило процедуру переказу коштів між двома країнами, а також запровадження *Всесвітнім союзом кредитних спілок (WOCCU) Міжнародної мережі грошових переказів (IRnet)*, яка об'єднала кредитні союзи США і шести країн Центральної Америки і Карибського басейну. Сума грошових переказів цими каналами постійно зростає. В Європі до *IRnet* приєдналися *Національна асоціація кооперативних ощадних банків і Кредитні системи Польщі*.

Рушійними чинниками у забезпеченні зниження оплати послуг зі здійснення грошових переказів є скорочення витрат за рахунок використання мережних переваг і технологічних новацій. Авансові витрати на запровадження систем переказів коштів зі значно більшою кількістю учасників з обох сторін, а також вплив мережних екстерналій призводять до того, що сектор грошових переказів демонструє ознаки недосконалої конкуренції, що призводить до підвищення цін на послуги і вимагає нормативного регулювання з метою посилення конкуренції, дотацій на створення нових мереж, заохочення взаємодії учасників тощо.

Окрім посилення потоків грошових переказів, необхідно також залучити до їх розвитку банківський сектор приймаючих

країн, що окрім можливості для зростання офіційних грошових переказів, створить передумови зростання ділової активності банків і кредитних спілок. При послідовній реалізації така стратегія, через покращення доступу до фінансових продуктів, сприятиме збільшенню участі населення в банківському секторі. Крім того, приймаючі країни можуть заохочувати мігрантів і членів їх сімей використовувати грошові перекази продуктивно – не лише на витрати, а й на інвестиції частки коштів, що надходять, в житлове будівництво, охорону здоров'я, освіту.

Крім того, доцільним є надання доступу мігрантів до спеціальних рахунків і фінансових послуг, зокрема, до кредитування, що сприятиме відкриттю нових підприємств і розширенню існуючих. Це зумовить активізацію економічної діяльності мігрантів, оскільки в середньому вони частіше займаються підприємницькою діяльністю у порівнянні з місцевим населенням, що матиме користь як для країн-експортерів, так і для країн-імпортерів робочої сили.

Важливим напрямком глобальної міграційної політики має стати також *соціальний захист і доступ до послуг соціального сектору для працюючих мігрантів*. Країни – експортери робочої сили зацікавлені в захисті своїх громадян від надмірної експлуатації або несприятливих умов праці, а також у тому, щоб на час перебування і роботи мігрантів за кордоном вони мали доступ до таких систем соціальних послуг, як законодавство, освіта, страхування по безробіттю, пенсійне забезпечення. В той же час, приймаючі країни не завжди бажають і можуть запропонувати повний соціальний захист мігрантам і їх сім'ям (неповний доступ до цих систем розглядається як один із механізмів стратегії, який дозволяє зробити приймаючу країну менш привабливою для окремих категорій мігрантів).

В зазначеному контексті країни походження мігрантів і приймаючі країни мають розробити механізми, які забезпечують можливість перенесення (взаємного визнання) соціальних гарантій (пенсій, медичного забезпечення) між вказаними групами

країн, оскільки такі механізми могли б сприяти поверненню мігрантів на батьківщину.

У якості наступного напрямку глобальної міграційної політики слід розглядати *спільний розвиток* як напрям вирішення проблеми нестачі робочої сили. Наслідком реалізації даного напрямку стане формування необхідного резерву робочої сили. Так, спільне фінансування навчальних центрів (закладів професійної освіти) дозволить приймаючим країнам регулювати професійне навчання і реагувати на зміни на ринку праці (розвинуті країни можуть оплачувати навчання працівників затребуваних професій в школах і університетах країн-експортерів робочої сили). Країна-експортер виграватиме від фінансових ресурсів, які йдуть на освіту майбутніх емігрантів, та від додаткового формування людського капіталу. Фінансування освітніх закладів країн-експортерів робочої сили може врівноважити потенційні негативні наслідки від «втечі мізків».

Міжнародна міграція висококваліфікованих трудових ресурсів зумовлює позитивний вплив на економіку країн-експортерів через вплив таких інвестицій на сферу освіти та внутрішній ринок праці країни – *ефект передімміграційного інвестування* в освіту. Можна розглядати навіть певне порогове значення таких інвестицій, за якого збільшення висококваліфікованих працівників на внутрішньому ринку за рахунок вдосконалення системи освіти і підготовки кадрів перевищать втрати від міграції частини висококваліфікованих трудових ресурсів за кордон. Адже розвиток системи освіти сприяє підвищенню кваліфікації у тому числі тих майбутніх працівників, які не планують іммігрувати на роботу за кордон. Це є позитивним ефектом міжнародної трудової міграції для країни-донора, навіть у разі «відтоку умів».

Крім того, не всі потенційні мігранти, які здобудуть певну освіту з метою працевлаштування за кордоном, дійсно емігрують з країни. Частина з них залишається з тих чи інших причин у своїй країні та створює за рахунок більш високої кваліфікації додаткову

додану вартість, вищу за ту, яку б вони утворили, якщо б не мали зазначеного рівня підготовки [120, с. 91–92].

Особливо цінними є науково-технічні надбання, які надходять в країну разом з мігрантами, які повертаються. Так, приклад *Індії* свідчить, що висококваліфіковані індійці, які працювали в менеджменті транснаціональних корпорацій, сприяли розвитку сфери високотехнологічного виробництва на батьківщині: 19 з 20-ти провідних індійських компаній з виробництва програмного забезпечення були створені індійцями, які повернулись в країну. Розвиток галузі дав можливість відкрити 400 тис. нових робочих місць, отримати прибутки, що перевищили 6 млрд дол. США на рік, що дозволило країні перетворитись з експортера інженерно-технічних працівників на експортера високотехнологічних товарів і послуг [105, с. 10].

В даному контексті дещо інакше виглядає проблема «відтоку мізків». Безумовно, для країн, що розвиваються, дане питання є досить гострим: більше 50 % освічених вихідців з країн Карибського басейну проживають у США, за кордон емігрували до 40 % освічених фахівців з Туреччини і Марокко, 10 % – з Мексики (у т. ч. 30 % тих, хто має докторський ступінь). Особливо швидко втрачає інтелектуальні ресурси Африка, внаслідок чого суттєво погіршуються перспективи економічного розвитку [227, с. 3].

Враховуючи вищезазначене, постає необхідність розробки *міжнародної програми з управління міграцією* (під егідою МОМ) як засобу реалізації глобальної міграційної політики з метою подолання подвійного характеру наявної (має результуючий характер прояву) міграційної політики, створення всебічного і збалансованого підходу до управління міграційними процесами на світовому ринку праці. Дана програма має бути спрямована на посилення співробітництва між державами з метою удосконалення управління міграцією на національному, регіональному, глобальному рівнях.

Принципами глобальної міграційної політики мають стати такі:

- стимулювання добровільних міждержавних міграцій;
- гармонізація політики держав в області управління міжнародною міграцією;
- запобігання дискримінації мігрантів на ринку праці;
- розробка загальної міжнародної політики, спрямованої на запобігання «втечі мізків».

Дотримання викладених принципів дозволить здійснювати реалізацію глобальної міграційної політики під егідою ООН за такими *напрямами*:

- вироблення обґрунтованої міграційної політики;
- прийняття дієвих рішень з актуальних питань взаємозв'язку міграції і розвитку;
- реалізація потенціалу міжнародної міграції як чинника розвитку країн походження, транзиту і призначення мігрантів (*міжнародна програма з управління міграцією*).

Впровадження *концептуального механізму формування і реалізації глобальної міграційної політики* (під егідою ООН), представленого на рис. 3.15, сприятиме використанню потенціалу міжнародної міграції у стратегічному вимірі як ресурсу глобального економічного розвитку.

Наведений концептуальний механізм спирається на існуючі регуляторні системи (*Раду МОМ, Міжнародний діалог з міграції МОМ (МДМ)*); передбачає участь ООН і регіональних партнерів, приватного сектору, академічних кіл; визначає необхідність створення вертикальних комунікативних каналів взаємодії між глобальним, регіональним, національним рівнями з метою нівелювання наявних протиріч; сприяє виявленню і розвитку потенціалу держав щодо реалізації міграційної політики; передбачає динамічну координацію між інституціями на глобальному, регіональному і національному рівні та ін.

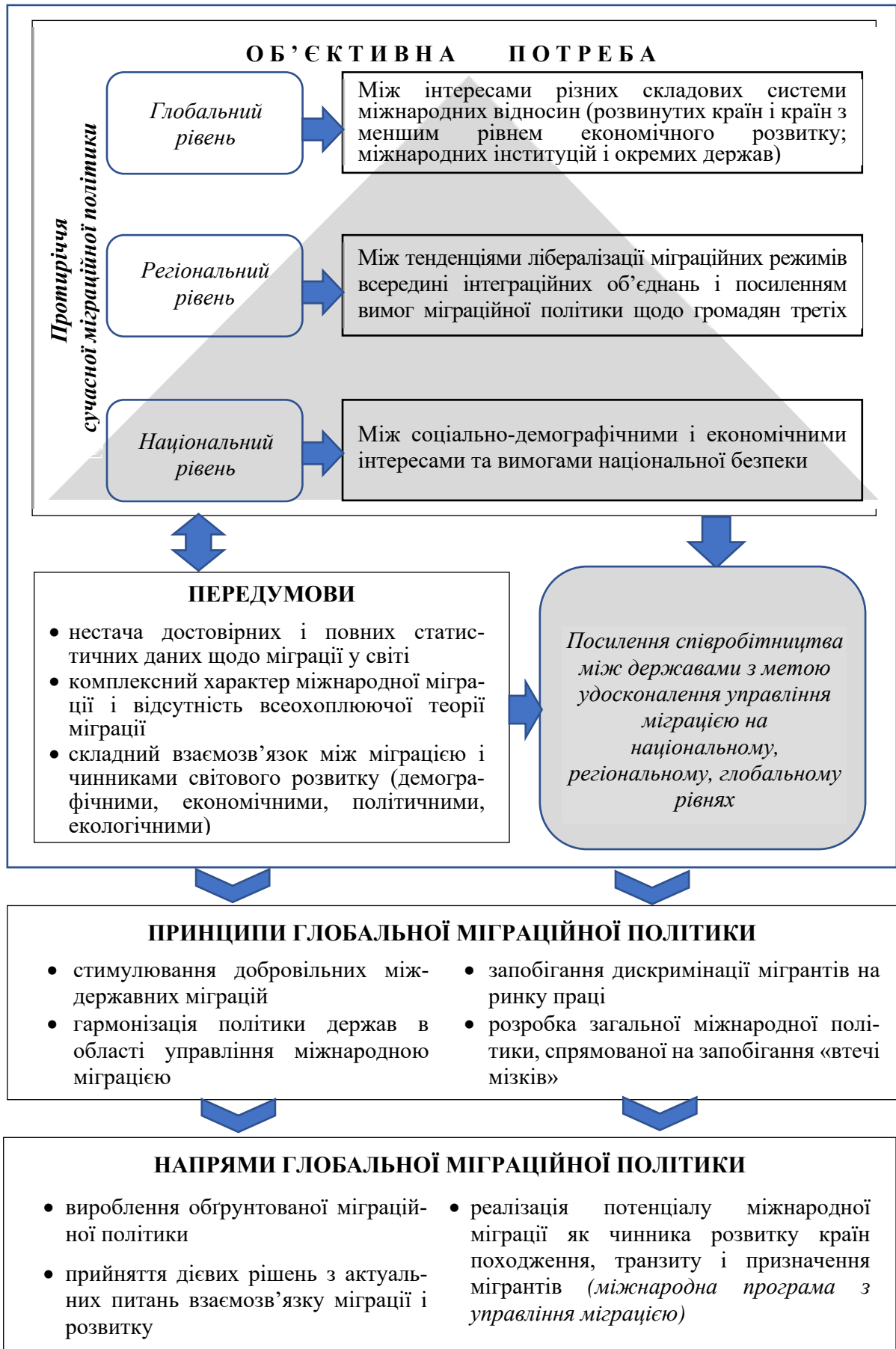

Рис. 3.15. Концептуальний механізм формування глобальної міграційної політики (під егідою ООН)

Цільовими орієнтирами реалізації даного механізму виступають такі:

1) *дотримання міжнародних стандартів і захист прав міжнародних мігрантів:*

- узгодження національного законодавства з обов'язками і стандартами із захисту прав мігрантів, закріпленими в міжнародному праві;
- підготовка (навчання) осіб, що вступають в контакти з мігрантами (співробітників прикордонних, митних служб та ін.) на предмет дотримання міжнародного міграційного та трудового законодавства;

2) *створення всеохоплюючих, збалансованих, дієвих національних систем регулювання міграції:*

- актуалізація чинника міграції – забезпечення того, щоб політика в області стійкого розвитку (в сфері освіти, зайнятості, охорони здоров'я, соціального захисту) передбачала аналіз її впливу на динаміку міграції, забезпечення належного обліку мігрантів і міграції, включаючи рушійні сили міграції;
- розробка і реалізація міграційної політики з урахуванням аналізу її потенційного впливу на секторальну політику, забезпечення узгодженості, синергетичного впливу і взаємодоповнюваності цих напрямів політики;
- використання керівних положень (*Рамкова програма з регулювання міграції*) і цільових показників міграції для оцінки адекватності національних міграційних стратегій і структур;
- міжвідомча координація в сфері міграції (в області імміграції, розвитку прав людини, освіти, охорони здоров'я, праці та ін.) з метою належного врахування інтересів мігрантів;
- налагодження регулярних консультацій в сфері міграції на національному і наднаціональному рівнях;

- налагодження регулярних консультацій між державними інституціями і приватним сектором з питань розробки і здійснення міграційної політики;
 - розвиток спеціалізованого потенціалу, включаючи навчання і обмін досвідом в рамках регіональних консультаційних процесів і міждержавного співробітництва з питань міграції;
- 3) *соціально-економічний добробут мігрантів і суспільства:*
- регулярна оцінка ефективності міграційної політики з урахуванням короткострокових цілей (скорочення безробіття та ін.) і довгострокових пріоритетів;
 - узгодження пріоритетів політики в сфері праці, освіти, демографічних тенденцій, розвитку інноваційних секторів, забезпечення конкурентоспроможності економіки загалом в контексті використання легальних каналів трудової міграції;
 - створення доступних легальних каналів міграції з метою забезпечення збалансованого резерву трудових ресурсів всіх рівнів кваліфікації, полегшення можливостей навчальної мобільності з метою професійної підготовки, скорочення чинників нелегальної міграції;
 - створення спеціальних національних інституцій, призначених для підготовки мігрантів для життя в новому трудовому середовищі (забезпечення точною інформацією щодо умов життя і праці, трудових контрактів, вимог щодо освіти і сертифікації та ін.);
 - впровадження двосторонніх і регіональних механізмів співробітництва між країнами походження і країнами призначення, а також з роботодавцями для сприяння ефективній і справедливій міграції (заснованій на *Міжнародній системі справедливого найму IRIS* та *Керівних принципах справедливого найму МОП*);
 - забезпечення доступу мігрантів до освіти, охорони здоров'я, а також інших соціальних послуг без врахування імміграційного статусу;

- надання адаптованих послуг в області інтеграції мігрантів, включаючи цільову підготовку для розвитку мовних і професійних навичок на ринку праці;
 - запровадження механізмів сертифікації і взаємного визнання кваліфікації, в тому числі шляхом впровадження двосторонніх, регіональних і глобальних стандартів і угод щодо визнання кваліфікації;
 - розширення дії основних трудових прав, закріплених в Конвенціях МОП, на всіх осіб, незалежно від імміграційного статусу, забезпечення етичної практики найму і гідних умов праці для всіх мігрантів;
 - укладання і реалізація двосторонніх і регіональних угод, які встановлюють мінімальні стандарти умов зайнятості в інтересах працівників-мігрантів;
 - укладання двосторонніх і багатосторонніх угод щодо працевлаштування між країнами походження і призначення мігрантів (які враховують потреби приймаючих країн в працівниках, з одного боку, і полегшують повернення мігрантів в країни походження, з іншого);
 - розгляд можливості створення в інтересах мігрантів механізмів підвищення їх професійного рівня і кваліфікації в період знаходження за кордоном, а також визнання і використання цієї професійної підготовки після повернення на батьківщину, в тому числі в рамках кваліфікаційних партнерства і угод щодо співробітництва на міжкраїновому і галузевому рівні;
 - полегшення доступу мігрантам і членам їх родини до банківських послуг і фінансових інструментів;
- 4) *запобігання та нівелювання проявів криз, пов'язаних з мобільністю:*
- забезпечення доступу до консульської допомоги під час транзиту і в місці призначення, в тому числі в рамках двосторонніх або регіональних угод щодо співробітництва з консульських питань;

- надання рівноправного доступу до можливостей забезпечувати себе засобами існування і доступу до різноманітних послуг населення, вразливого перед чинниками, які призводять до нелегальної міграції;
- 5) міжнародне співробітництво в області регулювання міграції:
- ратифікація *Бернської ініціативи щодо Міжнародної програми дій з регулювання міграції*, спрямованої на всеохоплююче і збалансоване регулювання міграції;
 - створення і укріплення механізмів міждержавного співробітництва для полегшення планової міграції і мобільності на двосторонньому і регіональному рівнях, у тому числі шляхом впровадження регіональних режимів вільного пересування і інтеграції;
 - ідентифікація зв'язків між глобальними і регіональними механізмами вільної торгівлі, економічної інтеграції і міграції з метою полегшення співробітництва в області мобільності відповідно до міжнародних трудових стандартів;
 - налагодження і укріплення зв'язків між регіональними економічними комісіями ООН з питань міграції, а також регіональними механізмами інтеграції і вільного пересування з метою досягнення синергетичної взаємодії;
 - створення спеціальної глобальної програми укріплення національних потенціалів статистики міграції (стандартизованих і узгоджених даних) з метою проведення узгодженої міграційної політики на національному, регіональному і глобальному рівнях;
 - сприяння обміну міграційними даними в рамках *глобального порталу даних щодо міграції МОМ*;
 - використання потенціалу великих масивів даних для виміру міграції з використанням показників регулювання міграції, розроблених МОМ;

- впровадження рекомендацій *Центру глобального розвитку ООН*, які стосуються даних по міграції: розширення використання Матриці відслідковування переміщень для відслідковування і прогнозування тенденцій переміщення і виявлення потреб в робочій силі.

Україна відіграє важливу роль у глобальних міграційних процесах, перш за все, як експортер робочої сили, тому її включення до процесів реалізації механізму формування глобальної міграційної політики (див. рис. 3.15) є об'єктивно обумовленим. При цьому напрями державної міграційної політики України (рис. 3.16) повинні враховувати світовий досвід з метою розробки адекватної міграційної політики держави, спрямованої на отримання користі навіть від еміграції висококваліфікованих фахівців, а також передбачати комплекс заходів, спрямованих на створення умов для повернення мігрантів на батьківщину.

Одночасно сучасна соціально-економічна криза довела, що в умовах відкритості економіки ринок праці перетворюється на стратегічний сектор, що вимагає захисту з боку держави. У зв'язку з цим виникає необхідність перегляду методів захисту національного ринку праці в умовах глобалізації [68, с. 57].

Отже, регулювання міграційних процесів на макрорівні має стати ваговою складовою соціально-економічної політики держави. Завдання щодо управління міграцією, особливо її зовнішніми формами, полягає в тому, щоб на основі дотримання прав людини та гуманних принципів управляти міграційними потоками населення (переселенців та трудових мігрантів, з урахуванням інтересів держави, приймаючих країн і регіонів) [150, с. 231].

Міграційна політика України має спиратись на міждержавні угоди з країнами-потенційними користувачами вітчизняної робочої сили. Такі угоди, крім правової і соціальної захищеності співвітчизників за кордоном, повинні передбачати планомірний, цілеспрямований відбір працівників, регламентувати їх професійну підготовку і перепідготовку в країні базування (з метою запобігання використанню виключно в некваліфікованому сегменті ринку

праці), забезпечувати компенсацію їх підготовки державою (у тому числі загальної підготовки) та захист інтересів в країні перебування (включаючи соціальний захист), що вимагає формування власної моделі регулювання міграційних процесів для України з метою створення передумов активізації дії позитивних чинників і мінімізації впливу негативних наслідків глобалізації на стан національного ринку праці. Дана модель має бути закріплена в Законі України «Про зовнішню трудову міграцію».

Рис. 3.16. Напрями регулювання міграційної політики в Україні [138, с. 59]

Таким чином, серед *основних завдань міграційної політики України* в сучасних умовах слід зазначити такі: [150, с. 231]

1) активізація переговорного процесу щодо укладання угод про взаємне працевлаштування громадян та їх соціальний захист з країнами, в яких кількість трудових мігрантів, що є громадянами України, є найбільшою;

2) сприяння прискоренню внесення змін до угод про співробітництво в сфері трудової міграції і соціальний захист трудових мігрантів;

3) реалізація заходів щодо прийняття проектів угод, які регламентують рух робочої сили з країнами ЄС;

4) створення дієвих механізмів легалізації доходів громадян, які працюють за кордоном: опрацювання механізму створення сприятливих умов для переведення в Україну грошових переказів трудових мігрантів – громадян України.

Міграція виступає важливою проблемою глобальної економіки. Той факт, що одні регіони світу належать до числа економічно розвинутих зі старіючим населенням, а інші залишаються бідними, економічно нестабільними з молодим і зростаючим населенням, здійснює визначальний вплив на географічну мобільність. Причому міграційний потік населення володіє потенціалом отримання всіма учасниками даного процесу бажаних результатів, але це можливо лише у випадку суттєвого розширення глобального, регіонального і двостороннього співробітництва. На сьогоднішній день проблеми міграції пов'язані з інтеграцією мігрантів в приймаючих країнах, з проблемою «втєчі мізків», та із забезпеченням соціального захисту та безпеки мігрантів.

Таким чином, імміграцію до розвинутих країн слід розглядати як часткову відповідь на старіння у вказаних країнах і, в кінцевому підсумку, на скорочення чисельності власного населення. І таку роль імміграція може відігравати лише в тому випадку, якщо розвинуті країни будуть здатні залучати мігрантів з відповідним рівнем кваліфікації, які будуть мати доступ до формальних ринків праці і можливість започаткувати власну справу.

Виходячи з вищевикладеного, у глобальній економіці загалом має бути розроблена така міграційна політика, яка врівноважить економічні і гуманітарні інтереси, і буде включати процедури відбору і прийому людей, які за економічними ознаками отримують право стати тимчасовими мігрантами або постійними іммігрантами, які створюватимуть економічно корисний результат як для приймаючих країн, так і для країн походження мігрантів.

ВИСНОВКИ

Сучасний етап світогосподарського розвитку характеризується активізацією процесів глобалізації, що зумовило ускладнення економічних зв'язків на наднаціональному рівні та спричинило суттєві трансформаційні зрушення на світовому ринку праці. Розвиток міжнародних економічних відносин в умовах глобалізації супроводжується трансформацією міжнародного поділу праці та перетворенням світового ринку праці на найважливіший елемент глобалізованої економіки. Трансформаційні зміни на світовому ринку праці в умовах глобалізації визначають необхідність формування принципово нових підходів та важелів регуляторного впливу на трудоворесурсну складову економічного розвитку.

Зважаючи на наявність значних міжкраїнових розривів у рівнях добробуту і природного приросту населення на фоні зростання потреби у висококваліфікованій робочій силі, явище глобалізації необхідно розглядати в контексті ймовірного виникнення трудоворесурсних загроз, що дозволяє говорити про наявність потенційних передумов дезінтеграції глобального простору у соціальному вимірі.

Враховуючи наднаціональний характер трудоворесурсного забезпечення в умовах глобалізації, *світовий ринок праці* визначено у широкому розумінні як відкритий конкурентний наднаціональний трудоворесурсний простір, становлення якого відбувається в результаті дії глобальних факторів впливу економічного, демографічного та іншого характеру, функціонування якого здійснюється через становлення глобальних міграційних мереж в рамках міжнародного поділу праці; у вузькому розумінні – як система економічних механізмів та інструментів експорту і імпорту робочої сили від впливом інтернаціоналізації вироб-

ництва та взаємодії попиту і пропозиції робочої сили на міжкраїновому рівні.

Виходячи з того, що функціонування світового ринку праці стає домінантою глобальних соціально-економічних змін через активізацію міжнародних міграційних переміщень, а також враховуючи стратегічне значення людських ресурсів в умовах глобальних трансформацій, декомпозиція міжнародної міграційної політики в контексті орієнтації на різні стратифікаційні групи мігрантів створює передумови раціонального використання людських ресурсів на світовому ринку праці і запобігання поглибленню міжкраїнових диспропорцій трудових ресурсного забезпечення.

В умовах глобалізації базові тенденції зайнятості формуються під впливом структурних трансформацій у світовій економіці, розвитку інноваційних процесів тощо, змінюючи роль людини у створенні економічного результату, зумовлюючи попит на висококваліфікованих працівників міждисциплінарного профілю та активізуючи поширення міжнародного аутсорсингу та краудсорсингу як форм міжнародного поділу праці, що визначає необхідність розробки міжнародної стратегії забезпечення зайнятості населення, яка має спиратись на уніфіковані принципи регулювання ринку праці на міжнародному рівні.

Перетворення міграції на глобальне явище зумовлює необхідність формування глобальної міграційної політики як умови забезпечення позитивного вкладу міграції в економічний розвиток на глобальному та національному рівні. При цьому інструментом реалізації глобальної міграційної політики з метою розробки всебічного і збалансованого підходу до управління міграційними процесами в умовах трансформації світового ринку праці має стати міжнародна програма з управління міграцією.

Таким чином, на етапі глобалізації світовий ринок праці, піддаючись значним трансформаціям, вимагає формування комплексного підходу до вирішення питань трудових ресурсного забезпечення економічної діяльності, з урахуванням розширення масштабів використання праці у глобалізованій економіці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : прийнята Законом України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.03.2020).

2. Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 05.11.2015 № 761-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19> (дата звернення: 01.07.2020).

3. Про імміграцію : Закон України від 07.06.2001 № 2491-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14> (дата звернення: 01.06.2020).

4. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 04.02.1994 р. N 3930-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення 01.06.2020).

5. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном : постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1060. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення 01.06.2020).

6. Про затвердження Порядку формування квоти імміграції, Порядку провадження за заявами про надання дозволу на імміграцію і поданнями про його скасування та виконання прийнятих рішень : постанова Кабінету Міністрів України від 26.12.2002 № 1983. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1983-2002-%D0%BF> (дата звернення: 21.01.2020).

7. Про порядок участі центральних органів виконавчої влади у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна : постанова Кабінету Міністрів України від 13.09.2002

№ 1371. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1371-2002-%D0%BF> (дата звернення: 01.06.2020).

8. Про затвердження плану заходів щодо забезпечення реінтеграції в суспільство трудових мігрантів і членів їх сімей : постанова Кабінету Міністрів України від від 12 квітня 2017 р. № 257-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.11.2019).

9. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text> (дата звернення 21.01.2020).

10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнародний документ від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 12.11.2019).

11. Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників : міжнародний документ від 09.12.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_044 (дата звернення: 12.11.2019).

12. 10 ключевых навыков до 2020-го. URL: https://www.eduket.com/news/10_klyuchevykh_navykov_do_2020-go-909 (дата звернення: 11.06.2020).

13. Азьмук Н. А. Безробіття і можливості цифрової зайнятості для його зниження. *Економіка розвитку*. 2016. № 3. С. 12–19.

14. Аймурзина Б. Т., Садвакасова К. Ж. Рынок труда как объект прогнозирования: зарубежный опыт и возможности его применения в Казахстане. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 5. С. 444–453.

15. Алешковский И.А., Ананьева Г. Е., Денисенко М. Б., Елизаров В. В., Ионцев В. А., Калабихина И. Е. Экономика народонаселения. М. : ИНФРА-М. 2007. 668 с.
16. Алешковский И. А., Ионцев В. А. Управление международной миграцией в условиях глобализации. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/upravlenie-mezhdunarodnoy-migratsiey-v-usloviyah-globalizatsii/viewer> (дата звернення: 11.06.2020).
17. Армстронг М. Стратегическое управление человеческими ресурсами. М. : ИНФРА-М. 2002. 328 с.
18. Баглей Р. Р., Бучинська Т. В. Аналіз трансформації світового ринку праці під впливом революції 4.0. *Інноваційна економіка*. № 1–2, 2019(78). С. 5–12.
19. Базилевич В. Д., Баластрик Л. О. Макроекономіка : навч. посіб. 2-ге, вид., доп. Київ : Атіка, 2009. 368 с.
20. Білик Р. С., Гаврилюк О. В., Євдокименко В. К., Лошенюк В. Є., Ляхович М. В. та ін. Глобалізація та регіоналізація: виклики для економіки України : монографія. За ред. В. Є. Лошенюка. Чернівці : Рута, 2010. 516 с.
21. Білорус О. Г. Економічна система глобалізму: монографія. Київ : КНЕУ. 2003. 360 с.
22. Близнюк В. В., Яценко Л. Д. Вітчизняний ринок праці у глобальному вимірі. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2018. № 3. С. 33–38. http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15155/Blyzniuk_Hlobalnyi_vumir_ukrainskoho_rynku_pratsi.pdf (дата звернення: 25.10.2019).
23. Богомоллов О. Т. Мировая экономика в век глобализации: Учебник. Москва : ЗАО «Издательство «Экономика». 2007. 359 с.
24. Бочан І. О., Михасюк І. Р. Глобальна економіка. Київ : Знання, 2007. 403 с.
25. Брич В. Я., Нагара М. Б. Девелопментизаційні особливості ринку праці в умовах глобалізації. *Економічний аналіз*. 2016. Т. 25, № 1. С. 7–13.

26. Булатова О. В. Концептуальні основи міжнародної регіоналізації в контексті глобального розвитку [розд. 1]. Регіональні перетворення у світовому та українському вимірах : монографія. За наук. ред. А. Крисоватого, Є. Савельєва. Тернопіль : ТНЕУ. 2016. С. 15–31.
27. Булатова О. В., Захарова О. В., Чентуков І. Ю. Розвиток інтеграційних процесів в умовах глобальної регіоналізації : монографія. За заг. ред. О. В. Булатової. Маріуполь : МДУ. 2017. 290 с.
28. Булатова О. В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів: монографія. Донецьк : ДонНУ. 2012. 386 с.
29. Булатова О. В., Зайковський О. С. Глобалізація освітнього простору: основні характеристики та принципи розвитку. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2019. Вип. 17. С. 63–71.
30. Бхагвати Д. В захиту глобалізації. Пер. с англ. Под ред. В. Л. Иноземцева. Москва : Ладомир. 2005. 406 с.
31. Вдовічен А. А. Причини диспропорційного розвитку світової економіки. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2013. Вип. 11 (50). С. 75–82.
32. Вергун В. А. Інституційна регуляторна взаємодія країн на регіональних ринках праці в умовах глобальних викликів : монографія. Київ : Вадекс, 2019. 280 с.
33. Вергун В. А. Міждисциплінарний підхід до проблем конкуренції і конкурентоспроможності в економічній нобелелогії. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2018. Вип. 1. С. 16–25.
34. Вергун В. А. Особливості глобальної транснаціоналізації інститутів міжнародного бізнесу. *Міжнародні відносини. Серія : Економічні науки*. 2018. Вип. 12. С. 1–10.
35. Вергун В. А., Ступницький О. І. Сучасні інноваційні зміни системи управління персоналом фірми. *Науковий вісник*

Мукачівського державного університету. Серія : Економіка. 2015. Вип. 2(1). С. 96–100.

36. Войтович Р. В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз) : монографія. За заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. М. Князева. Київ : НАДУ. 2007. 680 с.

37. Воронцовая Л. Г. Мировой рынок труда научных работников в современных условиях. *Сборник научных статей студентов, магистрантов, аспирантов / сост. С. В. Анцух. Под общ. ред. В. Г. Шадурского. Минск : Четыре Четверти. 2016. Вып. 16. С. 177–178.*

38. Выход из кризиса: Глобальный пакт о рабочих местах. Международная конференция труда, 98-я сессия. Женева, 2009. июнь. URL: www.ilo.org (дата звернення: 21.11.2019).

39. Газула Л. М., Салдан Т. Ю. Аутсорсинг як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємства. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія : Економіка. 2015. Вип. 2(1). С. 124–128.*

40. Герасимчук В. Г., Войтко С. В. Міжнародна економіка. Київ : Знання. 2009. 302 с.

41. Глобальна доповідь МОП «Заробітна плата у світі в 2018-2019 роках. Що ховається за гендерними розривами в оплаті праці». URL : https://drive.google.com/file/d/1Vav2ochNPKOUW1WgpnM1_udXkNXrukzE/view (дата звернення: 20.09.2020).

42. Глобальна економіка: конспект лекцій для студентів V курсу денної форми навчання спеціальності «Міжнародна економіка». Відп. за випуск О. В. Воронова. Одеса : ОНЕУ. 2012. 84 с.

43. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін. Київ : Знання. 2008. 431 с.

44. Гречаник Н. Ю. Глобалізаційні процеси як передумова міжнародного маркетингу. *Інноваційна економіка. 2017. № 9–10. С. 109–113.*

45. Давидюк Л. П. Інтелектуальна міграція трудових ресурсів в умовах глобалізації. *Ефективна економіка*. 2019. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7421> (дата звернення: 13.02.2020).

46. Данилишин Б. Рост технологической безработицы – новый тренд мирового экономического развития. URL: <http://edclub.com.ua/blog/rost-tehnologicheskoy-bezroboty-sy-novyy-trend-myrovogo-ekonomicheskogo-razvytyya> (дата звернення: 23.05.2020).

47. Данилишин Б. Що чекає на ринок праці? Як підготуватися до технологічного безробіття. URL: https://rus.lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/402644_shcho_chekaie_rinok_pratsi_yak.html (дата звернення: 03.03.2020).

48. Демографічна та соціальна статистика. Ринок праці. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/dem/r_pr.htm (дата звернення: 28.10.2020).

49. Департамент по экономическим и социальным вопросам. Организация Объединенных Наций. URL: <https://www.un.org/development/desa/ru/about/desa-divisions/population.html> (дата звернення: 18.08.2020).

50. Динаміка міграційних настроїв українців. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinamika_migracionnyh_nastroeniya_ukrainsev.html (дата звернення: 19.09.2019).

51. Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну. URL : https://bank.gov.ua/files/ES/Perekaz_q.xlsx (дата звернення: 08.09.2020).

52. Доклад о миграции в мире 2020 URL : https://publications.iom.int/system/files/pdf/final-wmr_2020-ru.pdf (дата звернення: 10.11.2020).

53. Доклад о мировом развитии 2019: Изменение характера труда. Вашингтон: Всемирный банк. 2019. 138 с. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/469061544801350816/pdf/WDR-2019-RUSSIAN.pdf> (дата звернення: 18.09.2020).

54. Дон О. Д. Вплив міжнародної трудової міграції на світовий ринок праці. *Економіка та держава*. 2020. № 11. С. 106–111.

55. Жаліло Я. А., Базилюк Я. Б., Белінська Я. В. та ін. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації: монографія. За ред. Я. А. Жаліла. Нац. Ін-т стратегічних дослідж. Київ: Знання України. 2005. 388 с.

56. Заволока Ю. М., Сідненко М. В., Івко А. В. Міграційні процеси в контексті глобалізації світової економіки. *Ефективна економіка*. 2020. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/78.pdf (дата звернення: 20.10.2020).

57. Золин И. Е. Мировой рынок труда и международная миграция рабочей силы (теоретико-методологические и практические аспекты). *National Interests: Priorities and Security. Economic theory*. 2014. № 48 (285). С. 45–55.

58. Ивахнюк В. П. Международная трудовая миграция. Москва: ТЕИС. 2005. 286 с.

59. Иноземцев В. За пределами экономического общества. Москва. 1998. 640 с.

60. Иноземцев В. Л. Вестернизация как глобализация и «глобализация» как американизация. *Вопросы философии*. 2004. № 4. С. 58–69.

61. Ионцев В. А. Международная миграция населения: теория и история изучения. Москва: Диалог-МГУ. 1999. 370 с.

62. Калініна С. П., Гетьманенко Ю. О., Давидюк Л. П. Розвиток міжнародного ринку праці: глобалізаційний аспект. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД». 2016. 240 с.

63. Калініна С. П., Гетьманенко Ю. О., Оливко О. А., Тахтарова К. А., Гайдаш О. С., Кушнарєнко О. П. Розвиток міжнародних трудових комунікацій в глобальній економіці: теоретико-методологічний аспект. За заг. ред. С. П. Калініної. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД». 2015. 288 с.

64. Карпенко М. М. Світовий досвід планування підготовки спеціалістів відповідно до прогнозованих потреб суспільства. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 1. С. 129–134.
65. Квалифицированная рабочая сила – основа интенсивного, устойчивого и сбалансированного экономического роста. Группа двадцати: стратегия в области профессиональной подготовки кадров. Бюро МОТ для стран Восточной Европы и Центральной Азии. Москва : МОТ, 2011. Viii. 50 с.
66. Козак Ю. Г., Лукьяненко Д. Г., Макогон Ю. В. та ін. Міжнародна економіка. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Київ : Центр навчальної літератури. 2004. 672 с.
67. Козаков В. С. Шевель І. П. Теорія світ-системного аналізу Іммануїла Валлерстайна: проблема ідентифікації системних та позасистемних соціальних конфліктів. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2011. Вип. 12. С. 20–23.
68. Козар В. В. Вплив глобалізації світового ринку праці на ефективність використання трудового потенціалу країни. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2018. № 2. С. 51–59.
69. Колот А., Герасименко О., Ярмолюк-Крбок К. Сфера праці в умовах глобальної соціоекономічної реальності 2020: виклики для України. Київ : Фонд Франріха Еберта, 2020. 32 с.
70. Кононенко О. Ю. Актуальні проблеми сталого розвитку. Київ : Принт сервіс. 2016. 109 с.
71. Кушнарєнко О. П. Розвиток міжнародної трудової міграції в контексті формування важелів світового економічного розвитку. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Економіка. 2015. Випуск 9. С. 145–150.
72. Кушнарєнко О. П., Бойко А. М. Тенденції розвитку міграційних процесів на міжнародному ринку праці. *Вісник Донецького університету. Серія В Економіка і право*. 2014. № 1. С. 21–25.

73. Кушнарєнко О. П., Булатова О. В. Аналіз особливостей розвитку ринку праці України в контексті формування конкурентних переваг національної економіки. *Вісник Донецького університету. Серія В Економіка і право*. 2013. № 2. С.36–41.

74. Кушнарєнко О. П., Гетьманєнко Ю. О. Вплив глобалізації на розвиток ринків праці країн: міграційний дискурс. *Ринок праці та зайнятість населєння*. Наук.-вироб. журн. 2020. № 1. С. 25–35.

75. Кушнарєнко О. П., Давидюк Л. П., Ковалєвська В. В. Регулювання ринку праці на етапі глобальних трансформацій. *Сучасні тенденції розвитку світової економіки: нові виклики та проблеми*: матер. VI міжнар. наук.-практ. конф., м. Одєса, 19 квітня 2019 р. Одєса : МГУЮ. 2019. С. 95–99.

76. Кушнарєнко О. П., Калініна С. П., Гетьманєнко Ю. О., Оливко О. А., Тахтарова К. А., Гайдаш О. С. Розвиток міжнародних трудових комунікацій в глобальній економіці: теоретико-методологічний аспект: колективна монографія. Під ред. д.є.н., профєсора С. П. Калініної. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 288 с.

77. Кушнарєнко О. П., Калініна С. П., Коровчук Ю. І. Міжнародний ринок праці в умовах глобалізації: міграційний дискурс. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*. 2018. Вип. 35. С. 69–76.

78. Кушнарєнко О. П., Калініна С. П., Коровчук Ю. І. Транснаціональні тренди розвитку міжнародних міграційних процесів в умовах глобалізації. *Virtus: Scientific Journal*. 2018. Issue 24. С. 224–227.

79. Кушнарєнко О. П., Калініна С. П., Тахтарова К. А. Стратегічні імперативи формування міжнародного ринку праці в умовах глобалізації. *Перспективи ефективних управлінських рішень у бізнесі та проєктах*: матер. VI міжнар. наук.-практ. конф., м. Одєса, 17–18 вересня 2020 р. Одєса : Фєнікс, 2020. С. 34–36.

80. Кушнарєнко О. П., Ковалєвська В. В., Калїнін В. В. До питання про зарубїжний досвід управління людськими ресурсами. *Інтеграція України: європейський вимір*: матер. всеукр. наук-практ. конф., м. Київ, 21 березня 2019 р. С. 59–62.

81. Кушнарєнко О. П., Ковалєвська В. В., Калїнін В. В. Управління людськими ресурсами транснаціональних корпорацій: організаційно-економічний дискурс. *Вїсник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*. 2018 р. Випуск 36. С. 169–176.

82. Кушнарєнко О. П., Коровчук Ю. І. Міжнародна інтелектуальна міграція: стан і тенденції. *Актуальні питання економіки, фінансів обліку та права в сучасних умовах*: матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 10 вересня 2018 р. Полтава: Центр фінансово-економічних наукових досліджень. 2018. С. 18–20.

83. Кушнарєнко О. П., Коровчук Ю. І. Розвиток міжнародного розподїлу праці в умовах глобалізації. *Соціальна робота і проблеми міграційних процесів у глобалізованому світі*: матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Чернівці, 3–4 травня 2018 р. Чернівці: Чернівецький національний ун-т. 2018. С. 121–124.

84. Кушнарєнко О. П., Михайлишин Л. І., Коровчук Ю. І. Деякі аспекти впливу глобалізації на трансформацію трудоресурсного забезпечення світової економіки. *Ринок праці та зайнятість населення*. Наук.-вироб. журн. 2019. № 4. С. 31–36.

85. Кушнарєнко О. П., Тахтарова К. А. Використання переваг міжнародних трудових комунікацій в контексті створення конкурентних переваг національної економіки. *Релігія, релігійність, філософія і гуманїстика у сучасному інформаційному просторі: національний і інтернаціональний аспекти*: зб. наук. праць за матер. ІХ міжнар. наук.-практ. конф. 29–30 грудня 2014 р. Рубїжне – Харків – Київ – Житомир – Баку – Ніш – Зелена Гура. : Рубїжне: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. С. 287–290.

86. Кушнарєнко О. П., Тахтарова К. А. Міжнародні трудові взаємодії в умовах постіндустріального типу економічного

розвитку. *Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект*. 2014. С. 291–296.

87. Кушнарченко О. П., Скарга О. О. До питання про трудоресурсне забезпечення туристичної галузі. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*. 2017. Випуск 33. С. 342–348.

88. Липов В. В. Міжнародна економіка: світова економіка та міжнародні економічні відносини. Модуль II. Міжнародні ринки та форми міжнародної економічної взаємодії. Київ : Видавничий дім «Професіонал». 2008. 368 с.

89. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. №2 (33). С. 11–26.

90. Ломакин В. К. *Мировая экономика. Учебник для Вузов*. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : ЮНИТИ-ДАНА. 2002. 735с.

91. Лошенко О. В. Особливості розвитку міжнародної трудової міграції. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 15. С. 26–30.

92. Лукьяненко Д. Г., Поручник А. М., Антонюк Л. Л. та ін. *Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: монографія*. За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка. У 2 т. Т. 2. Київ : КНЕУ. 2006. 816 с.

93. Лук'яненко Д. Г., Поручник А. М., Антонюк Л. Л. та ін. *Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: монографія*. За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка. У 2 т. Т. 2. Київ : КНЕУ. 2006. 592 с.

94. Лук'яненко Д. Г. *Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності*. Київ : КНЕУ, 2005. 204 с.

95. Лук'яненко Д. Г., Поручник А. М., Колот А. М. та ін. *Глобальна економіка ХХІ століття: людський вимір : монографія*. За заг ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. Київ : КНЕУ. 2008. 420 с.

96. Лукьяненко Д., Колесов В., Колот А., Столярчук Я. и др. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование : монография. Под науч. ред. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. Київ : КНЭУ. 2013. 466 с.

97. Мазурок П. П., Одягайло Б. М., Кулішов В. В., Сазонець О. М. Глобальна економіка. Львів : Магнолія 2006. 2009. 208 с.

98. Майбутнє ринку праці. Протиборство тенденцій, які будуть формувати робоче середовище в 2030 році. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/workforce-of-the-future-ukr.pdf> (дата звернення: 13.11.2019).

99. Макогон Ю. В. Потенціал транскордонного та єврорегіонального співробітництва як складова нової регіональної політики в Україні (п. 5.3.1). Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми / О. М. Алимов, О. І. Амоша та ін. За заг. ред. В. І. Ляшенка. ІЕП НАН України, КПУ. Запоріжжя : Клас. приват. ун-т. 2014. С. 707–715.

100. Макогон Ю. В. Правовое регулирование внешнеэкономической деятельности в условиях европейской интеграции. Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні: матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 22 травня 2019 р. Маріуполь : МДУ. 2019. URL: http://mdu.in.ua/Nauch/Konf/2019/zbirnyk_npk_pravo_2019.pdf#page=350 (дата звернення: 13.11.2019).

101. Макогон Ю. В., Дергачова В. В., Пашко Е. А., Фільянов П. А. Глобализация и экономическое развитие: национальный аспект / Под научной ред. Ю. В. Макогона. – Донецк: ДонНУ, 2006. 260 с.

102. Макогон Ю. В., Іванкова Д. Р. Теоретичні аспекти глобальної інвестиційної діяльності. *Економічний вісник Національного технічного університету України Київський політехнічний інститут*. 2014. № 11. С. 481–486.

103. Максимова М. Проблемы стабильности в мировой экономике. *Мировая экономика и международные отношения*. 2004. № 9. С. 35–38.

104. Малиновська О. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ : НІСД. 2018. 472 с.

105. Малиновська О. А. Міжнародні міграції та суспільні трансформації доби глобалізації. *Демографія та соціальна економіка*. 2009. № 1. С. 5–19.

106. Малиновська О. А. Перекази мігрантів з-за кордону: обсяги, канали, соціально-економічне значення: аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2014. 60 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-01/Malinovska-2649a.pdf> (дата звернення: 13.06.2019).

107. Марена Т. В. Міжнародні фінансові центри та глобальні (світові) міста: сутнісний взаємозв'язок та співвідношення категорій. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. № 17. С. 48–55.

108. Маркс К., Энгельс Ф. Собрание сочинений. Т. 2. М. : Государственное издательство политической литературы. <https://www.marxists.org/russkij/marx/cw/>

109. Мартинова Л. Б., Хачатрян В. В., Давидюк Л. П., Кульганік О. М. Інтернаціоналізація ринків праці : монографія. Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ. 2017. 183 с.

110. Минимальная и средняя зарплата в Германии. URL : <https://take-profit.org/statistics/wages/germany/> (дата звернення: 02.12.2020).

111. Мировая занятость и социальный прогноз. Тенденции 2019. – International Labour Organization. URL: <https://www.ilo.org/wesodata/?chart=Z2VuZGVyPVsiVG90YWwiXSZ1bml0PSJObWliZXIiJnNlY3Rvcj1bIkluZHVzdHJ5IiwU2VydmljZXMiLCJBZ3JpY3VsdHVyZSJdJnllYXJGcm9tPTIwMDAmaW5jb21lPVtdJmluZGljYXRvcj1bInVuZW1wbG95bWVudCJdJnN0YXR1cz1bIIRvdGFsIl0mcmVnaW9uPVsiV29ybGQiXSZjb3VudHJ5PVtdJnllYXJUbz0yMDIwJn>

ZpZXdGb3JtYXQ9IkNoYXJ0IiZhZ2U9WyJBZ2UxNXBsdXMiXSZsYW5ndWFnZT0iZW4i (дата звернення: 20.07.2020).

112. Мировая экономика / под. ред. И. П. Николаевой. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. 240 с.

113. Мировая экономика и международные экономические отношения : курс лекций. Под ред. Л. С. Шаховской. Москва : Кнорус. 2013. 256 с.

114. Мировая экономика : глобальные тенденции за 100 лет. Под ред. И. С. Королева. Москва : Юристъ. 2003. 604 с.

115. Мировое экономическое положение и перспективы, 2019 год: краткое резюме. United Nations. Department of Economic and Social Affairs. URL: <https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B5-%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%B8-%D0%BF%D0%B5-2/> (дата звернення: 20.07.2020).

116. Міграція в Україні. Цифри і факти 2019. Фонд розвитку МОМ. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf (дата звернення: 05.05.2020).

117. Міграція як чинник розвитку в Україні. Міграція в Україні: факти і цифри: Міжнародна організація з міграції (МОМ). Представництво в Україні. 2016. URL: https://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayin_i.pdf (дата звернення: 01.11.2019).

118. Міжнародна економіка. Підручник. За ред. А. О. Задой, В. М. Тарасевича. Київ : Центр учбової літератури. 2012. 416 с.

119. Міжнародна міграція і розвиток. Доповідь Генерального секретаря ООН. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/A_71_296_R.pdf (дата звернення: 13.11.2019).

120. Мойсей В. І. Зовнішні ефекти міжнародної міграції трудових ресурсів. *Технологический аудит и резервы производства*. 2015. № 2(6). С. 87–93.

121. Мунтиян В. І. Економіка ноосфери як інструмент подолання світової фінансово-економічної кризи. Економічна безпека держави: міждисциплінарний підхід : колективна монографія. За наук. ред. Є. В. Хлобистова. Черкаси : 2013. С. 12–19.

122. Негативні наслідки глобалізації. URL: <http://www.virtual.ks.ua/essays-term-papers-and-diplomas/1013-the-negative-effects-of-globalization.html> (дата звернення: 15.02.2020).

123. Ніколаєць К. Трудова міграція до країн Європейського Союзу: фактори та наслідки. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 5. С. 101–115.

124. Олейникова О., Муравьева А. Прогнозы потребности в умениях и профессиональное образование и обучение – опыт ЕС. URL: <http://docplayer.ru/35710099-Prognozy-potrebnosti-v-umeniyah-i-professionalnoe-obrazovanie-i-obuchenie-opyt-es.html> (дата звернення: 17.04.2020).

125. Омельченко В. Я., Омельченко А. П., Омельченко А. В. Механизмы влияния информационно-коммуникационной среды на глобальные бизнес-процессы. *Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект* : сб. науч. тр. Донецк : ДонНУ, 2014. С. 270–273.

126. Омельченко В. Я., Омельченко Г. П., Омельченко О. В. Тенденції розвитку світового ринку ІТ-аутсорсингу. *Маркетинг і цифрові технології* : зб. матеріалів III міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 25–26 трав. 2018 р. Одеса : ТЕС. 2018. С. 128–130.

127. Омельченко В. Я., Узун В. В. Інвестиційна політика АСЕАН на рубежі ХХ–ХХІ століть в умовах посилення глобальних інтеграційних процесі. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2018. Вип. 50. С. 55–61.

128. ООН: в мире 188 миллионов безработных и каждый пятый трудящийся живет в нищете. URL : <https://neg.by/novosti/otkrytj/oon-v-mire-188-millionov-bezrabortnyh?highlight=%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BE%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%86%D0%B0+%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B5> (дата звернення: 27.03.2020).

129. Паньков В. Глобализация экономики: некоторые дискуссионные вопросы. *Безопасность Евразии. Журнал личной, национальной и коллективной безопасности*. 2008. № 1. С. 221–245.

130. Перегудов С. Неолиберальная глобализация: есть ли альтернатива? *Мировая экономика и международн. отношения*. 2002. № 4. С. 22–28.

131. Перерахунок даних щодо приватних грошових переказів в Україну. URL : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-udoskonaliv-metodiku-pidrahunku-obsyagu-privatnih-groshovih-perekaziv-v-ukrayinu-ta-utochniv-yih-otsinki-za-2015-2017-rr> (дата звернення: 25.03.2020).

132. Перспективы занятости и социальной защиты в мире. Резюме. Тенденции 2016. Международная организация труда. Департамент исследовательской деятельности. URL : https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_443513.pdf (дата звернення: 13.11.2019).

133. Петренко К. В., Пігуль В. В. Особливості формування та розвитку світового ринку праці. *Бізнес-Інформ*. 2015. №12. С. 37–42.

134. Пирамида численности населения мира с 1950 до 2100 года. URL: <https://www.populationpyramid.net/ru/%D0%BC%D0%B8%D1%80-%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%BB%D1%8F/2019/> (дата звернення: 19.11.2019).

135. Подберезский Н. Глобализация – неотразимая и желанная? *Мировая экономика и международные отношения*. № 12. 2002. С. 16–23.

136. Позняк О. В. Зворотна міграція до України: обсяг і характеристики поверненців. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 1 (35). С. 83–96.

137. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 25 сентября 2015 года. URL : <https://undocs.org/ru/A/RES/70/1> (дата звернення: 17.08.2020).

138. Пробоїв О. А., Білецька І. М. Україна в контексті глобальних міграційних процесів. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск №10. С. 54–60.

139. Пуригіна О. Г., Сардак С. Е. Міжнародна міграція. Київ : Академія, 2007. 312 с.

140. Радзієвська С. Глобальні економічні процеси та Україна. *Міжнародна економічна політика*. 2014. № 1(20). С. 80–104.

141. Рассмотрение проблем организации управления в контексте меняющегося характера трудовой миграции. Доклад IV. Международная конференция труда. 106-я сессия. Женева : Международное бюро труда, 2017. vii, 87 с. URL : https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_550536.pdf (дата звернення: 01.03.2020).

142. Резолюция о достойном труде и глобальных системах поставок : принята 10 июня 2016 г. Международная организация труда. Международная конференция труда, 105 сессия. URL : https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_498738.pdf (дата звернення: 12.10.2019).

143. Розвиток організаційно-економічних моделей міжрегіонального співробітництва в умовах поглиблення європейської інтеграції : кол. монографія Під заг. ред. О. В. Булатової ; відп. ред. О. А. Беззубченко. Маріуполь, 2017. 226 с.

144. Савелко Т. В. Уточнення економічного змісту й особливостей глобалізації // *Фінанси України*. 2004. № 7. С. 20–26.
145. Севрук О., Севрук Т. Проблема безробіття: міжнародний та вітчизняний досвід. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2019. № 1. С. 76–84.
146. Січко С. М. Міжнародна трудова міграція як форма міжнародних економічних відносин. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. С. 112–116.
147. Смалійчук Г. В. Активна політика зовнішньої трудової міграції як імператив регулювання ринку праці. *Український ринок праці: імперативи та можливості змін* : колективна монографія. За наук. ред. д.е.н., проф. І. Л. Петрової, к.е.н. В. В. Близнюк. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ : 2018. С. 332–346.
148. Смалійчук Г. В. Портрет сучасного транснаціонального іммігранта та підходи щодо його інтеграції. *Соціально-трудові відносини: теорія і практика*. Київ : КНЕУ. 2017. № 2. С. 338–345.
149. Смалійчук Г. В. Фактори формування інтернаціонального працівника в умовах трансформації глобального ринку праці. *Соціально-трудові відносини: теорія і практика*. К.:КНЕУ. 2020. Вип. 2. С. 1–9. URL: <https://businessperspectives.org/author/ganna-smaliychuk> (дата звернення: 01.03.2020).
150. Смутчак З. В. Сучасні міграційні процеси в Україні в контексті національної безпеки. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 2(07). С. 228–231.
151. Справедливая миграция: Формирование программы МОТ : доклад Генерального директора Международного бюро труда. Международная конференция труда. 103-я сессия. Женева, 2014. 29 с. URL : https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_243594.pdf (дата звернення: 08.10.2019).
152. Стаканов Р. Д. Глобальний ринок праці в контексті міжнародної трудової міграції. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 115. Ч. 1. С. 94–99.

153. Старостенко Г. Г. Теоретичні засади дослідження світового ринку праці. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 33. С. 16–21.
154. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія. За ред. д-ра екон. наук, проф. Д.Г.Лук'яненка. Київ : КНЕУ. 2001. 538 с.
155. Стукало Н. В. Глобалізація та розвиток фінансової системи України. *Фінанси України*. 2005. № 5. С. 29–35.
156. Ткаченко М. Ф. Глобальные вызовы для мирового рынка труда. *Мировая экономика и международные отношения*. 2011. №10. С. 51–58.
157. Толочко П. П. Украина: государство или страна? Київ : Довіра, 2008. 208 с.
158. Україна увійшла до кола країн-лідерів у сфері ІТ-аутсорсингу URL : <https://business.ua/uk/ukraine-uviishla-do-kola-krain-lideriv-u-sferi-itautsorsynhu> (дата звернення: 01.03.2020).
159. Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів ХХІ століття: наукове видання / наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2019. 110 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20190801.pdf> (дата звернення: 01.03.2020).
160. Українське суспільство: міграційний вимір: Національна доповідь. Київ : Ін-т демографії та соціал. дослідж. 2018. 396 с. URL : https://www.idss.org.ua/arhiv/Ukraine_migration.pdf (дата звернення: 11.02.2020).
161. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Вип. 6 (20). Київ : 2019. 517 с. URL : <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/mon2019.pdf> (дата звернення: 11.02.2020).
162. Ушенко Н. В., Покормяк А. С. Міжнародна міграція робочої сили: причинно-наслідковий аналіз. *Міжнародний науковий журнал Інтернаука*. 2018. № 2 (42). Т. 2. С. 68–72.
163. Филиппова И. А. Мировая экономика и международный бизнес. Ульяновск : УЛГТУ. 2008. 168 с.
164. Філіпенко А. С., Рогач О. І., Шнирков О. І. та ін. Світова економіка. 2-ге вид., стереотип. Київ : Либідь. 2001. 582 с.

165. Філіпенко А. С., Будкін В. С., Гальчинський А. А. та ін. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть. Київ : Либідь, 2002. 470 с.
166. Фомішин С. В., Рибчук А. В., Румянцев А. П., Гудзь П. В. Міжнародна економіка. За ред. С. В. Фомішина. Львів : Новий Світ – 2000. 2011. 446 с.
167. Хаджинов І. В. Аналітичний аспект міжнародного маркетингу високих технологій в Європі. *Бізнес Інформ*. 2019. № 10. С. 288–294.
168. Хасанова А., Капогузов Е. Возможности применения модели Солоу на микроуровне. URL : https://cyberleninka.ru/article/n/vozmozhnosti-primeneniya-modeli-solou-na-mikrourovne?gclid=EAIaIQobChMI1OP19eay7wIVgQZ7Ch2-pwETEAAAYASAAEgInOfD_BwE (дата звернення: 01.03.2020).
169. Холцманн Р., Мюнз Р. Проблемы и перспективы развития международной миграции в ЕС, входящих в него государствах, в соседних странах: вопросы политики. Институт перспективных исследований. Стокгольмский семинар по вопросам мобильности населения. 2004. URL : <https://issuu.com/worldbank-russia/docs/301600russian0holzmann1munz01public1> (дата звернення: 01.03.2020).
170. Цапенко И. П. Движущие силы международной миграции населения. *Мировая экономика и международные отношения*. 2007. № 3. С. 3–14.
171. Чентуков Ю. І., Марена Т. В. Напрями позитивного впливу транснаціоналізації освітньої діяльності на сферу вищої освіти. *Інтернаціоналізація вищої освіти України в умовах полікультурного світового простору: стан, проблеми, перспективи* : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. С. 137–139.
172. Черніченко Г. О., Єфременко А. В. Теорії модернізації в контексті постіндустріального розвитку. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2014. № 11. С. 26–31.

173. Чубарь О. Г., Машко К. С. Грошові перекази трудових мігрантів в Україну: макроекономічні тенденції та регіональні особливості. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 3(37). С. 57–72.

174. Шевчик Б. М. Сучасні економічні теорії глобальних систем. Львів: Новий Світ – 2000. 2011. 352 с.

175. Шиманська К. В. Тенденції міжнародної міграції людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій. *Проблеми економіки*. 2017. № 2. С. 55–60.

176. Экономика Польши растет вопреки действиям властей. URL : <https://www.dw.com/ru/%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%B8-%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%82-%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%B8-%D0%B4%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B8%D1%8F%D0%BC-%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%B9/a-39846082> (дата звернення: 25.03.2020).

177. Юдина Т. Н. Социология миграции. Москва: Академический проект. 2006. 272 с.

178. Юрчик Г. М. Дискримінація на ринку праці: прояви, вітчизняний і європейський досвід подолання. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/78513242.pdf> (дата звернення: 01.04.2020).

179. Ядгаров Я. С. История экономических учений : учебник. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : ИНФРА-М. 2009. 480 с.

180. Яковенко Р. В., Пугаченко А. С. Прикладні проблеми ринку праці України. *Наукові праці КНТУ. Економічні науки*. 2010. Вип. 17. URL : http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/68.pdf (дата звернення: 01.03.2019).

181. 4Q 2020. Global ISG Index. URL : <https://isg-one.com/research/articles/isg-index> (дата звернення: 12.07.2020).

182. A Skilled Workforce for Strong, Sustainable and Balanced Growth: A G20 Training Strategy. URL : https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---ifp_skills/documents/publication/wcms_151966.pdf (дата звернення: 12.08.2020).

183. Analysis of Market Demand for Skilled Workforce and Its Application to Vet Delivery Planning (Stock-taking technical report). G20TS Project - Output 1.2. Stock-taking Report version 20180512 - ENG.docx. URL : https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---ifp_skills/documents/genericdocument/wcms_628964.pdf (дата звернення: 02.05.2020).

184. Attali J. The Crash of Western Civilization. *The Limits of Markets and Democracy. Foreign Policy*. Number 107. 1997. Pp. 54–64.

185. Barnow B., Trutko J., Piatak J. Occupational Labor Shortages: Concepts, Causes, Consequences and Cures. Kalamazoo, MI: Upjohn. URL : https://www.researchgate.net/publication/262486005_Occupational_Labor_Shortages_Concepts_Causes_Consequences_and_Cures_Kalamazoo_MI_Upjohn (дата звернення: 19.02.2020).

186. Bulatova O., Chentukov Y., Chentukov I. Integration Processes and Global Region. *Journal of European Economy*. 2018. Vol. 17, No 3. P. 292–304.

187. Bulatova O., Hrybinenko O. Effect of the education and healthcare systems on the social security level in the context of global goals of sustainable development. *Journal of European Economy*. 2020. Vol. 19, No 1. P. 26-46.

188. Bulatova O., Shabelnyk T., Chentukov Y., Marena T. Modeling of the Control System of Business Processes of Management of Region as an Economic Entity. *7th International Conference on Modeling, Development and Strategic Management of Economic System (MDSMES 2019)*. 2019. P. 206–211. URL : <https://www.atlantis-press.com/proceedings/mdsmes-19/125919216> (дата звернення: 12.07.2020).

189. Business process outsourcing industry worldwide – Statistics & Facts URL : https://www.statista.com/topics/2257/business-process-outsourcing-industry-worldwide/#dossierSummary__chapter4 (дата звернення: 11.08.2020).

190. Chentukov Y., Marena T. Higher education internationalization as a factor of improving university competitiveness. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2020. № 19. С. 104-112.

191. Davidyuk L. P., Kalinina S., Kovalevska V. Formation and development of the international labor market methodological discussion. *Sustainable development under the conditions of European integration* : Collective monograph. Ljubljana : VŠPV, 2019. Part 2. P. 283–299.

192. Dentcheva D. Education by SIAM review. 2020. Volume 62. Issue 2. P. 437–438.

193. Dunn R. M. Jr. Has the US Econom Really Been Globalized? *The Washington Quarterly*. Winter 2001. Vol. 24. № 1.

194. EMPLOYMENT PROJECTIONS – 2016-26. US. URL : https://www.bls.gov/news.release/archives/ecopro_10242017.pdf (дата звернення: 22.09.2020).

195. Fastest Growing Occupations. URL : <https://www.bls.gov/emp/tables/fastest-growing-occupations.htm> (дата звернення: 21.12.2020).

196. Flabbi L., Gatti R. A Primer on Human Capital. Washington : World Bank Group, 2018. 35 p. URL : <http://documents1.worldbank.org/curated/en/514331516372468005/pdf/WPS8309.pdf> (дата звернення: 18.10.2019).

197. Future Skills Supply and Demand in Europe. CEDEFOP. Luxemburg : Publication Office of the European Union, 2012. URL : https://www.cedefop.europa.eu/files/5526_en.pdf (дата звернення: 15.11.2019).

198. Global Wage Report 2018/19: What lies behind gender pay gaps. Geneva: International Labour Office, 2018. xx, 159 p. URL :

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_650553.pdf (дата звернення: 21.09.2019).

199. Guide to anticipating and matching skills and jobs. Working at sectoral level. Volume 3. URL : https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/m/A39E95A562EDCB70C1258048005B1CE0_Vol.%203%20Working%20at%20sectoral%20level.pdf (дата звернення: 12.07.2020).

200. Harris J., Todaro M. Migration, Unemployment, and Development: A Two-Sector Analysis. American Economic Review. 1970. No. 60. P. 126–142. URL : <https://www.aeaweb.org/aer/top20/60.1.126-142.pdf> (дата звернення: 12.07.2020).

201. Hicks J. R. The Theory of Wages. 1963. Second Edition. London: Palgrave Macmillan. 405 p. URL : <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-1-349-00189-7.pdf> (дата звернення: 21.07.2020).

202. Ho G., Turk-Ariss R. The Labor Market Integration of Migrants in Europe: New Evidence from Micro Data. URL : <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/11/01/The-Labor-Market-Integration-of-Migrants-in-Europe-New-Evidence-from-Micro-Data-46296> (дата звернення: 25.11.2020).

203. Human cloud (incl. Online staffing). URL : <https://www2.staffingindustry.com/eng/Research/> (дата звернення: 12.05.2020).

204. Human Development Report. The next frontier Human development and the Anthropocene. UNDP. NY. URL : <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>

205. International migrant stock 2019. URL : <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp> (дата звернення: 10.07.2020).

206. International Migration 2020. Highlights. URL : <https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/und>

esa_pd_2020_international_migration_highlights.pdf (дата звернення: 24.09.2020).

207. John Dunning's Influence in International Business / Strategy Research: Journal of Strategic Management Education 7(2). Senate Hall Academic Publishing. 2011. URL : https://www.researchgate.net/publication/234025659_John_Dunning's_influence_in_IBstrategy_research_A_bibliometric_study_in_the_SMJ (дата звернення: 07.12.2020).

208. Kushnarenko O., Gaydash E. Unemployment in developed countries of the EU: trends and specific features. *Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics. Journal L'Assotiation 1901 "SEPIKE"*. Ausgabe 5 2014. Osthofen, Deutschland; Poitiers, France; Los Angeles, USA. P. 128–131.

209. Kushnarenko O., Kalinina S., Korovchuk Y., Mykhailyshyn L. Monitoring of International Labor Migration in the Context of the World Economy Labor Resources Providing Problems. *Advances in Economics, Business and Management Research: Proceedings of the 7th International Conference on Modeling, Development and Strategig Management of Economic System (MDSMES)*. Atlantis Press. 2019. Vol. 99. P. 389–392. URL : <https://download.atlantispress.com/article/125919251.pdf>. (дата звернення: 12.07.2020).

210. Leading countries in offshore business services worldwide in 2019. URL : <https://www.statista.com/statistics/329766/leading-countries-in-offshore-business-services-worldwide/#:~:text=Leading%20countries%20in%20offshore%20business%20services%20worldwide%20in%202019&text=Owing%20to%20its%20financial%20attractiveness,according%20to%20a%202019%20survey> (дата звернення: 02.05.2020).

211. Luts K., Distelcamp M., Meyer B., Wolter M. Forecasting the Interindustry Development of the German Economy: The Model INFORGE. URL : <https://www.econstor.eu/handle/10419/94410> (дата звернення: 27.08.2020).

212. Makogon Y., Khadzhynov I. Foreign economic activities of small businesses in globalizing world economy. *Norh-East Asia Academic Forum (Publication of scientific articles)*. 2013. P. 143–146.

213. Mandel M. Meeting the Challenge of the New Economy. *Blueprint: Ideas for a New Century*. Winter 1999. 347 p.

214. Massey D. Arando J., Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., Taylor E. Theories of International Migration. A Review and Appraisal. *Population and Development Review*. 1993. Vol. 19. No. 3. P. 431–466. URL : https://isfcolombia.uniandes.edu.co/images/2019-intersemestral/14_de_junio/Theories_of_International_Migration.pdf (дата звернення: 03.05.2020).

215. Migrant Workers (Supplementary Provisions) Convention, 1975. No. 143. URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C143 (дата звернення: 07.03.2020).

216. Migration and Development: A Role for the World Bank Group. Washington, DC : World Bank Group, 2016. 90 p. URL : <http://pubdocs.worldbank.org/en/468881473870347506/Migration-and-Development-Report-Sept2016.pdf> (дата звернення: 12.07.2020).

217. Migration and Remittances: Factbook. URL : <https://www.worldbank.org/en/topic/labormarkets/brief/migration-and-remittances> (дата звернення: 08.08.2020).

218. Migration for Employment Convention (Revised), 1949 (No. 97). URL : https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::p12100_instrument_id:312242 (дата звернення: 11.04.2020).

219. National Skills Bulletin 2013. A Study by the Skills and Labour Market Research Unit (SLMRU) in FAS for the Expert Group on Future Skills Needs. URL : http://www.skillsireland.ie/media/15072013-national_skills_bulletin_2013-publication.pdf (дата звернення: 12.07.2020).

220. OECD Work on Employment, Social Protection and International Migration. 2017–2018. 26 p. URL :

<https://www.oecd.org/employment/ELS-Brochure.pdf> (дата звернення: 16.11.2019).

221. Population Division. URL : <https://www.un.org/development/desa/pd/> (дата звернення: 12.07.2020).

222. Ramos J. Push and Pull Factors of Migration. URL : <https://sciencetrends.com/politics-economics-influence-push-pull-factors-migration/> (дата звернення: 12.07.2020).

223. Ravenstein E.G. The Laws of Migration. Journal of the Statistical Society of London. Vol. 48. No. 2. P. 167-235. URL : https://cla.umn.edu/sites/cla.umn.edu/files/the_laws_of_migration.pdf (дата звернення: 12.07.2020).

224. Report of the G7 Follow Up Meeting. Rome. 9 November 2017. URL: https://www.anpalservizi.it/documents/20181/90529/Report+Follow+up+G7_DEF.pdf/b8aaf231-cfe0-4cf2-ab08-55e4fe865dcb?version=1.0 (дата звернення: 12.07.2020).

225. Romer D. Advanced Macroeconomics. Fours Edition. University of California, Berkeley. 2012. 738 p. URL : https://new.mmf.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/Romer_adv-macroec.pdf (дата звернення: 12.07.2020).

226. Sardak S., Korneyev M., Dzhyndzhoian V., Fedotova T., Tryfonova O. Current trends in global demographic processes. *Problems and Perspectives in Management*. 2018. Volume 16. Issue 1. P. 48–57.

227. Tanner A. Brain Drain and Beyond: Returns and Remittances of Highly Skilled Migrants. Global migration perspectives. Global Commission on International Migration (GCIM). URL : <https://www.refworld.org/pd/42ce4ff74.pdf> (дата звернення: 12.07.2020).

228. Technology, Jobs and the Future of Work. URL : <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/featured%20insights/employment%20and%20growth/technology%20jobs%20and%20the%20future%20of%20work/technology-jobs-and-the-future-of-work.ashx> (дата звернення: 11.10.2019).

229. The Global ISG Outsourcing Index 2020. URL : https://isg-one.com/docs/default-source/default-document-library/4q20-global-isg-index.pdf?sfvrsn=20bdda31_2 (дата звернення: 11.10.2020).

230. The Occupational Outlook Handbook, 2016-2026, US. Projections of occupational employment, 2016–26. URL : <https://www.bls.gov/careeroutlook/2017/article/occupational-projections-charts.htm> (дата звернення: 10.10.2019).

231. These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them. URL : https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them?utm_source=facebook&utm_medium=social_scheduler&utm_term=Education%20and%20Skills&utm_content=21%2F10%2F2020%2021%3A30&fbclid=IwAR3h_yMNY73A-WrEH7Fjap-WqRNC0qMTaqlngJeIhHZXdyGMmO4ppJCZgAk (дата звернення: 11.12.2020).

232. Ukrainian Immigrants add 11% of Polish GDP growth. URL : <https://notesfrompoland.com/2019/10/31/ukrainian-immigrants-add-11-of-polish-gdp-growth/> (дата звернення: 11.10.2019).

233. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. Population Division (2019). International Migrant Stock 2019. URL : <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp> (дата звернення: 09.08.2020).

234. What's next for remote work: An analysis of 2,000 tasks, 800 jobs, and nine countries URL : <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/whats-next-for-remote-work-an-analysis-of-2000-tasks-800-jobs-and-nine-countries> (дата звернення: 22.09.2020).

235. Working Futures 2010-2020. Main Report. URL : https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/303434/evidence-report-41-working-futures-2010-2020.pdf (дата звернення: 11.10.2019).

236. World Employment and Social Outlook. Trends 2021. URL : <https://www.ilo.org/wesodata/?chart=Z2VuZGVyPVsiVG90YWwiXSZ1bml0PSJOdW1iZXIiJnNlY3Rvcj1bIkluZHVzdHJ5IiwU2VydmljZ>

XMiLCJBZ3JpY3VsdHVyZSJdJnllYXJGcm9tPTIwMDAmaW5jb211
PVtdJmluZGljYXRvcj1bInVuZW1wbG95bWVudCJdJnN0YXR1cz1
bIIRvdGFsIl0mcmVnaW9uPVsiV29ybGQiXSZjb3VudHJ5PVtdJnllY
XJUbz0yMDIwJnZpZXdGb3JtYXQ9IkNoYXJ0IiZhZ2U9WyJBZ2U
xNXBsdXMiXSZsYW5ndWFnZT0iZW4i (дата звернення:
20.03.2021).

237. World Employment and Social Outlook: Trends 2020. International Labour Office – Geneva : ILO, 2020. 108 p. URL : https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_734455.pdf (дата звернення: 20.03.2021).

238. World Migration Report 2003. URL : <https://www.iom.int/world-migration-report-2003> (дата звернення: 11.10.2019).

239. World Migration Report 2018. URL : https://www.iom.int/sites/default/files/country/docs/china/r5_world_migration_report_2018_en.pdf (дата звернення: 11.10.2019).

240. Zolberg A. The Next Waves: Migration Theory for a Changing World. International Migration Review. URL : <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/019791838902300302> (дата звернення: 20.12.2020).

241. Ifo Institute – Leibniz Institute for Economic Research at the University of Munich. URL : <https://www.econpol.eu/about/ifo> (дата звернення: 23.08.2020).

242. ILO Global Estimates on International Migrant Workers – Results and Methodology. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_652001.pdf (дата звернення: 12.07.2020).

243. International Conference on Population and Development. URL : <https://www.unfpa.org/icpd> (дата звернення: 22.10.2020).

244. International Labour Organisation URL : <https://www.ilo.org> (дата звернення: 12.07.2020).

245. International Organization for Migration (IOM) : website. URL : <https://www.iom.int> (дата звернення: 11.10.2019).

246. Standard Occupational Classification Policy Committee (SOCPC). Bureau of Labor Statistics. URL : www.bls.gov (дата звернення: 02.09.2020).

247. U.S. Bureau of Labor Statistics. Information Guide. URL : <https://www.bls.gov/bls/bureau-of-labor-statistics-information-guide.pdf> (дата звернення: 07.11.2020).

248. UNESCO Institute for Statistics (UIS). URL : <http://data.uis.unesco.org/> (дата звернення: 01.05.2020).

249. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.05.2020).

ДЛЯ ПОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

*Калініна Світлана Петрівна
Булатова Олена Валеріївна
Кушнарєнко Ольга Петрівна
Савченко Едуард Олексійович*

**РОЗВИТОК СВІТОВОГО РИНКУ ПРАЦІ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ДИСКУРС**

Монографія

*За загальною редакцією:
доктора економічних наук, професора С. П. Калініної,
доктора економічних наук, професора О. В. Булатової*

Підписано до друку 07.11.2022.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Друк. арк. 14. Умов. друк. арк. 13. Обл.-вид. арк. 10,4.
Наклад 50 прим. Зам. № 5508/1.

Віддруковано ФОП Корзун Д.Ю. з оригінала замовника.
Свідоцтво про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця
серія В02 № 818191 від 31.07.2002 р.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.
Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvotu.com.ua>

КАЛІНІНА Світлана Петрівна

Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки праці Маріупольського державного університету (м. Київ), автор монографій, статей у закордонних та вітчизняних наукових виданнях з питань розвитку ринку праці та управління людськими ресурсами (HRM). Академік Академії економічних наук України, є заступником наукової школи з проблем міжнародного ринку праці.

Автор ідеї та керівник розробки і реалізації Комплексної програми управління людськими ресурсами (HRM) великої промислової корпорації, автор унікальної системи корпоративної бізнес-освіти. Має ряд авторських свідоцтв.

Приймала участь в реалізації міжнародних проектів TEMPUS TACIS, REAP, DFID (Міністерства Великої Британії у справах міжнародного розвитку).

Наукові інтереси: розвиток і трансформація міжнародного та корпоративного ринків праці, формування інтелектуальної складової економічного розвитку.

БУЛАТОВА Олена Валеріївна

Доктор економічних наук, професор, перший проректор Маріупольського державного університету, член Наукової ради Міністерства освіти і науки України, Заслужений працівник освіти України. Автор монографій та наукових статей у вітчизняних і зарубіжних наукових виданнях з проблематики міжнародних економічних відносин, зокрема, з питань розвитку процесів міжнародної економічної інтеграції, міжнародної економічної безпеки. Є керівником наукової школи з проблем міжнародної економіки в МДУ.

Приймала участь у реалізації міжнародних проектів TEMPUS, Erasmus+, Програми імені Фулбайта в Україні, входила до складу робочих груп з розробки програм регіонального розвитку, Стратегії розвитку Маріуполя тощо. Входить до редакційних колегій фахових журналів України, Польщі, Молдови.

Наукові інтереси: глобальні та регіональні інтеграційні процеси, міжнародна економічна безпека.

КУШНАРЕНКО Ольга Петрівна

Кандидат економічних наук, випускниця аспірантури Маріупольського державного університету Міністерства освіти і науки України.

Має ряд наукових праць з питань трансформації міжнародного ринку праці в умовах глобалізації, у тому числі у закордонних виданнях (США, Франція та ін.).

Приймала участь в організації системи розвитку персоналу та роботи з резервом кадрів ПрАТ «Донецьксталь – металургійний завод».

Наукові інтереси: трансформація світового ринку праці, вплив глобалізації на розвиток ринку праці України.

САВЧЕНКО Едуард Олексійович

Кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України (м. Київ).

Автор монографій, публікацій у закордонних та вітчизняних наукових виданнях з проблем сучасного міжнародного ринку праці.

Наукові інтереси: інтернаціоналізація світової економіки, тенденції та закономірності функціонування ринку праці на міжнародному та національному рівнях.